Рік IX. Р. 1900 кн. I. Т. XXXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. 1900, I B. B. XXXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 8. (20) I. 1900.

Рік IX. Р. 1900 кн. I. Т. XXXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. 1900, I B. B. XXXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 8. (20) I. 1900.

ЗМІСТ XXXIII ТОМУ.

В сю книжку перенесені материяли призначені для відділів Н. Хроніки і Бібліоґрафії томів XXXI і XXXII; се, як також потреба випустити скорше другу половину рефератів призначених на київський археольоґічний з'їзд (в т. XXXV і XXXVI) прискорили вихід т. XXXIII і XXXIV против звичайного.

Реферати призначені на київський археольоґічний з'їзд означені звіздкою *).

Inhalt des XXXIII Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Бронзові мечі з Турецького повіта (Галичина).

Подав

М. Грушевський.

Як відомо, на більшій частині теперішньої українсько-руської териториї бронзова культура в тіснійшім значінню того слова виступає досить слабо, а подекуди, видко, бронзової культури у властивім значіню того слова не було; тілько західне-полуднева її закраїна — гірські карпатські краї входили в круг богатої середне-дунайської чи угорської (очевидно — в ґеоґрафічнім, а не в етноґрафічнім розуміню) культури, що як раз на північно-східній закраїні середне-дунайської рівнини, на карпатськім підгірю розвинула ся особливо богато[1]). Одною з ілюстраций розповсюдненя сеї культури на північнім згірю Карпатів служить інтересна сьвіжа находка бронзових мечів в Турецькім повіті, з котрою хочу ш. читачів познайомити в сім моїм рефераті.

В маю сього (1899) року на ґрунтах с. Комарників (яких дві милї від угорської границї, на верхнім Стрию) на полї Ф. Пилипова, високо положенім при горі Кичера Каменка виорано плугом дванадцять мечів, що лежали купою: одинадцять один на однім, а дванадцятий, що мав ніби рукоять закінчену чоловічою головою, на них, навхрест; з сеї находки місцевий сьвященник-дідич о. Саломон вирятував тільки два цїлї мечі,

[1]) Про бронзову культуру на українсько-руській териториї і про становище сього питання в сучасній науцї див. мою Історию України-Руси I, гл. 1.

а третій в фраґменті (саме вістрє, Klinge, без ручки) і переслав їх на показ ц. к. консерватору старинностей дру І. Шараневичу, що був ласкав подати минї сї відомости про обставини сеї нахідки..

В дальшім я означаю сї мечі римськими числами: I і II цїлі, III — фраґмент третього.

Мечі I і II мали довжин більш меньш однакову — по 68 цм. (кінець II тепер надломаний трохи, і теперішня його довжина 64,5) і близько подібні до себе.

Меч II ріжнить ся від першого трохи формою свого вістря: воно насамперед ширше і тим часом як I має коло ручки 2,8 широкости, а в найширшій части доходить до 4,7 цм., II має коло ручки 3,2, а в найширшім місцї 5,2; обидва мають 4—4,5 цм. від ручки тупі, покарбовані боки, але тим часом як у I вістрє, переходячи в гостре з тупого, розширяєть далї, не зміняючи контура, у II вона зміняє контур, розширяючи ся нагло на які 0,2 цм., так що тут вістрє має начеб маленькі крила. Коло кінця вістрє I меча штриховано небогатьма (4) грубшими штрихами, у II тих штрихів більше (до 12), але вони зовсїм тонкі й дрібні, і творять поясок більш меньш тої самої широкости, що й ті великі штрихи I.

Ручки обох мечів I і II майже тої самої великости й форми, тільки ріжнять ся дещо фіґурою й орнаментом, як то видко з долученого рисунка.

Меч III був довший (вістрє було довше яких 4—5 цм. від мечів I і II, але уломане і має тепер 58,5 цм. довжини і ширший: коло ручки він має 4, в найширшім місцї 5 цм. широкости, отже фіґура вістря инакша; по серединї вістрє має виразний горб (кант) з обох боків (в перекрою до 1,2 цм.), тим часом I і II мають заокруглену випуклість; штрихи воно має від ручки до кінця (1—2, з кождої сторони); ручка була зроблена зовсїм відмінно: держак не входив цїлий в ручку як у I і II, ребра його виступали з під ручки.

На долученім рисунку подано в натуральній великости ручки обох цїлих мечів і осібно рисунок їх головок, а меча I й загальний вид в великости 1 : 4.

Всї три мечі належать до типа широкорозповсюдненого і характеристичного для середне-дунайської бронзової культури, властиво — її пізнїйшого періода, того розцьвіта, що розвинув ся

особливо на карпатськім підгірю[1]). В великих скарбах полудневого згіря Карпатів, з комітатів — сусїднього Берегського, Мармароського, Землинського, Лїптавського знайдемо до кождого меча зовсїм подібні дублети, що будуть подібні до кождого з них далеко більше, нїж сї три мечі подібні між собою — таж форма вістря (клїнї'а), тіж повздовжні штрихи на нім, таж ручка з характерним витинком форми місяця, що обхоплює цїлий кінець вістря як у наших мечів I і II, або тої форми як у III, де на бронзову основу ручки мусїли набивати ся деревляні або инакші плиточки; навить орнамент ручки знайдемо такий самісенький — переглянути тільки прекрасне виданнє Гампеля, про угорську бронзу (A bronzokor emelékei Magyarhonban, I і II т., 1886—1892, I том також по нїмецьки: Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn, 1890, з декотрими відмінами), де ми маємо находки з ком. Мармароського (II, CXLXXIX, 3), Берегського (I, XC, 1—7, XCI, 8—14, CLXXI, 1—5), Землинського (I табл. XX, 1), Абауйського (I табл. XXI, 3 і 5, CI, 1—5, CII, 1—3), Липтавського (I табл. XXII, 2, 5 і 7, CXX, 1—3, II табл. CLXVIII, CLXIX і CLXX).

I так характерний спиральний орнамент що на ручцї I меча, маємо зовсїм той самий на однім мечі з сусїднього Берегського комітату (XCI. 8) або на мечі з Спишу (XXII. 5); з рештою сей орнамент повтаряєть ся на масї мечів із ріжних — і дальших місцевостей (таб. XXIII, XXIV, XXV і т. и.). служачи дуже характерною прикметою сих бронзових мечів. Орнамент зубчастий нашого меча II маємо нпр. на кількох мечах з Абауйського комітата (CI. 4 і 5).

Три пояски на ручцї — се широкоросповсюднений тип: ми стрічаємо його на масї підкарпатських мечів.

Орнамент головки трикутниками стрічаєть ся дуже часто — нпр. на згаданих абауйських мечах, або на липтавських (таб. CLXVIII—IX) і на иньших з ріжних місцевостей. Дальші фабрики — нпр. мечі дебречинських находок, або з Гемерського комітата, ріжнять ся вже й формою ручки, й схемою головки (див. табл. XXI, XXIII—V, і т. и.).

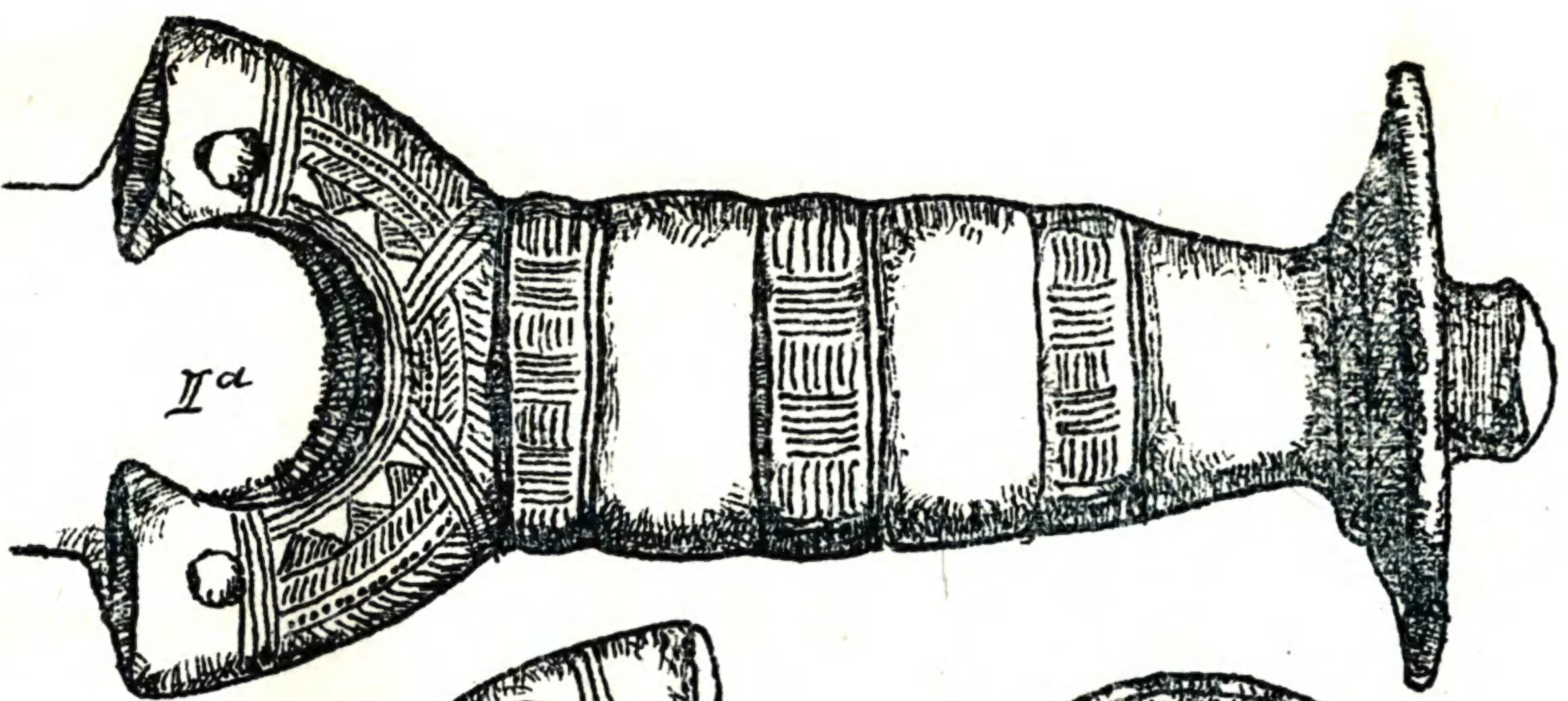
[1]) Новійші дослїдники (як Szombaty) розріжняють ранїйшу бронзову культуру, репрезентовану особливо західнею Угорщиною, де, як припускають — наслїдком скорого розповсюднення зелїза бронза була рано ним витиснена з уживання, — від пізнїйшої, репрезентованої східним і північним карпатським підгірем.

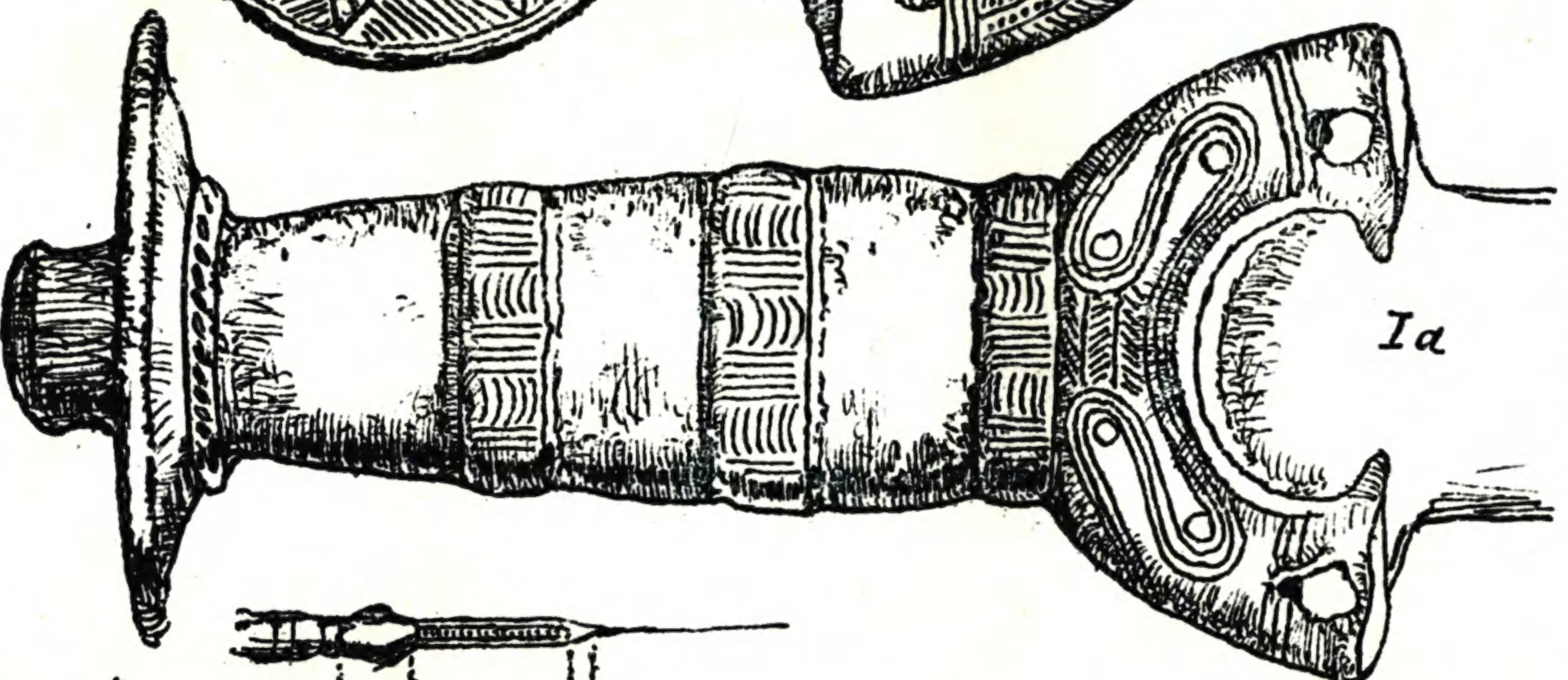
Для типа меча нашого III з його зовсїм відмінною формою ручки можна вказати близькі паралелї в мечах з Берегського комітату (CX, CLXXI).

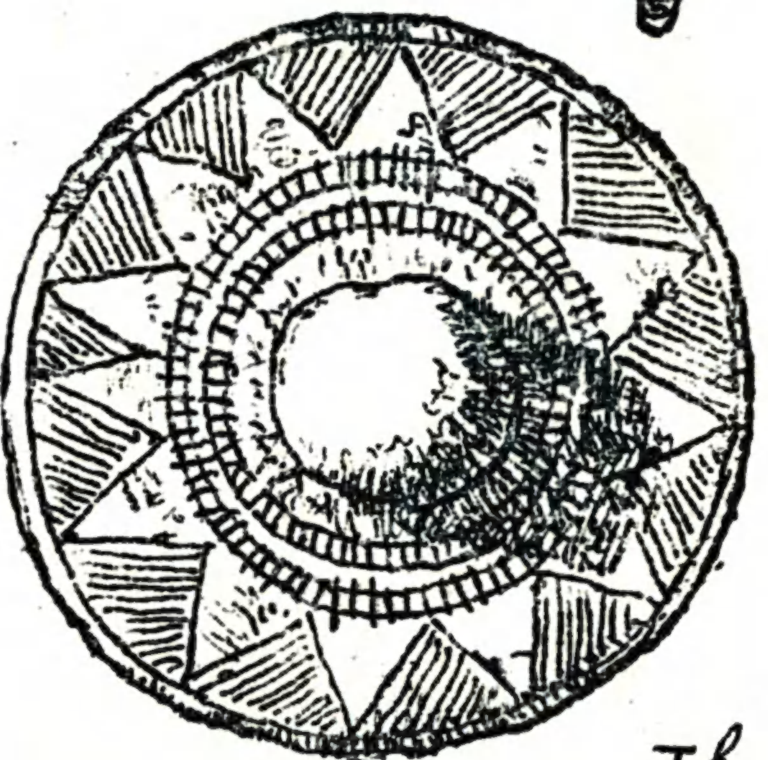
Одним словом в сїй новій нахідцї з Турецького повіта маємо як найбільше типові предмети бронзової культури полудневого карпатського підгіря; сфера розповсюднення її на північ зістаєть ся одною з інтереснїйших задач нашої археольоґії.

26. XI (8. XII). 99.

IIb

IIa

Ia

Ib

Ic

Про наголос в українсько-руській мові.

студия

Д-ра Володимира Охримовича.

Alle Gestalten sind ähnlich
und keine gleichet der andern;
Und so deutet das Chor
auf ein geheimes Gesetz.
Göthe.

I.

I. Коли говоримо, то в кождім слові зложенім з двох або більше складів (силяб), звучить оден склад найголоснійше з поміж всіх инчих складів. Той склад зове ся наголошеним або просто голосним; всі инчі склади зовуть ся глухі. Саме-ж скріплене і піднесене голосу на голоснім складї зове ся наголосом слова або акцентом слова. Так приміром у слові „мо-ло-ди́-ця“ наголос слова паде на склад -ди-; той склад є голосний. Наголос слова зазначує ся в письмі в той спосіб, що над самозвуком[1]) голосного складу кладе ся значок „ ′ “. Але й між глухими складами є ріжниця в силї і висотї голосу; так приміром у слові „мо-ло-ди́-ця“ з поміж глухих складів найголоснїйше звучить склад: -мо-, тихше склад -ло- а найтихше склад -ця.

II. Показане висше змінюванє сили і висоти голосу при виголошуваню поодиноких слів зове ся акцентуациєю слова або наголошуванєм слова (також: наголос слова in abstracto).[2])

---

[1]) Сей загально принятий спосіб зазначуваня наголосу о стілько неточний, що наголос обіймає не іно самозвук, але цїлий склад.

[2]) Від наголосу слова треба відріжнити з одного боку наголос реченя, який проявляє ся в неоднаковім виголошуваню поодиноких слів в реченю (деклямация), а з другого боку наголос складу, який проявляє ся в неоднаковій силї голосу поодиноких звуків скуплених у складї (приміром: ií = ju, íu = iv, úi = uj, uí = vi.)

III. В наголошуваню (акцентуациї) слова треба відріжнити: а) якість наголосу б) місце наголосу.

IV. Що до якости наголосу — то наголос може бути а) тонічний (також хроматичний або музикальний), б) експіраторийний і в) мішаний. Наголос буде тонїчний, коли склад акцентований виговорює ся висшим тоном, а неакцентовані склади низшим тоном музикальної скалї. Наголос буде експіраторийний, коли акцентуация полягає не в висотї тону, але в силї голосу а власне коли склад акцентований виговорює ся сильнїйшим голосом (forte), з більшим видихом повітря, а склади неакцентовані тихше (piano) з менчим видихом повітря. В кінци наголос буде мішаний, то значить почасти тонїчний, почасти експіраторийний, коли акцентований склад виговорює ся і висшим тоном і сильнїйшим голосом, а неакцентовані склади і низше і тихше від складу акцентованого.[1])

V. Всї сучасні індоевропейські мови мають акцент мішаний, тонїчно-експіраторийний. Але в одних мовах переважає елємент тонїчний, в других експіраторийний.

Українсько-руський акцент слова також мішаний, з перевагою елєменту тонїчного; в усякім разї українсько-руський акцент більше тонїчний від великоруського, польського і чеського.[3])

VI. Що до місця наголосу, то наголос може бути а) нерухомий, б) обмежено рухомий і в) безмежно-рухомий.

Нерухомий наголос буде тодї, коли в ріжних словах акцент паде все на одно і те саме місце, на один і той сам склад слова. Нерухомий наголос слова: в мові польські, де в кождім слові акцент все паде на передостаннїй склад слова; в мові чеській, де акцент паде постійно на перший склад слова; в мові французькій, де акцент все паде на останнїй склад слова (бо неакцентовані склади на кінци слова хоч і пишуть ся, та не виговорюють ся).

Безмежно-рухомий наголос буває тодї, коли в ріжних словах акцент має ріжне місце і паде на ріжні склади, так що

---

[1]) Порівнай: Karl Brugmann, Grundriss der vergleich. Grammatik der Indogerm. Sprachen, Strassburg 1886. I. §. 667.

[2]) Brugmann, op. cit. §. 667, стор. 531.

[3]) Про се буде обширнїйше мова на инчім місци сеї студиї. Тимчасом порівнай Hanusz Jan, Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen, Archiv für Slavische Philologie, Том VII, ст. 226.

в однім слові акцент паде на останнїй склад, в другім на передостаннїй, в третім на перший, а в инчих словах на третий, четвертий, пятий... склад від кінця або від початку слова числячи. Такий безмежно-рухомий наголос є між инчими в мові українсько-руській, великоруській і білоруській та в мовах полудневославянських.

В кінци обмежено-рухомий наголос слова буває тодї, коли вправдї наголос не притверджений постійно до одного і того самого місця і в ріжних словах наголошують ся ріжні склади, але тій рухомости наголосу поставлена границя, поза-котру наголос в нїякім слові не може посунути ся. Такий обмежено-рухомий наголос був у мові старо-грецькій, де акцент у ріжних словах падав або на останнїй склад (окситон) або на передостаннїй (пароксситон) або на третїй склад від кінця (пропароксситон), але дальше вже, приміром на четвертім складї від кінця, акцент не міг бути. Ще більше обмежена була рухомість наголосу в мові латинській, де акцент міг падати лише на другий або третий склад від кінця слова числячи.[1])

VII. В українсько-руській мові отже, як сказано, акцент слова безмежно-рухомий. В ріжних словах має акцент ріжне місце, паде на ріжні склади звукові і на ріжні частицї словотворні (етимольоґічні і морфольоґічні).

Коли беремо на увагу склади звукові (силяби), то треба по місцю відріжнити отсї роди акценту:

1) наголос останнього складу: біда́, коне́ць, ході́; богачі́, новина́, молоти́в; корова́ї, переході́ть, сьпіваночки́, порозда́ємо́, не договори́в...

2) наголос передостаннього складу: хлї́бець, ма́ти, ся́дьмо; мали́на, пани́чик, сьпіва́ймо, молоди́ця, солони́на, засьпіва́йте; перекупи́ти, заволочи́ти, найзеленї́йший, переночува́ти, перемолоти́ти...

3) наголос складу третього від кінця слова: па́ночка, му́ченик; ви́росте; прия́телька, неві́льники, сьпіва́ємо; гай-

[1]) Brugmann, op. cit. §. 669 seq. — називає наголос безмежно рухомий — безмежно свобідним (unbeschränkt frei), а нерухомий і обмежено рухомий ритмічним (rythmisch). Безмежно свобідний наголос є в мовах: староіндийській (санскритї), литовській, в мовах полудневославянських, в полабській, в велико-, мало- і біло-руській; ритмічний в латинській, грецькій, нїмецькій, чеській, польській і вірменській.

дама́ччина, огоро́днича, забавля́йте ся; позаволо́чуймо; повинахо́джують...

4) наголос складу четвертого від кінця: ка́мениця, ви́хованє, ви́сьміяти; насл́їдувати, скупо́вувати; заохо́чувати, винахо́джувати; поперекру́чувати...

5) наголос складу пятого від кінця: ви́хованочка, ви́плакала ся, ви́голосити; насл́їдувалисьте, розгово́рювалисьмо; порозхоро́бували ся...

6) наголос складу шестого від кінця: ви́плакалисьмо ся з ви́хованочкою; на́йголосн́їйшая...

7) наголос складу семого від кінця: ви́говорилисьмо ся.

Як бачимо, в українсько-рускім слові нема анї так близького анї так далекого складу, щоб не міг бути відзначений акцентом.[1])

VIII. Так само безмежно рухомий наголос українсько-руського слова, коли візьмемо на увагу не склади звукові, іно частиці етимольоґічні. З того погляду мусимо відріжнити отсї роди акценту:

а) Кожде слово утворене з кореня (radix) через додане якогось наростка (suffix). Коли наголос паде на корінь, то маємо 1) наголос кореня або н. корінний, як приміром у словах: ґре́б-інь, ві́-тер; бі́й-ка. ві́-ра, ми́-ло, чу́-до, ста́-до; глу́б-інь; с́ї-мя; да́-ти, пи́-ти, жи́-ти; с́ї-яти; сви́с-ну; сві́т-лий, жо́в-тий, гу́с-ячий. Коли ж наголос паде на наросток, то маємо 2) наголос наростка, як приміром в словах: пі-я́к, кон-е́ць, руб-а́ч; вес-на́, свар-ня́, звіз-да́; пись-мо́, жи-те́, сїд-ло́; гни-ли́й, мер-тви́й, тяж-ки́й; і-ти́, нос-и́в, чес-а́в, тяг-ни́...

б) І з готових вже слів творять ся нові слова через додане дальшого наростка; в таких словах утворених другорядним наростком наголос або лишає ся на тім самім місци, де був в слові первістнім, або паде на иньше місце. В першім разї кажемо про 3) наголос слова первістного, в другім случаю про 4) змінений наголос слова утвореного.

Приклади наголосу слова первістного:

ку́ря	ку́рячий
теля́	теля́чий
дїра́	дїра́вий

[1]) Порівнай: Dr. Emil Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache, Lemberg 1880, ст. 219 і д.

жи́ла	жи́лавий
когу́т	когу́тик
ці́сар	ці́сарик
го́луб	го́лубець
язи́к	язи́чок
па́нна	па́нночка
ка́мінь	ка́мениця
учи́тель	учи́телька
бога́ч	бога́цтво

Приклади зміненого наголосу слова утвореного:

ві́тер	вітре́ць
го́лос	голосо́к
дура́к	дурачо́к
ха́та	хати́на
си́ний	сини́ця
ко́лос	коло́ся
о́сїнь	осі́нний
бі́лий	біли́ти
господар	господарюва́ти
ого́нь	о́гник
си́рота	сирі́тка і т. д.

в) В словах **зложених** (**composita**), утворених через причіплене до головного слова на його передї приростка (praefix) або цїлого слова — наголос може падати або на головне слово, або на приросток (або приросле слово). Відповідно до того відріжняємо 5) **наголос головного, слова** 6) **наголос приростка** і 7) **наголос приреслого слова**.[1]) Приміри наголосу головного слова: про-да́ти, по-летї́ти, за-сьпіва́ти; по-ру́ка, при-го́да, по сло́виця; про-сти́рало, об-лі́г, пре-сьві́тлий, старо-да́вний і т. д,

Приклади наголосу приростка: ви́-тягнути, ви́-вчити, ви́-йти; за́-бити, на́й-лі́пший, пра́-старий; по́-тяжкий; не́-люб, при́-лад, за́-суд, за́-став, по́-честь, про́-пасть, нена́-висть...

Приклади слова наголосу прирослого: чорто́-полох, мори́-мух, само́-вар, чорно́-биль, звени́-город...

г) В відмінюваню (деклїнациї) імен і дїєсловів (конюґациї) треба відріжнити 8) **наголос пня** від 9) **наголосу закінченя**.

---

[1]) Порівнай: Hanusz J. — Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen. Archiv für Slavische Philologie, Том VII, ст. 250 ss.

Приміри:

наголосу пня:	наголосу закінченя:
кінь-ми	грудь-ми́
язи́к-ом	мужик-о́м
на горо́х-у	на лед-у́
пани́ч-у	панич-і́
но́г-у	ног-о́ю
го́ст-ей	люд-е́й
з му́др-ими	з дурн-и́ми
пи́-ти	і-ти́
ко́си-мо	ї-мо́
хо́ди-те	вари-те́

д) Окрім того в відміні імени і дїесловів (себ то в флексиї) треба відріжнити 10) незмінний наголос флексийний і 11) змінний наголос флексийний.[1])

Незмінний наголос флексийний буде тодї, коли наголос імени (себ то іменника, прикметника, заіменника, числівника) або дїеслова при його відмінюваню лишае ся в усїх формах (відмінках, лицях, родах, числах, часах, видах...) постійно і незмінно на тім самім місци; коли-ж імя або дїеслово при його відмінюваню в ріжних формах мае ріжний наголос, тодї буде змінний наголос флексийний. Приклади наг. флекс. незмінного: ві́рити, ві́рила, ві́рю, ві́рте, ві́риш, пові́рений, ві́ривши...; нау́ка, нау́ки, нау́ку, нау́цї, нау́кою, нау́ками, в нау́ках...

Приклади наголосу флексийного зміненого: да́-ти, да́-ний, да́-ла, да-ю́, да-е́ш, да-е́..., ходи́ти, хо́дить, хо́димо, ході́ть.., рука́, ру́ку, ру́ки, рука́ми.

IX. Через те, що в україньско-руській мові наголос слова рухомий, виходить, що коли порівнати акценти ріжних слів, то акцент може бути в тих словах подібний (похожий) або в кождім слові инакший. Так приміром слово „охо́та" мае акцент подібний як слово: „голо́та" і „воро́та", бо в усїх тих словах акценти падуть на склад передостаннїй; натомість у слові „охо́та" акцент инакший як у слові: „сирота́" або „темнота́" — бо сї оба останнї слова мають акцент на останнім складї.

Але ся похожість або непохожість наголосів в ріжних словах — може бути або фонетична або етимольоґічна.

[1]) Порівнай, Hanusz, op. cit. ст. 325 ss. — Ганущ називае наголос змінний — рухомим, незмінний — нерухомим.

Так приміром у словах: „охóта“ і „голóта“ акценти фонетично подібні, бо в кождім з тих слів паде акцент на склад передостаннїй, але етимольоґічно кожде з тих слів має акцент инакший, бо так: слово „охóта“ складає ся з префіксу „о-“, з кореня „хóт“ (той, що в дїєслові „хотїти“) і з наростка „-а“, в слові „охóта“ паде отже наголос на корінь, а префікс і наросток тут глухі (ненаголошені); противно слово „голóта“ складає ся з кореня „гол“ (той, що в прикметнику „гóлий“) і з наростка „óта“ — отже в слові „голóта“ паде наголос не на корінь (як у слові „охóта“), але на наросток. Натомість слова „ког-ýт“ і „ког-ýт-ик“ мають акценти етимольоґічно подібні, бо в обох словах паде акцент на той сам наросток „ýг“, а прецїнь кожде з тих слів має акцент фонетично инакший, бо в слові „когýт“ акцент паде на склад останнїй, а в слові „когýтик“ на передостаннїй. Значить ті слова, в котрих склад наголошений однаково від кінця слова віддалений, мають акцент фонетично-подібний, а слова, в котрих акцент паде на анальоґічну частицю етимольоґічну (корень, приросток, наросток, пень, закінчене) мають акцент етимольоґічно-подібний.[1])

X. Всї слова, котрі складають ся з однакового числа складів (силяб) і в котрих наголошений склад однаково від кінця віддалений, творять одну наголосну (акцентову форму); приміром слова: „малúна“, „охóта“, „сьпівáти“, „ненáвисть“, „зелéний“... належать до одної наголосної форми, бо всї мають по три склади, і в кождім наголошений склад передостаннїй; натомість слова: „говорúти“, „зеленéнький“ — „рúба“, „кáмінь“ хоч і мають акцент на передостаннїм складї, а про те не належать до тої форми акцентової, бо складають ся з чотирох або з двох складів; з другого боку слова як „гребенéць“, „старинá“, „ýченик“, „жéнщина“, „зáбити“... хоч трискладні, а про те не належать до тої форми, бо не мають акценту на передостаннїм складї.

Перегляд наголосних форм:

а) форми двоскладні (дві):

1) ¯ ´: бідá, сьпівáк, тягнíть, облíг

2) ´ ¯: мáти, хлíбець, сíдьмо, зáздрість

---

[1]) Головною хибою дотеперішнїх дослїдів над українсько-руським акцентом уважаю се, що замало звертано уваги на те, на яку частицю етимольоґічну паде наголос в якімсь слові.

б) форми трискладні (три):

3) ‾ ‾ ⊥: богачі́, новина́, продамо́

4) ‾ ⊥ ‾: мали́на, пани́чик, сьпіва́йте

5) ⊥ ‾ ‾: па́нночка, ви́росте, му́ченик

в) форми чотироскладні (чотири):

6) ‾ ‾ ‾ ⊥: переході́ть корова́ї, сьпіваночки́

7) ‾ ‾ ⊥ ‾: молоди́ця, привита́йте, оборо́ги

8) ‾ ⊥ ‾ ‾: приятелька, неві́льники, сьпіва́ємо

9) ⊥ ‾ ‾ ‾: ка́мениця, ви́сьміяти, за́бавочка

г) форми пятискладні (пять):

10) ‾ ‾ ‾ ‾ ⊥: порозда́ємо́, переговори́в

11) ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾: перекупи́ти, писаночка́ми

12) ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾: гайдама́ччина, марнотра́вниця

12) ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾: насли́дувати, скупо́вувати

14) ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾: ви́голосити, ви́хованочка

д) форми шестискладні (шість):

15) ‾ ‾ ‾ ‾ ‾ ⊥: вісїмнайцятьома́

16) ‾ ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾: переночува́ти

17) ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾: розговори́ти ся

18) ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾: заохо́чувати

19) ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾: наки́дувати ся

20) ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾ ‾: ви́говорити ся

е) Можливі й форми семискладні, як приміром:

21) ‾ ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾: переночува́лисьмо

22) ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾: поперекру́чувати, переговорювати

23) ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾: розгово́рювали ся

24) ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾ ‾ ‾: ви́говорилисьмо ся

ж) і навіть восьмискладні:

25) ‾ ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾: поперекру́чувалисьте

26) ‾ ‾ ⊥ ‾ ‾ ‾ ‾ ‾: розгово́рювалисьмо ся

XI. В звязи з акцентовими формами стоїть явище, що і межи неакцентованими або глухими складами слова є ріжниці що до сили і висоти голосу, яким їх виголошуємо.

Передовсїм треба відріжнити склади, що попереджають склад акцентований або т. зв. склади до́голосні, і склади, що наступають по складї акцентованім, або по́голосні. Отже коли добре прислухати ся бесїдї, то можна завважати, що доголосні склади звучать взагалї сильнїйше від складів поголосних. Слова, котрі мають наголос на першім складї, т. зв. первоголосні, не мають очевидно

доголосних складів, слова-ж, котрі мають наголос на останнїм складї, не мають складів поголосних, і тому назву їх безпоголосними.

В таких словах, що мають бодай два або більше доголосних складів, перший доголосний склад звучить сильнїйше від дальших складів, і се скріплене голосу на першім доголоснім складї назву пригололоском, сам же той склад — складом приголосним. Приміри приголоску: бáра-нéць, сúро-*тá*, прóда-*мó*, бóга-*чí*, кóрова-*ї*, сьпíваноч-*кú*, пéреку-*пúти*, рóзгово-*рúти* ся; мáрно-*трáвниця*, мóло-*дúця*, прúви-*тáйте*, óбо-*рóги*, пóпере-*крýчую* і т. д.[1])

Коли доголосних складів в слові бодай чотири, або більше, тодї чути приголосок перший і приголосок другий і оба ті приголоски разом з наголосом надають слову властивий йому ритм; приміром: пéре-нóчу-*вáти*; пóпе-рéхо-*дúти*; з вíсїм-нáйця-тьо*мá*; пéре-гóлосу-*вáти*...

З сказаного виходить, що приголоски неможливі в словах двоскладних; а з слів довших мають приголоски лише ті, котрі належать до отсих форм акцентових: 3, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26.

Приголосок очевидно слабший від самого наголосу, але ріжниця не дуже велика. Переконаєм ся про се найлїпше, коли зіставимо слово чотироскладне з наголосом на складї другім від кінця і два слова двоскладні з наголосами теж на других складах від кінця, приміром:

мóло-*дúця*
бíлі лúця
гóво-*рúти*
дóбре жúти

Чуємо, що в слові „молодúця“ або „говорúти“ такий сам ритм, як в словах „бíлі лúця“ або „дóбре жúти“ — і що слово „молодúця“ або „говорúти“ складає ся як би з двох частий, з котрих кожда має свій акцент: мóло-*дúця*, гóво-*рúти*, подібно слово „переночувáти“ складає ся як би з трьох частин з трьома наголосами: пéре-нóчу-вáти (звучить майже так само як „дéсять нóчий спáти).[2])

Межи поголосними складами, коли їх є два або більше, звучить сильнїйше від других поголосних складів останнїй склад слова.

[1]) Наголоси головні тут відріжнені від приголосків — курзивом.
[2]) Се явище добре знане поетам, що складаючи вірші, сьвідомо добирають ритму.

Скріплене голосу на останнїм поголоснім складї назву **відголоском**, а сам той **склад** назву **відголосним**. Приміри відголоску:[1]) *же́*нщи-на́, сп*а́*дщи-на́, *ли́*си-на́, при*я́*тель-ка́, нев*і́*льни-ки́, в*и́*сьмія-ти́, з*а́*бавоч-ка́; насл*ї́*дува-ти́, в*и́*хованоч-ка́, марнотр*а́*вни-ця́, переночув*а́*ли-сьмо́...

Відголосок значно слабший не лиш від наголосу, але і від приголоску.

Ті склади, що не мають анї наголосу, анї приголоску, анї відголоску, звуть ся склади **найглухші**. Так отже по силї виголошеня розріжнити треба в українсько-руськім слові пять родів складів:

I. 1) Склади голосні або наголосні (також наголошені або акцентовані).

II. Склади глухі {
2) склади приголосні
3) склади відголосні
4) склади найглухші доголосні
5) склади найглухші поголосні.[2])

XII. Є такі слова, що мають двояке значене і відповідно до того двоякий наголос. Такий двоякий наголос одного і того самого слова, залежний лише від його значеня, називаю **наголосом двозначним**. Приміри: мука́ і му́ка, ста́рший і старши́й, пи́сарка і писа́рка, ко́пати і копа́ти, заки́дати і закида́ти...[3])

XIII. Є знов слова, що мають двояку звукову форму і відповідно до того двоякий наголос. Такий двоякий наголос одного і того самого слова, залежний лише від его звукової форми, називаю **наголосом двозвучним**. Приміри: уме́рти і умере́ти; genet. plur. серць і серде́ць; захо́дьте і заході́ть, припли́ньте і приплині́ть; перема́ж і перемажи́; да́ш і даси́; єсь і єси́; мо́лод і молоди́й, ли́ш і лише́, сту́кнути і стукону́ти; ше́пчу і шепо́чу, іде́м і ідемо́...

XIV. **Багато є слів, що не зміняючи анї свого значеня анї звукової форми, мають двоякий або навіть трояким наголос, залежно від волї бесїдника.** Таке двояке або й трояке наголошуване одного і того самого слова, котре не буває наслїдком зміни значеня або зміни звукової форми, називаю **наголосом хитким**. Приміри: бу́ла і була́ да́ла і дала́, не́семо,

---

[1]) Наголос головний відріжнено від відголоску — курзивом.

[2]) На сю ріжницю межи складами глухими доси не звернув нїхто уваги, так що відріжнене складів приголосних, відголосних, доголосних і поголосних зроблене і назване мною у перше.

[3]) Порівнай: Верхратский, Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinruss -- Arch. f. Sl. Ph. ст. 386.

несе́мо і несемо́; ве́земо, везе́мо і веземо́; гово́римо і говоримо́; ку́є і кує́; запла́чений і заплаче́ний; су́шений і суше́ний; посї́чений і посїче́ний; зва́рений і зваре́ний; пла́чучи і плачучи́; во́зячи і возячи́; ска́чучи і скачучи́; ле́жачи, лежа́чи і лежачи́; же́нщина і женщина́; нїме́ччина і нїмеччина́; убо́жество і убожество́; попі́вство і попівство́; си́рота і сирота́; воро́та і ворота́; голо́вонька і головонька; медве́диця і медведи́ця; да́вний і давни́й; плі́дний і плідни́й; ва́жний і важни́й; зна́чний і значни́й; тво́я і твоя́; мо́є і моє́...

Хоч слів з наголосом хитким є богато, то все таки становлять вони лише незначну частину всеї українсько-руської словницї, бо правило становить наголос постійний; значить, правило таке, що одно і те саме слово може бути лише на один спосіб акцентоване.

XIV. Від наголосу хиткого треба відріжнити діялектольоґічну ріжнородність наголосу, котра лежить в тім, що в поодиноких го́ворах (діялектах) українсько-руської мови деякі слова ріжно акцентують ся.[1])

XV. По сих вступних, загальних увагах можу показати предмет і задачу отсеї моєї студиї. Предмет студиї: місце наголосу слова в ріжних катеґориях слів українсько-руської мови, а задача студиї розвязка отсих питань: в яких словах паде наголос на склад корінний, в яких на наросток, а в яких на приросток, і чому так; які слова другорядної формациї задержують наголос слова первістного, а які мають наголос змінений і чому; які слова в своїх морфольоґічних формах (у відмінюваню або флексиї) мають наголос змінний а які незмінний і чому; які слова мають наголос постійний а які хиткий — і чому. Инакше сказавши, задача нашої розвідки — розвязка питанє: від яких причин залежить місце наголосу в українсько-руськім слові.

XVI. Материялом до сеї студиї послужили менї в більшій частинї мої власні поміченя, а в меншій частинї спостереженя моїх попередників на ниві українсько-руської акцентольоґії, а то розвідки Д-ра Клима Ганкевича,[2]) проф. Івана

---

[1]) Порівнай: Верхратский, op. cit. ст. 390.

[2]) Dr. Cl. Hankiewicz, Ein Beitrag zur Lehre vom kleinrussischen Accent Archiv für Slavische Philologie, Том II. 110—125.

Верхратського,[1]) І. Гануша[2]) і Д-ра Ом. Огоновського про українсько-руський наголос слова.[3])

Метод, яким я послугую ся в моїй студиї, такий: я порівную з собою ріжні слова, котрі мають подібний наголос і дивлю ся, щó між тими словами спільне; з другого боку порівную з собою слова подібні, котрі мають ріжний наголос і дивлю ся, чим ті слова ріжнять ся і так доходжу, щó буває причиною похожости або ріжнородности наголосу в ріжних словах. Се метод чисто індуктивний; починаючи отсю студию не мав я нїяких апріорних теорий або тез; я мав перед собою лише нагі явища і спостереженя; аж на підставі спостережень доходив я до що раз загальнїйших виводів і так відкрив теорию в отсїй студиї виложену. На скілько мої виводи вірні, і на скілько теория на тих виводах мною поставлена правдива — се нехай оцїнить критика учених, фахових лїнґвістів. Тут лише на оправданє всяких можливих недостач і хиб моєї працї мушу звернути увагу читачів на два моменти: перше на момент обєктивний, що не лише на ниві українсько-руської, але в загалї на ниві словянської акцентольоґії доси ще нїхто не поставив якої-небудь загальної теориї акценту, через що моя задача була значно утруднена, бо була до певної міри працею піонїра; відтак на момент субєктивний, що на полї лінґвістики я не є фаховий учений, іно — ділєтант.

II.

I. В українсько-руській мові чимало таких слів, що задержуючи незмінену будову етимольоґічну, морфольоґічну і фонольоґічну, не зміняючи анї форми анї звуку — зміняють лише своє значенє — а рівнобіжно з значенєм і наголос або точнїйше місце наголосу. Се по просту одні і ті самі слова, що мають двояке значенє і відповідно до того і двоякий наголос (т. зв. „наголос двозначний“.[4])

II. 1) Прикметники женського роду (adiectiva fem. gen.) бра́това (примір.: хата), си́нова (приміром: хата) (= die des Bru-

[1]) I. Verchratskij. Ein weiterer Beitrag zur Betonung im Kleinrussischen. Archiv für Slav. Philologie, Том III. 381—413.

[2]) J. Hanusz. Ueber die Betonung der Substantiva im Kleinruss. Archiv für Slav. Philologie, Том VII 222—255 і 325—385. (Там є і подана лїтература предмету).

[3]) Dr. Emil Ogonowski, Studien auf den Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880 ст. 219 ss.

[4]) Порівнай: Верхратський, op. cit. ст. 385.

ders, die des Sohnes) мають акцент на корінні м складї, як довго задержують своє первістне значенє прикметникове; колиж слів тих уживаємо як іменників, в значеню специяльнім, тодї акцент пересуває ся з коріня на наросток і ми говоримо: братова́ (= жінка брата = des Bruders Gattin), синова́ (= невістка = Schwiegertochter).[1])

2) Прислівники (adverbia): те́пло (= warm), горя́чо (= heiss), студе́но (= kalt) мають в тім своїм первістнім, адвербіяльнім значеню акцент на пни (thema); натомість утворені з тих прислівників іменники: тепло́ (= die Wärme), горячо́ (= die Hitze), студено́ (= die Kälte) мають акцент на закінченю.[2])

3) На відворот іменники (substantiva): хи́ба (= Fehler, Mange)l і шко́да (= Schade), котрі в тім своїм первістнім значеню акцентують склад корінний, пересувають наголос на закінченє, коли творимо з них партикули, прислівники: хиба́ (= ausser dass), шкода́ (Schade um etwas).[3])

4) Прикметники: ста́рший (= älter), про́стий (= gerade), чу́дний (= wunderbar), ди́вний (= sonderbar) мають в тім своїм первістнім, конкретнім і загальнім значеню акцент на корени; натомість акцент пересуває ся з кореня і паде на наросток, коли тих прикметників уживаємо в значеню утворенім, абстрактнім і специяльнім: старши́й (der Vorgesetzte), прости́й (= schlicht, einfach), чудни́й (= Sonderling). дивни́й (= Sonderling).[4])

5) Слово: мука, утворене від кореня мьн — (= мнути) має двояке значенє: коли значить „Qual, Pein“ — то має акцент на корени і наголошуємо: му́ка; а коли значить „Mehl“, то акцент паде на наросток і акцентуємо: мука́. В першім разї акцент корінний відповідає значеню дїяльному, активному: му́ка значить дословно: те, що мне = das Zermalmende; в другім разї акцент наростка відповідає значеню страдальному, пассивному: мука́ значить дословно: те, що є зімняте = das Zermalmte.[5])

---

[1]) Порівнай: Желехівський Евг., Малорусько-нїмецький Словар, ст. 43, 864.

[2]) Желехівський, ст. 957; порівнай: до́бре (adverb.) і добро́ (substant.) Желех. 188.

[3]) Желехівський, ст. 1037, s. v. хиба

[4]) Желехівський, ст. 916, 1078.

[5]) Подібне явище: слово со*тво́р*-ен-є (= акт твореня = die Schöpfung) має значенє активне і акцент на корени; слово: со-тво-

6) В реченях: „бульба гни́ла“ (= die Kartoffel faulte), „жінка уме́рла“ (= die Frau ist gestorben), „миш здо́хла“ — слова: гни́ла, уме́рла, здо́хла та дїєслова, присудки (verbum praedicatum), означають дійство і мають акцент на дїєсловнім корени; колиж кажемо: „гнила́ бульба“ (eine faule Kartoffel), „умерла́ жінка“ (eine gestorbene Frau), „здохла́ миш“ — то тодї слова: гнила́, умерла́, здохла́ — то прикметники, придатки (adiectivum, attributum), означають не дїйство,—але прикмету, стан і мають акцент на прикметниковім наростку (ад'єктивальнім суффіксї): — *ла*.[1])

7) Дїєслова: синїти, темнїти, чорнїти, сивіти... в значеню що дїйства наперед поступає („das Werden“), мають акцент на корени: си́нїти = blau werden; те́мнїти = dunkel werden чо́рнїти = schwarz werden; си́віти = grau werden. Натомісь акцент паде на наросток -ї-, коли слова ті означають не дїйство що поступає, але тревалий стан („das Sein“): синї́ти = blau erscheinen; темнї́ти = dunkel erscheinen; чорнї́ти = schwarz erscheinen; сиві́ти = grau erscheinen. Говоримо і акцентуємо: „волося си́віє від старости“ але: „туман далеко сиві́є“; кажемо: „вороги си́нїють зі злости“ але: „гори на виднокрузї синї́ють; кажемо: „снїг чо́рнїє від дощу“ але: „на дорозї щось чорнї́є.“[2])

8) В дієсловах зложених з приростком (praefix.): вы- як: виносити, вивозити, викликати, виходити, викидати, виглядати і т. д. акцент буває двоякий: як-що дієслова ті означають дїйство довершене, скінчене (verba perfectiva) — то тодї наголос паде на наросток вы-, котрий власне зазначує довершенє дїйства; наголошуємо проте в такім значеню: ви́носити, ви́возити, ви́кликати, ви́ходити, ви́кидати, ви́глядати (тілько що: вишукати) і т. д.

Противно, коли дїєслова ті означають дійство недовершене, а таке що треває (verba durativa) — то тодї наголос паде на наросток (suffix) -а- зглядно -и-, котрий власне виражає тревалість, тяглість дїйства і тоді акцентуємо: виноси́ти, вивози́ти, виклика́ти, виходи́ти, викида́ти,

р-*іне* (= продукт твореня, = das Geschöpf) має значенє пассівне і акцент на наростку. Порівнай: Желехівський, Словар, ст. 457 і 897.

[1]) Желех. 145, 146, 1009.

[2]) Желех. 864, 863, 1076.

виглядáти і т. д. Говоримо проте: „Наймит цїлий день вивозúв гній на поле — але ще всего гною не вúвозив.“ „Микола викликáв Івана з хати, але єго не вúкликав; „Михайло виходúв на дорогу — Михайло вúходив чоботи“; „ти вúкидаєш всї снопи на під“ — „ти викидáєш менї моï провини“ і т. д. [1])

9) В Бойківськім діялєктї (а може і в инчих говорах) наголошують: перéскочити, пíдскочити, пóдивити ся — коли хочуть зазначити, що хтось дуже скоро і дуже сильно перескочив, підскочив, подивив ся: в звичайнім же значеню акцентують: перескóчити, підскóчити, подивúти ся. Подібно дїєслово: зáбити з акцентом на префіксї значить тілько, що: убити на смерть; те само дїєслово: забúти але з акцентом на пни значить тілько, що: запхати, заткати (fest- stopfen, vernageln). Тож говорять: „він зáбив чоловіка“ але: „він забúв двері дошками“; кажуть „він забúв ся в солому“ але: „він зáбив ся на смерть“.[2])

10) В superlativa-х як приміром: найбíльший, найлíпший, наймéнчий, найдорóжший... пересуває ся акцент на наросток: най-, коли ходить о те, щоб значенє суперлятіву скріпити і піднести і тому говорить ся в такім разї: нáйлїпший, нáйбільший, нáйменчий, нáйдорожший...[3])

11) Дїєслова як: розсúпати, розкúдати, порýшати, розрýшати (in Bewegung setzen), подúбати, приклúкати... з акцентом на корени означають дїйство довершене (verba perfectiva); натомість ті самі дїєслова з акцентом на суфіксї -а- як: розсипáти, розкидáти, порушáти, розрушáти (zerstören, руйнувати), подибáти, прикликáти, означають дїйство недовершене, трівале, постійне (verba durativa).[4])

12) Дїєслово: кóпати в значеню = stossen, отже в значеню сильнїйшім і первістнїйшім має акцент на корени; натомість: копáти, в значеню = graben — отже в значеню слабшім і утвореним має акцент на суфіксї.[5]) Тому каже ся: „кóпати копитом“ — але „копáти мотикою“; „кінь кóпає“, але „наймичка копáє“. Подібно дїєслово: „кúдати“ з акцентом на ко-

---

[1]) Порівнай: Желехівський, Словар, ст. 71 (s. v. виглядати), 76 (s. v. викидати).

[2]) Желех. Словар. ст. 231 (s. v. забити).

[3]) У Желех. Словар., ст. 478: нáйкраснїйший, нáйдобрíйший...

[4]) Порівн. Желех. Словар, ст. 831, 830, 675 і т. д. sub verbis.

[5]) Желех. ст. 364.

рени значить = werfen (значенє первістне, конкретне); з акцентом на суффіксї: кида́ти значить: verlassen (значенє утворене, абстрактне); подібно каже ся: заки́даєм їх шапками — але: закида́єм вам, що дармуєте...

III. З описаних тут появ наголосу двозначного мусимо прийти до отсих висновків: 1) що українсько-руське слово може змінити свій акцент в наслїдок самої зміни значеня, хоч би нїяка иньша зміна, анї морфольоґічна анї фонольоґічна не наступила — що отже наголос українсько-руського слова може стояти в безпосереднїй звязи з значенєм даного слова.[1]) 2) Що до способу, як зміна значеня впливає на зміну наголосу — то ми бачили, що ті самі слова ужиті в значеню первістнім, загальнім мають наголос на корени, а ужиті в значеню утворенім, специяльнім не мають вже наголосу на корени, лише на наростку (приміри під 1, 2, 3, 4, 6, 12); чому? — тому, що в кождім слові корінь виражає первістне, загальне понятє, а наросток служить на те, щоб первістне понятє коріня близше означити і специялїзувати — тож коли те первістне понятє уміщене в корени, в значеню слова сильнїйше виступає, то тодї наголос паде на корінний склад слова; колиж слово має значенє утворене, специяльне, наростком близше означене, то тодї наголос паде на наросток.

Дальше ми бачили, що в дієсловах під 7 і 11 наведених наголос паде на корінь, коли має ся зазначити висший степень і більшу скількість, більшу силу того дїйства, яке коренї тих дїєсловів виражають; так акцентовані на корени дїєслова, як: си́нїти, си́віти і т. д. (під 7) означаючі „das Werden“ т. є. дїйство, що наперед поступає — виражають більшу скількість того дійства — анїж ті самі дїєслова з акцентом на наростку, як синї́ти, сиві́ти і т. и. означаючі дійство в станї спочинку („das Sein“); так само дієслова що означають дїйство доверщене, verba perfectiva, акцентовані на корени, як: поси́пати, розки́дати і т. д. — виражають висший степень і більшу скількість того дїйства, як дїєслова що означають дійство недовершене, трівале (verba durativa), акцентовані на наростку, як: посипа́ти, розкида́ти і т. д. Натомісь в тих дієсловах, що виражають спокійний стан (синї́ти, сиві́ти), або трівале, недовершене

[1]) Так само було в санскритї і в старогреческім; порівнай: τροχός = бігу́н, бігá́ч і τρόχος = біг, біганє; κομπὸς = хвалько́ і κόμπος = га́мір; φορός = носи́тель і φόρος = да́нь, да́чка, пода́ток.

дійство (verba durativa) як: посипáти, розкидáти... акцент паде на наросток через те, що власне наросток дієсловний -ї- (-ѣ-) або -а- як раз виражає тревалість, тяглість дїйства.

Вкінци ми бачили, що дїєсловний приросток: ви-, що означає довершенє дїйства, і приросток прикметника: най- що означає суперлятив, а також иньчі приростки (слова під 8 і 9) тодї відзначені акцентом в данім слові, коли треба замарковати, піднести те, що ті приростки виражають.

Зібравши всї ті поміченя разом, приходимо до остаточного і головного виводу, що: в українсько-руськім слові паде наголос або на склад корінний або на наросток (суфікс) або на приросток (префікс), відповідно до того, чи корінь, чи наросток, чи приросток має найбільший вплив на значенє даного слова, що отже в українсько-руськім слові тота частиця етимольоґічна відзначена акцентом, котра з огляду на дане значенє слова має найбільшу вагу і силу.[1])

На підставі сего правила, котре, як бачимо, не було довільною гіпотезою, але конечним, льоґічним виводом; упорядкуємо і пояснимо цїлий ряд акцентуацийних появ, котрі інакше були би для нас зовсїм незрозумілі.

Се і буде предметом дальших глав.

III.

I. Дїєслова, що виражають дїйство повторюване (часто поновлюване) (verba iterativa або frequentativa), отже більшу скількість дїйства, мають наголос на корени, що як раз містить в собі понятє того дїйства; противно дїєслова утворені з того самого кореня, але такі, що означають дїйство одностайно-трівале (verba durativa), мають наголос на наростку, котрий се одностайне треванє дїйства зазначує. Сюди належать отсї групи дїєсло̀вів:

---

[1]) Щось подібне було і в старогрецькім; приміром: μητροκτόνος = убійник мáтери а μητρόκτονος = убитий мáтерию; перше слово виражає, що хтось убиває маму, друге, що мати когось убиває; в тім другім слові мати має перевагу, бо виступає чинно і тому акцент паде на ту часть слова, котра означає матїр (μητρό); в першім слові мати виступає пассивно (бо убита), отже акцент паде на другу часть слова (κτόνος) котра тут має значенє діяльне.

1) Verba iterativa утворені наростком **-а-**, з яких при помочи наростка **-ї- -я- (-ѣ-)** творить ся verba durativa; приміром:

стýк-ати	стуч-*áти* (Жел. Слов. ст. 931)
блúск-ати	блищ-*áти* (ibid. 33)
гáрк-ати	гарч-*áти* (ibid. 137 і 138)
трíск-ати	тріщ-*áти* (ibid. 985)
сúк-ати	сич-*áти* (ibid. 863 і 867)
брязк-ати	брязч-*áти* (ibid. 46)
грúм-ати	грим-*íти* (ibid. 159)
скрúп-ати	скрип-*íти* (ibid. 879)
брéньк-ати	брен-*ї́ти* (ibid. 43)
сáп-ати	соп-*íти* (ibid. 852 і 896)
гляд-ати	гляд-*ї́ти* (ibid. 145)
хрáп-ати	хроп-*íти* (ibid. 1045)
кáп-ати	капот-*ї́ти* (ibid. 333 і 334) і т. д.

2) Verba iterativa утворені наростком **-а-** або **-и-** котрі через додане до них приростка перемінюють ся на verba durativa; приміром:

дúх-ати	віддих-*áти* (Жел. Слов. ст. 183 і 97)
лúк-ати	пролик-*áти* (ibid. 403 і 772)
плúв-ати	приплив-*áти* (ibid. — і 753)
бíг-ати	підбіг-*áти* (ibid. 28 і 638)
кúд-ати	покид-*áти* (ibid. 342 і 684)
сýв-ати	посув-*áти* (ibid. 932 і 720)
гляд-ати	погляд-*áти* (ibid. — і 672)
лáз-ити	злаз-*úти* (ibid. 396 і 302)
ї́зд-ити	від'їзд-*úти* (ibid. 327 і 98) і т. д.

3) Verba durativa утворені наростком **-а-** або **-и-**, котрі через додане наростка **-ова-** і приростка перемінюють ся на verba iterativa:

ви-*нóш*-увати	нос-*úти* (Жел. Слов. ст. 81 і 533)
при-*прóш*-увати	прос-*úти* (ibid. 754 і 777)
за-*стéл*-ювати	стел-*úти* (ibid. 272 і 918)
об-*лї́п*-лювати	лїп-*úти* (ibid. 542 і 409)
за-*вяз*-увати	вяз-*áти* (ibid. 237 і 132)
роз-*чíс*-увати	чес-*áти* (ibid. 837 і 1069)
за-*пúс*-увати	пис-*áти* (ibid. 262 і 633) і т. д.[1])

---

[1]) Ганкевич, op. cit. 290, констатує, що frequentativa утворені наростком *-ова* акцентують в infinitiv-і четвертий склад від кінця; але не помічає, що той четвертий склад се — корінь, і не

II. Дїєслова, що виражають дійство довершене, скінчене (verba perfectiva), отже більшу скількість дїйства, мають наголос на корени, котрий як раз се дїйство означує; натомість дїєслова утворені вправдї з того самого кореня, але виражаючі дїйство недовершене, трівале (verba durativa), мають наголос на наростку, котрий як раз се треване дїйства зазначує. Сюди належать отсї групи дїєсловів:

1. Дїєслова утворені просто з кореня, котрі через додане приростка (або і без того) стають „verba perfectiva“ — а потім через додане наростків -а- або -и- перемінюють ся на „verba durativa“; приміром:

за-*плéс*-ти	за-плїт-*á*-ти (Слов. Жел. ст. 263)
за-*мéс*-ти	за-міт-*á*-ти (ibid. 255 і 256)
у-*бú*-ти	у-бив-*á*-ти (ibid. 999)
у-*мú*-ти	у-мив-*á*-ти (ibid. 1010)
про-*дá*-ти	про-дав-*á*-ти (ibid. 769)
на-*спí* ти	на-спів-*á*-ти (ibid. 494)
про-*кля́с* ти	про-клин-*á*-ти (ibid. 772)
по-*чá* ти	по чин-*á*-ти (ibid. 728 і 729)
роз-*дéр*-ти	роз дир-*á* ти (ibid. 817)
у-*мéр*-ти	у-мир-*á*-ти (ibid. 1009)
під-*бíг*-ти	під-біг-*á* ти (ibid. 638)
об-*стрúг*-ти	об-стриг-*á*-ти (ibid. 546 і 587)
дá-ти	да-в-*á*-ти (ibid. 172)
стá-ти	ста-в-*á*-ти (ibid. 916 і 913)
сїс-ти	сїд-*á*-ти (ibid. 869 і 867)
за-*нéс*-ти	за-нос-*ú*-ти (ibid. 259)
при-*вéз*-ти	при-воз-*ú*-ти (ibid. 740 і 711) і т. д.

2. Дїєслова утворені наростком -и-, котрі через додане приростка стають verba perfectiva, а потім через додане наростка -а- переміняють ся на verba durativa; приміром:

о-*чúст*-и-ти	о-чищ-*á*-ти (Жел. Слов. ст. 588)
за-*бáв*-и-ти	за-бавл-*я́*-ти (ibid. 229)
по-*тїш* и-ти	по-тїш-*á* ти (ibid. 722)
по *мнóж* и-ти	по-множ-*á*-ти (ibid. 697)

поясняє, чому акцент на той склад паде. В дїєсловах другорядної формациї місце кореня заступає послїдний склад пня первістного слова; приміром: роз-гор*я́ч*-увати, роз-кол*úс*-увати, роз-коп*úч*-увати, с-куп*óв*-увати, ви-танць*óв*-увати, у-здор*óв*-лювати, під-гот*óв*-лювати...

на-*пра́в*-и-ти	на-правл-*я́*-ти (ibid. 488)
на-*ста́в*-и-ти	на-ставл-*я́*-ти (ibid. 494)
про-*мо́в*-и-ти	про-мовл-*я́*-ти (ibid. 774) і т. д.

3. Verba perfectiva утворені наростком -ну, котрі через заступлене того наростка наростком -а- або наростком -ѣ- (-ї-, -я-) перемінюють ся на verba durativa; приміром:

ше́п-ну-ти	шепт-*а́*-ти (Жел. Слов. 1087)
сви́с-ну-ти	свист-*а́*-ти (ibid. 854)
плю́-ну-ти	плюв-*а́*-ти (ibid. 661)
за-*ме́рз*-ну-ти	за-мерз-*а́*-ти (ibid. 255)
по-*ки́*-ну-ти	по-кид-*а́*-ти (ibid. 684)
від-*ви́к*-ну-ти	від-вик-*а́*-ти (ibid. 95)
спо-*гля́*-ну-ти	спо-гляд-*а́*-ти (ibid. 904)
за-*ги́*-ну-ти	за-гиб-*а́*-ти (ibid. 238)
гри́м-ну-ти	грим-*і́*-ти (ibid. 159)
гля́-ну-ти	гляд-*ї́* ти (ibid. 145)
скри́п-ну-ти	скрип-*і́*-ти (ibid. 879)
бли́с-ну-ти	блест-*ї́*-ти (ibid. 33 і 32)
кри́к-ну-ти	крич-*а́*-ти (ibid. 379 і 380)
трі́с-ну-ти	тріщ-*а́*-ти (ibid. 985)
пи́с-ну-ти	пищ-*а́*-ти (ibid. 634 і 635)
мо́вк-ну-ти	мовч-*а́*-ти (ibid. 448) і т. д.

4. Дієслова, що без зміни наростка — лише через додане або зміну приростка зміняють значене perfectiv-не на durativ-не; приміром:

по-*сто́*-я-ти пере-*сто́*-я-ти в-*сто́*-я-ти за-*сто́*-я-ти ся	сто-*я́*-ти (stehen) (Жел. Слов. 924 719, 625, 128)
по-*ле́ж*-а-ти за-*ле́ж*-а-ти (ся) з-*ле́ж*-а-ти ся на-*ле́ж*-а-ти (ся)	леж-*а́*-ти (ibid. 689, 253, 302, 48)
у-*си́д*-ї-ти, в-сид-ї-ти	сид-*ї́*-ти (ibid. 1016 і 863)
с-*те́рп*-і-ти	терп-*і́*-ти (ibid. 919 — 960 I.)
на-*бі́г*-а-ти (ся)	під-біг-*а́*-ти
на-*лї́т*-а-ти (ся)	від-лїт-*а́*-ти
на-*ї́зд*-и-ти (ся)	при-їзд-*и́*-ти
на-*ди́х*-а-ти (ся)	від-дих-*а́*-ти і т. д.

5) В кінци належать сюди:

за-*сї*-я-ти	за-сїв-*а́*-ти (ibid. 270)
по-*ві́*-я-ти	по-вів-*а́*-ти (ibid. 669 і 668)
роз-*та́*-я-ти	роз-тав-*а́*-ти (ibid. 833) і т. д.

III. Дїєслова зложені з приростком **ви-** (**вы**) мають акцент на тімже приростку, коли означають дїйство довершене, скінчене; коли ж дієслова ті виражають дїйство недовершене, тодї той приросток буває глухий, без наголосу; приміром:

ви́-сьміяти	ви-сьміва́ти (Жел. Слов. 87)
ви́-нести	ви-*носи́ти* (ibid. 81)
ви́-мести	ви-*міта́ти* (ibid. 78, 79)
ви́-летїти	ви-*лїта́ти* (ibid. 78)
ви́-плести	ви-*плїта́ти* (ibid. 82)
ви́-ставити	ви-*ставля́ти* (ibid. 88)
ви́-кинути	ви-*кида́ти* (ibid. 76)
ви́-повісти	ви-*повіда́ти* (ibid. 82)
ви́ тягнути	ви-*тяга́ти* (ibid. 91)
ви́-ринути	ви-*рина́ти* (ibid. 84)
ви́-правити	ви-*правля́ти* (ibid. 83)
ви́-сидїти	ви-*си́д*жувати (ibid. 86)
ви́-говорити	ви-*гово́р*ювати (ibid. 71)
ви́-рубати	ви-*ру́б*увати (ibid. 85)
ви́-чесати	ви-*чі́с*увати (ibid. 92)
ви́-стояти	ви-*сто́*ювати (ibid. 88) і т. д.

Причина сего явища вияснена в другій главі (гл. ст. 14 і 17).

IV. Прислівники (adverbia) мають наголос на пни, хоч би відповідні прикметники утворені з того самого пня мали наголос на закінченю; приміром:

лих*ий*	*ли́х*о (Жел. Слов. 406)
глух*и́й*	*глу́х*о (ibid. 145)
пуст*и́й*	*пу́ст*о (ibid.
мал*и́й*	*ма́л*о (ibid. 424)
тверд*и́й*	*тве́рд*о (ibid. 952)
молод*и́й*	*мо́лод*о (ibid. 450)
туп*и́й*	*ту́п*о (ibid. 993)
здор*о́вий*	зд*о́р*ово (ibid. 296)
сол*о́дкий*	*со́лод*ко (ibid. 894)
смач*ни́й*	*сма́ч*но (ibid. 887)
сум*ни́й*	*су́м*но (ibid. 935)
тяж*ки́й*	*тя́ж*ко (ibid. 997)

мяг*кúй*	*мя́г*ко (ibid. 461)
рід*кúй*	*рі́д*ко (ibid. 805)
тон*кúй*	*тó́н*ко (ibid. 974)
сла*бúй*	*слáбо* (ibid. 881)
малéнький	*мáле*нько (ibid. 424) і т. д.

Прикметники означають якусь прикмету приложену до якоїсь річи або особи — а відповідні прислівники означають ту саму прикмету в її абстрактнім, чистім понятю, без приложеня її до якоїсь річи або особи. В прислівниках виступає абстрактне значенє пня сильнїйше і чистїйше і тому акцент паде на пень; в прикметниках первістне значенє пня за помочию закінченя близше здефініоване, до якоїсь річи або особи обмежене і приложене і тому наголос не паде вже на пень, лише на закінченє.

V. Дїяльний причасник часу теперішнього (particip. praesentis activi) має дві форми: форму невідмінну, однакову для всїх трех родів, утворену наростком -ячи, -ючи, т. зв. дїєприслівник, як приміром: сúдячи, хóдячи, плáчучи, крáючи і т. д. — і форму відмінну, утворену з форми першої наростком прикметниковим *-ій, -ая, -оє (ий, а, е)* отже закінчену в мужескім родї на *-ячий, -ючий,* в женськім: *-юча, -юча,* в середнїм на *-яче, -юче,* т. зв. дїєприкметник як приміром: сидя́чий, сидя́ча, сидя́че; плачу́чий, плачу́ча, плачу́че і т. д.

Форма невідмінна має значенє прислівника (adverbii) і має наголос на корени; форма відмінна має значенє прикметника (adiectivi) і має наголос на наростку *-ячий-, яча, -яче*; приміром:

колóти	*кóл*-ючи	кол-*ю́чий*, а, е
бу́ти	*бу́д*-учи	буд-*у́чий*, а, е
нéсти	*нéс*-учи	нес-*у́чий*, а, е
мочú	*мóг*-учи	мог-*у́чий*, а, е
бíчи	*бíж*-учи	біж-*у́чий*, а, е
вúдїти	*вúд*-ячи	вид-*я́чий*, а, е
сидї́ти	*сúд*-ячи	сид-*я́чий*, а, е
вúсїти	*вúс*-ячи	вис-*я́чий*, а, е
лежáти	*лéж*-ачи	леж-*áчий*, а, е
ходúти	*хóд*-ячи	ход-*я́чий*, а, е
плáкати	*плá*-чучи	плач-*у́чий*, а, е і т. д.[1]

[1]) Побіч: плáчучи, стóячи, сúдячи, нéсучи... акцентує ся також: плачучú, стоячú, сидячú, несучú... Ся двояка акцентуация поясняє ся

Показане тут явище зовсїм подібне до явища описаного в уступі попереднїм; і причина явища подібна.

Причасник — се щось посереднього межи прикметником і дїєсловом: се дїєсловний прикметник, се дїйство подумане як прикмета.

Причасники невідмінні або дїєприслівники, як: кóлючи, бýдучи, плáчучи, вúдячи, хóдячи і т. д. означають прикмету дїйства; вони мають значенє більше дїєсловне, предікатівне, абстрактне: ті причасники — се більше ще дїєслови, як прикметники і тому в тих причасниках наголошує ся дїєсловний корінь. Противно причасники відмінні або дїєприкметники як колю́чий, будýчий, плачýчий, видя́чий, ходя́чий і т. д. означають прикмéту особи або річи; вони мають значенє більше прикметне, атрібутівне, конкретне; ті причасники вже менче дїєслова а більше прикметниками і тому наголошує ся в них те, що їм надає характер прикметників, значить, наросток: — *-ячий*, *-яча*, *-яче* зглядно: *-ючий*, *-юча*, *-юче*.

Сюди належить і так само поясняє ся згадане вже в другій главі явище, що деякі дїяльні причастники часу минувшого (participia praeteriti activi), коли перетворюють ся через додане наростка *-ій -ая -ое* на прикметники, пересувають наголос з кореня на наросток:

гнúв, *гнúла*, *гнúло* — гнил*úй*, гнил*á*, гнил*é*
ум*éр*, ум*éр*ла, ум*éр*ло — умерл*úй*, умерл*á*, умерл*é*
зд*óх*, зд*óх*ла, зд*óх*ло — здохл*úй*, *á*, *é*

VI. Comparativus (i superlativus) прикметників, утворений при помочи наростка *-ший*, має наголос на пни, хоч би дотичні прикметники в першім степени (positivi) мали наголос на закінченю, приміром

твердúй — *твéрд*ший (Жел. 952, 953)
тон*кúй* — *тóн*ший (ibid. 974)
рід*кúй* — *рíд*ший (ibid. 805)
вис*óкий* — *вúс*ший, *вúщ*ший (ibid. 87, 93)

переміною відголоску в наголос і буде на инчім місци основно вияснена. Правило се не прикладає ся до причасників, що перед наростком *-ючий*, *а*, *е* мають дїєсловний наросток *-а-*, *-ї-*, *-у-*, отже закінчений на *-аючи(й)*, *-їючи(й)*, *-уючи(й)*; як приміром: сьпівáючи(й), лїтáючи(й), сúвіючи(й), зеленїючи(й), віруючи(й), купýючи(й) і т. п. Такі причасники мають завсїгди однаковий наголос і в формі відміннiй і в формі невідміннiй. Причина сего буде вияснена на инчім місци.

тяж*кий*	*тя́ж*ший (ibid. 997)
пус*тий*	*пу́ст*ший, пу́щий (ibid. 789 і 791)
стар*ий*	*ста́р*ший (ibid. 915 і 916)
туп*ий*	*ту́п*ший (ibid. 992 і 993)
низь*кий*	*ни́з*ший
глуб*о́кий*	*глу́б*ший
плит*кий*	*пли́т*ший
мяг*кий*	*мя́к*ший
глух*ий*	*глу́х*ший
сух*ий*	*су́х*ший
слаб*ий*	*сла́б*ший
скуп*ий*	*ску́п*ший
молод*ий*	*моло́д*ший
дорог*ий*	*доро́ж*ший і т. д.

Причина сего явища лежить в тім, що в comparativ-i (і superlativ-i) прикмета виражена якимсь прикметником виступає в висшім, більшім степени, анїж в positivi, а що поняте тої прикмети містить ся в пни прикметника, тому в comparativi (і superlativ-i) акцентує ся пень, хоч би дотичний прикметник в першім степени не мав акценту на пни.

VII. В богатьох іменниках инакше акцентує ся число одиничне, а инакше число многе.[1])

Тота зміна акцентуациї в числї многім має три форми:

а) Богато іменників мужеського, середнього і женського роду, що в числї одиничнім акцентують закінчене, завертають в числї многім акцент на пень слова;[2]) приміром:

гор*а́*	*го́р*и
вод*а́*	*во́д*и
ног*а́*	*но́г*и
рук*а́*	*ру́к*и
мар*а́*	*ма́р*и
сестр*а́*	*се́стр*и
стїн*а́*	*стї́н*и
рік*а́*	*рі́к*и
трав*а́*	*тра́в*и і т. д.
сторон*а́*	*сто́рон*и
голов*а́*	*го́лов*и
черед*а́*	*че́ред*и

---

[1]) Гляди: Hanusz, op. cit. ст. 325 і д.

[2]) Подібно в мові великоруській і мовах полуднево-славянських.

борона́	*бо́рони*
сирота́	*си́роти*
вівця́	*ві́вці*

кінь	коня́	*ко́ні*
гріш	гроша́	*гро́ші* (Жел. 160)
швець	шевця́	*ше́вці*
купе́ць	купця́	*ку́пці*
стріле́ць	стрільця́	*стрі́льці*
краве́ць	кравця́	*кра́вці*
молоде́ць	молодця́	*моло́дці*
сине́ць	синця́	*си́нці*
коне́ць	кінця́	*кі́нці* (Жел. 362)
віне́ць	вінця́	*ві́нці* (Жел. 106) і т. д.
ого́нь	огня́	*о́гні*
ове́с	вівса́	*ві́вси* (Жел. 94)
осе́л	осла́	*о́сли*
оре́л	орла́	*о́рли* і т. д.

село́	*се́ла*
вино́	*ви́на*
ребро́	*ре́бра*
ведро́	*ве́дра*
сукно́	*су́кна*
вікно́	*ві́кна*
письмо́	*пи́сьма*
лице́	*ли́ця*
яйце́	*я́йця*
молоко́	*моло́ка*
полотно́	*поло́тна*
решето́	*ре́шета* і т. д.

б) Богато іменників мужеського, середнього і женського роду, що в числї одиничнім мають акцент на пни, пересувають його в числї многім на закінчене;[1]) приміром:

ха́та	хати́
ба́ба	баби́
ма́ма	мами́
па́нна	панни́

[1]) В великоруській і в полудневославянських мовах іменники женського роду ніколи не посувають наголосу в числї многім на конець слова, на закінчене, а іменники середнього рода дуже рідко; порівнай Hanusz, op. cit. 364, 373, 385, 357. Верхратський, op. cit. 402.

ста́йня	стайнї́
кла́дня	кладнї́
дру́жба	дружби́
гре́бля	греблї́
пшени́ця	пшеницї́
капу́ста	капусти́
стодо́ла	стодоли́
соки́ра	сокири́
грома́да	громади́
па́лиця	палицї́
дї́вка	дївки́
жі́нка	жінки́
ха́тка	хатки́
голо́вка	головки́
сестри́чка	сестрички́
учи́телька	учительки́
я́лівка	ялівки́
кра́ска	краски́
га́дка	гадки́
ла́стівочка	ластівочки́
жі́ночка	жіночки́
голо́вонька	головоньки́ і т. д.

2) му́ж	*му́жа*	мужі́
си́н	*си́на*	сини́
бра́т	*бра́та*	брати́
во́вк	*во́вка*	вовки́
хлї́б	*хлї́ба*	хлїби́
дї́д	*дї́да*	дїди́ і т. д.
ба́тько	*ба́тька*	батьки́
стри́йко	*стри́йка*	стрийки́
дї́дько	*дї́дька*	дїдки́ і т. д.
Ру́син	*Ру́сина*	Русини́
По́ляк	*По́ляка*	Поляки́
пи́сар	*пи́саря*	писарі́
цї́сар	*цї́саря*	цїсарі́
по́рох	*по́роху*	порохи́
во́рог	*во́рога*	вороги́
го́лос	*го́лосу*	голоси́
бе́рег	*бе́рега*	береги́

	попо́вич	поповичі́
	княже́вич	княжевичі́
	Данило́вич	Даниловичі́
	Бобике́вич	Бобикевичі́
	Лазаре́вич	Лазаревичі́ і т. д.
3)	*мі́сто*	міста́
	жи́то	жита́
	ді̂ло	ді̂ла́
	сло́во	слова́
	сі̂но	сі̂на́
	мі́сце	місця́
	пра́во	права́
	жни́во	жнива́ і т. д.
	боло́то	болота́
	де́рево	дерева́
	че́рево	черева́
	прости́рало	простирала́ і т. д.
4)	*сі̂мя*	сі̂мена́
	ра́мя	рамена́
	стре́мя	стремена́ і т. д.

в) Деякі іменники мужеського роду пересувають в числї многім акцент близше до закінченя, але не на само закінчене;[1]) приміром:

*пе́рст*ень	перст*е́нї*
*гре́б*ень	греб*е́нї*
*ше́рш*ень	шерш*е́нї*
*ле́б*едь	леб*е́дї*
*со́к*іл	сок*о́ли*
*господ*ар	господ*а́рі*
*жо́вн*їр	жовн*і̂ри*
*Во́л*ох	Вол*о́хи*
*Гу́цу*л	Гуц*у́ли*
Ци́ган	Циг*а́ни* і т. д.

З наведених тут прикладів бачимо, що в многих іменниках число многе відзначене від одиничного числа зміною наголосу —

[1]) Се характерна особливість українсько-руської мови, незвісна анї в велико-руській анї в полуднево-славянських мовах; порів. Hanusz, op. cit. 343.

а спосіб, як тота зміна наголосу в числї многім наступає, залежить від того, де паде наголос слова в числї одиничнім.

А) Коли пень іменника в числї одиничнім глухий, ненаголошений — то в такім разї той глухий, ненаголошений пень відзначує ся в числї многім наголосом, — а то для того, щоби тим зазначити більшу скількість або многість тої річи, яку виражає пень іменника. Явище отсе подібне до тих, які були описані в главі другій під VII і XI, і в отсїй главі під I, II, V і VI, де так само більша скількість понятя вираженого словом відзначена наголосом пня чи там кореня.

Б) Як-жеж пень іменника вже і в числї одиничнім має на собі наголос, то тоді очевидно відзначене пня наголосом не довело би до цїли, бо не було би нїякої ріжницї межи числом одиничним а числом многим. Се й причина, що в таких словах, які вже в числї одиничнім мають акцент на пни, відзначує ся число многе так. що акцентує ся закінчене, котре становить відзнаку числа многого і котре само як раз понятє многости виражає.

В) Часом при тім не акцентує ся саме закінчене, але все бодай присуває ся, приближає ся акцент до закінченя.

Так пояснили ми собі зміну акцентуациї в числї многім іменників — але тілько в части, бо не знаємо ще: 1) чому лише деякі іменники зміняють акцентуацию в числї многім, а деякі її зовсїм не зміняють? і 2) чому з помежи тих іменників, що в числї многім акцент зміняють, одні вже в числї одиничнім мають наголос на закінченю — а другі доперва в числї многім наголос на закінчене пересувають?

Однак на ті питаня будемо могли відповісти аж в однїй з дальших глав нашої розвідки — а на сїм місци мусимо ще звернути увагу на одно дуже інтересне явище, яке сюди належить.

Богато іменників женського і середнього роду та деякі іменники мужеського роду, котрі в числї одиничнім мають наголос на пни, пересувають в числї многім наголос на закінчене лише тодї, коли треба виразити велику скількість; — колиж pluralis виражає лише невелику, малу скількість предметів, значить є ужитий в значіню dualis-у, то тодї такий pluralis в значіню dualis-у задержує наголос на пни так само, як число одиничне.

Акцентує ся проте:

дві (три, чотири) жíнки — але: всї жінкú;
дві пáнни — але: всї паннú;

дві конóвки — але: всї коновки́;
дві грома́ди — але: всї громади́;
дві соки́ри — але: всї сокири́;
дві учи́тельки — але: всї учительки́;
дві ді́вки — але: всї дівки́;
дві я́лівки — але: всї ялівки́;
дві па́лицї — але: всї палицї́;
дві ла́стівки — але: всї ластівки́; —
два (три, чоти́ри) слóва — але: всї слова́;
два мі́сця — але: всї місця́:
два де́рева — але: всї дерева́; —
два (три, чотири) рóки — але: всї роки́;
два бóки — але: всї боки́;
два дóми — але: всї доми́...

З того бачимо, що хоч в українській мові форма dualis-у (числа подвійного) майже затратила ся, то однак в акцентуациї відріжняє ся ще dualis від pluralis-у. Дальше бачимо з того, що то не конструкция етимольоґічна, морфольоґічна і фонольоґічна, але значенє викликує зміну наголосу в числї многім: бо коли говоримо: дві ді́вки, дві па́нни, дві ба́би, два слóва, два рóки — то се той сам звук і та сама форма, що і в фразах: всї дївки́, всї панни́, всї баби́, всї слова́, всї роки́ і т. д. — лише значенє в обох разах инакше — і акцент инакший. Очевидно, о скілько в нашій мові задержав ся ще декуди dualis — то і він підпадає такому самому акцентуацийному правилу і не пересуває акценту на закінченє, але задержує його на пни так само, як в singularis а противно, як в pluralis; приміром:

дві па́ннї — всї панни́
дві ді́вцї — всї дївки́
дві грома́дї — всї громади́
дві ба́бі — всї баби́ і т. д.[1])

В сїй главі зіставили ми подвійні ряди слів. В обох рядах слова утворені з тих самих пнїв або бодай з тих самих коренів — одначе оба ряди ріжнять ся значенем а разом з тим і наголосом. І тут бачимо пряму звязь між значенем слова і його акцентом. Ми

[1]) О скілько менї здає ся, доси не звернув нїхто уваги на акцентуацию іменників в dualis-ї і в pluralis-ї в значеню dualis-у.

бачили, що більша скількість дїйства в verba-х iterativ-них і perfectiv-них, висший степень прикмети в comparativ-і прикметників і більша скількість річий в pluralis іменників однаково відзначені пересуненем акценту на корінь або пень слова. Ми бачили дальше, що первістне, корінне, абстракцийне значінє adverbi-їв і невідмінної форми причастника також відзначене акцентом кореня. В кінци ми бачили, що дїєсловні наростки -а-, -і-, -и-, які виражають тріванє дїйства, дальше наросток дїєприкметника -ячий, -ючий, приросток — ви і закінченє числа многого в іменниках, тодї відзначені наголосом, коли треба сильнїйше зазначити те, що ті частиці виражають.

IV.

I. Прикметники утворені з іменників наростком *-овий*, *-ова*, *-ове*, як приміром: тáтовий, дубóвий, вітровúй, треба подїлити на три ґрупи, які відріжняють ся між собою і значенем і акцентуациєю.

А. Першу ґрупу становлять прикметники утворені наростком *-овий*, *-ова*, *-ове* від імени особи або персонїфікациї для означеня, що хтось якусь річ держить, посїдає, що якась річ до когось належить — себ-то для означеня посїданя, власности або приналежности (adiectiva possessiva); такі прикметники мають все акцент на тім самім місци, що genitivus іменника, від якого прикметник утворений, або иньшими словами: акцент таких прикметників рівнає ся акцентови genitiv-у імени первістного; приміром:

nominativus:	*genitivus:*	*adiectivum possessivum:*
брат	бр*á*та	бр*á*товий
пан	п*á*на	п*á*новий
син	с*ú*на	с*ú*новий
дїд	д*ї́*да	д*ї́*довий
чорт	ч*ó*рта	ч*ó*ртовий
Гриць	Гр*ú*ця	Гр*ú*цевий...
піп	поп*á*	поп*ó*вий
дяк	дяк*á*	дяк*ó*вий
цар	цар*я́*	цар*é*вий...
швець	шевц*я́*	шевц*é*вий...
тáто	т*á*та	т*á*товий
вýйко	в*ý*йка	в*ý*йковий

ді́дько	д*ї*дька	д*ї*дьковий
Дани́ло	Дан*и*ла	Дан*и*ловий...
Петро́	Петр*а*	Петр*о*вий
Павло́	Павл*а*	Павл*о*вий
Юрко́	Юрк*а*	Юрк*о*вий...
ці́сар	ц*ї*саря	ц*ї*саревий
пи́сар	п*и*саря	п*и*саревий
ге́тман	г*е*тмана	г*е*тмановий
господар	госп*о*даря	госп*о*даревий
чолові́к	чолов*і*ка	чолов*і*ковий
зло́дїй	зл*о*дїя	зл*о*дієвий
ци́ган	ц*и*гана	ц*и*гановий
ні́мець	н*і*мця	н*і*мцевий
До́вбуш	Д*о*вбуша	Д*о*вбушевий
Дави́д	Дав*и*да	Дав*и*довий
Прокі́п	Прок*о*па	Прок*о*повий
Іва́н	Ів*а*на	Ів*а*новий
Володими́р	Володим*и*ра	Володим*и*ровий
Константи́н	Констант*и*на	Констант*и*новий
Ону́фрій	Он*у*фрія	Он*у*фрієвий...
Шашке́вич	Шашк*е*вича	Шашк*е*вичовий
Кривоні́с	Кривон*о*са	Кривон*о*совий
кова́ль	ковал*я*	ковал*е*вий
кобза́р	кобзар*я*	кобзар*е*вий
бога́ч	богач*а*	богач*е*вий
коро́ль	корол*я*	корол*е*вий
коза́к	козак*а*	козак*о*вий
краве́ць	кравц*я*	кравц*е*вий
Васи́ль	Васил*я*	Васил*е*вий
Оста́п	Остап*а*	Остап*о*вий
Богда́н	Богдан*а*	Богдан*о*вий
Палі́й	Пялї*я*	Паліє́вий
Кулі́ш	Куліш*а*	Кулїш*е*вий
Нича́й	Нича*я*	Нича*є*вий
Романчу́к	Романчук*а*	Романчук*о*вий
Масля́к	Масляк*а*	Масляк*о*вий
Щура́т	Щурат*а*	Щурат*о*вий...
вовк	в*о*вка	в*о*вковий
лис	л*и*са	л*и*совий

медвідь	медвéдя	медвéдевий
цап	цáпа	цáповий
жáйворонок	жáйворонка	жáйворонковий
місяць	мíсяця	мíсяцевий
сóнце	сóнця	сóнцевий...
воробéць	воробця́	воробцéвий
журавéль	журавля́	журавлéвий
гусáк	гусакá	гусакóвий...

На поданих тут прикладах бачимо, що як первістне імя задержує в genitiv-і акцент на пни, то і в утворенім від того імени прикметнику лишає ся акцент на тім самім місци; як жеж первістне імя пересуває в genitiv-і акцент на закінчене, то тоді і в утворенім від того імени прикметнику посуває ся акцент на склад *-ов-*, що заступає місце закінченя: значить, в усякім разї акцент прикметника рівнає ся акцентови genitiv-а іменника.

Б. Другу ґрупу творять прикметники утворені наростком *-овий, -ова, -ове* з іменників, що означають материял; такі прикметники виражають, що якась річ з якогось материялу зроблена — і мають акцент все на наростку і то на першім його складї *-ов-*, при чому зовсїм байдуже, який наголос має первістне імя; приміром:

імя первістне:	*прикметник:*
дуб, дýба	дубóвий
бук, бýка	букóвий
тис, ти́са	тисóвий
клен, клéна	кленóвий...
я́вір, я́вора	яворóвий
горóх, горóху	горохóвий
бурак, буракá	буракóвий
чесни́к, чесникý	чесникóвий
оріх, оріха	оріхóвий
яловéць, ялівця́	ялівцéвий ..
мали́на	малинóвий
кали́на	калинóвий
топóля	тополéвий
сóсна	соснóвий
вільха	вільхóвий
ви́шня	вишнéвий
черéшня	черешнéвий

ро́жа	рож*е́вий*
ли́па	лип*о́вий*
смере́ка	смерек*о́вий*
лі́ска	лїск*о́вий*
оси́ка	осик*о́вий*
тере́н, (те́рня)	терн*о́вий*...
бібр, бо́бра	бобр*о́вий**)
рак, ра́ка	рак*о́вий**)
слонь, слоня	слон*е́вий**)
барано́к, баранка́	баранк*о́вий*....
пе́рла	перл*о́вий*
кора́лї	корал*е́вий*
ма́рмур	мармур*о́вий*
грані́т	гранїт*о́вий*
торф, то́рфу	торф*о́вий*
кришта́ль	кришта*ле́вий*
папі́р	папер*о́вий*
сафія́н	сафіян*о́вий*
шовк, шо́вку	шовк*о́вий*
бронз (бро́нза)	бронз*о́вий*...

В. Третю ґрупу творять такі прикметники утворені наростком *-овий, -ова, -ове*, які не означають анї посїданя анї материялу, а тільки якусь дальшу звяззь між двома річами; такі прикметники творять ся з імен річий неживих або абстрактних. Прикметники сеї третьої ґрупи мають наголос також все на наростку, але вже не на передостатнїм складї, як в другій ґрупі, але на остатнїм складї а власне на закінченю *-ий, -а, -е*; приміром:

імя первістне:	*прикметник:*
дім, до́му	домов*и́й*
лїс, лі́су	лїсов*и́й*
гріб, гро́бу	гробов*и́й*
рід, ро́ду	родов*и́й*
бік, бо́ку	боков*и́й*
рік, ро́ку	роков*и́й*
міст, мо́сту	мостов*и́й*
сьвіт, сьві́та	сьвітов*и́й*

*) Приміром: бобр*о́*вий кожух, рак*о́*ва юшка, слон*е́*ва кість — але possesiva: бо́брові очи, ра́кова криївка, сло́нева труба.

цьвіт, цьві́ту	цьвітови́й
лист, ли́сту	листови́й
люд, лю́ду	людови́й
мир, ми́ру	мирови́й
лїд, ле́ду	ледови́й
град, гра́ду	градови́й
грім, гро́му	громови́й
вітер, ві́тру	вітрови́й
ніс, но́са	носови́й
вік, віку́	вікови́й
сад, саду́	садови́й
край, краю́	краєви́й
гріш, гроша́	грошеви́й
степ, степу́	степови́й
дощ, дощу́	дощеви́й
гурт, гурту́	гуртови́й
стіл, стола́	столови́й
двір, двора́	дворови́й
ряд, ряду́	рядови́й
го́лос	голосови́й
огонь, огню́	огневи́й
пи́сок, пи́ска	пискови́й
зима́	зимови́й
пара́	парови́й
ла́па	лапови́й (-е́)
по́ле	польови́й
пра́во	правови́й
го́рло	горлови́й
житє́	житєви́й
се́рце	серцеви́й...[1]

Акцентуация іменників угворених наростком *-овий*, *-ова*, *-ове* дуже інтересна; вона служить знаменитою ілюстрациєю поставленої нами тези, що в слові акцентує ся той склад, що з огляду на значінє слова найважнїйший.

Всї прикметники утворені з іменників наростком *-овий*, *-ова*, *-ове* означають якусь льоґічну звязь межи двома особами, межи двома річами, або межи особою і річию.

[1]) Хто би мав які сумнїви що до правдивости поданих тут акцентів, нехай загляне для переконаня до Словаря Желехівського.

Коли говоримо: „т а́ т о в а х а т а“, „д у б о́ в а л а в к а“, „п о л ь о в а́ ц ь в і т к а“ — то сим зазначуємо якусь звязь льоґічну межи „т а т о м“ і „х а т о ю“, між „д у б о м“ і „л а в к о ю“, між „п о л е м“ і „ц ь в і т к о ю“. Та в кождій з трех розріжнених нами ґруп тота звязь льоґічна инакша, ріжнородна. В першій ґрупі (під А.) звязь льоґічна лежить в тім, що я к а с ь о с о б а м а є я к у с ь р і ч, що якась річ до якоїсь особи належить, а власне о с о б а, що від її імени утворено прикметник, виступає ч и н н о: вона має тоту річ, до якої імени додано прикметник; коли кажемо: „т а́ т о в а х а т а“, „д я к о́ в е ж и т о“, „б р а́ т о в а к о р о в а“, „п и́ с а р е в а к н и ж к а“ — то значить ся те саме, що: т а т о м а є х а т у, б р а т — к о р о в у, д я к — ж и т о, п и с а р — к н и ж к у. В другій ґрупі (під Б.) льоґічна звязь спочиває на тім, що одна річ становить м а т е р и я л, з якого друга річ зроблена; імя первістне означає вже не особу, але р і ч, і звязь тота вже не чинна, але п а с с и в н а, та все таки дуже б л и з ь к а; коли говоримо: „я в о р о́ в а с к р и н я“, „д у б о́ в и й с т і л“, „ш о в к о́ в а х у с т и н а“ — то значить, що с к р и н я з р о б л е н а з я в о р а, с т і л з д у б а, х у с т и н а з ш о в к у. В кінци в третій ґрупі (під В.) прикметники зазначують якусь д а л ь ш у з в я з ь; імя первістне також означає річ тай звязь тут так само п а с с и в н а, як в другій ґрупі, але звязь тота вже не така близька, як там; коли говоримо: „п о л ь о в а́ ц ь в і т к а“, „з и м о в и́ й в і т е р“, „п а р о в а́ м а ш и н а“, „в і т р о в и́ й м л и н“, „к р а є в и́ й с о й м“ — то значить, що ц ь в і т к а р о с т е н а п о л ї, що в і т е р д у є в з и м і, що м а ш и н у п о р у ш а є п а р а, а м л и н в і т е р, що з к р а ю в и б и р а є с я с о й м і т. д

Рівнобіжно з т о ю з м і н о ю з н а ч і н я з м і н я є с я т а к о ж а к ц е н т у а ц и я — а ся особливша р і в н о б і ж н і с т ь явищ вказує без сумнїву на те, що між значінєм а акцентуациєю тих слів заходить така звязь, як між причиною і наслїдком.

І так в першій ґрупі (під А.), де імя первістне означає о с о б у і то особу, що якусь річ м а є і над нею п а н у є, прикметник від того імени утворений задержує т о й с а м н а г о л о с, я к и й м а є і м я п е р в і с т н е, а се тому, аби власне зазначити тоту п е р е в а г у, яку має властитель над своєю власностию: л ь о ґ і ч н а п е р е в а г а того понятя, що містить ся в первістнім імени, викликує а к ц е н т у а ц и й н у п е р е в а г у тогож імени, яка показує ся в тім, що первістне імя накидує свій акцент утвореному від него прикметникови. І що більше: прикметник задержує такий сам акцент, який має імя первістне в g e n i t i v - i — а се тому, що власне g e n i t i v u s p o s s e s i v u s виражає те саме, що і a d i e c t i v u m

possesivum: „та́това хата“ значить тілько що „хата та́та“, „пи́сарева книжка“ значить тілько що „книжка пи́саря“ а „богачо́ве поле“ значить тілько що „поле богача́“.

В другій і третій ґрупі (під Б і В), де вже первістне імя не має тої переваги, що в першій ґрупі, бо означає не особу, а лише річ і де тота річ виступає пассивно — там і акцент первістного імени не лише не має вже ніякого впливу на акцент утвореного від того імени прикметника, але що більше, акцент відсуває ся від пня первістного імени і паде на наросток. І то ще в другій ґрупі (під Б) де звязь тїснїйша, близша (бо означає материял) — там ще і акцент прикметника близший до пня первістного імени, а в третїй ґрупі (під В.) де вже звязь дальша, вільнійша, там вже і акцент відсуває ся від пня первістного імени дальше аж на сам конець слова.

Так то рівнобіжно з тим, як льоґічна перевага первістного імени слабне, — слабне також вплив того імени на акцент прикметника від него утвореного і відповідно до того, як звязь льоґічна означена тим прикметником стає що раз дальша, віддалює ся також акцент від пня власного імени і наближає ся до кінця слова, як се показує зіставленє отсих прикладів:

А (´ | ¯ ¯)	Б (¯ | ´ ¯)	В (¯ | ¯ ´)
та́т-ов-ий	дуб-*о́в*-ий	вітр-ов-*и́й*
бра́т-ов-ий	вишн-*е́в*-ий	зим-ов-*и́й*
чо́рт-ов-ий	шовк-*о́в*-ий	степ-ов-*и́й*
па́н-ов-ий	бобр-*о́в*-ий	лїс-ов-*и́й*

Акцентує ся: вітрови́й млин, але коли говоримо про вітер, як персонїфікацию, то тодї акцентуємо: Ві́трові кри́ла = кри́ла ві́тра. Акцентує ся: бобро́вий кожу́х, але бо́брова криї́вка. Акцентує ся: дубо́ва скри́ня — але дочка чоловіка, що має прізвище Дуб, зве ся: Ду́бова дочка́, а не Дубо́ва дочка. Подібно: ра́кові щи́пцї, але: рако́ва юшка; сло́нева труба́ — але: слоне́ва кість.[1])

II. Прикметники закінчені наростком *-ячий*, *-яча*, *-яче*, як приміром: коро́вячий, гу́сячий, труд́ячий, горя́чий... — мають двояке значінє і відповідно до того двояку акцентуацию.

---

[1]) Показана висше акцентуация прикметників утворених наростком *-овий* не була доси ніким анї пояснена анї навіть помічена. Ганкевич, op. cit. 117 каже, що для акцентуациї тих прикметників (утв. нар. *-овий*) годї поставити якісь правила, а Верхр. op. cit. 405 констатує лише факт, що тії прикметники всїляко наголошують ся (werden verschieden betont).

А) Першу ґрупу творять прикметники утворені наростком *-ячий, -яча, -яче* від імен зьвірят; такі прикметники означають що якась річ до того зьвіряти належить (adiectiva possesiva), і мають акцент все на тім самім місци, що і слово первістне, значить, мають акцент звичайно на пни, а́ на наростку хиба лише тоді, коли сего вимагає анальоґія слова первістного:

коро́ва	коро́вячий
ла́стівка	ла́стівячий
бара́н	бара́нячий
о́лень	о́ленячий
когу́т	когу́тячий
го́луб	го́лубячий
ри́ба	ри́бячий
я́лівка	я́ловячий
осе́л	ося́чий
худо́ба	худо́бячий
гу́сь plur. гу́си	гу́сячий
воро́на	воро́нячий
свиня́	свиня́чий
я́стріб	я́стрібячий і т. д.

Б) Другу ґрупу творять прикметники утворені наростком *-ячий, -яче, -яче,* від инших імен; такі прикметники означають якусь внутрішну прикмету (а не приналежність), і мають акцент все на наростку *-ячий, -яча, -яче,* як приміром: труд*я́чий*, гор*я́чий*, робот*я́чий*, смерд*я́чий*, добр*я́чий*...

І у тих прикметників причина неоднакового способу акцентуациї лежать в неоднаковім значеню тих слів а власне в неоднакових відносинах первістного слова до прикметника від него утвореного. В першій ґрупі — коли говоримо: коро́вяча ста́йня, ла́стівяче гнїздо́, о́ленячі ро́ги, го́лубяче яйце́... то висказуємо сим, що стайня належить до корови, гнїздо до ластівки, роги до оленя, яйце до голуба; тут корова, ластівка, олень, голуб виступають активно, грають домінуючу ролю посїдачів — і тота льоґічна перевага первістного слова виявляє ся в акцентуациї власне тим, що прикметники утворені від імен тих зьвірят задержують наголос слова первістного. Тут первістне імя силою своєю переважного значіня накидає прикметникови від него утвореному свій акцент — зовсїм так само, як се ми бачили в першій ґрупі прикметників закіньчених на *-овий, -ова, -ове,* що також означають приналежність або посїдане.

Противно в другій ґрупі — коли кажемо: трудя́чий на́ймит, горя́чий борщ, смердя́чий гній і т. п. — то відносини слова первістного тут зовсїм инче, а власне не активне, але пассивне: тут „труд" не посїдач, але витвір наймита, „горячо" — витвір борщу, „смрід" — витвір гною і т. д. Се пассивне значінє первістного слова і стало причиною, що воно не лише не в силї накинути свого наголосу утвореному від него прикметникови, але противно, в прикметнику тім акцент цїлком уступає з пня слова первістного і пересуває ся на наросток, подібно, як се ми бачили в другій і третій ґрупі прикметників закінчених на *-овий, -ова, -ове.*[1])

III. Прикметники закінчені наростком *-авий, -ава, -аве,* як примір: жовта́вий, біля́вий, дїра́вий, ги́кавий, ві́спавий, ми́ршавий... мають також двояке значінє і двояку акцентуацию.

А) Першу ґрупу творять прикметники утворені від инчих прикметників наростком *-авий, -ава, -аве* для означеня низшого, слабшого степеня тої самої прикмети, яку вже виражає первістний прикметник. Прикметники тої ґрупи мають завсїгди наголос на наростку і то без огляду на місце наголосу в слові первістнім, як се показують отсї приклади:

жо́втий	жовт*а́вий* (Жел. 224)
кру́глий	кругл*а́вий* (ibid 383)
си́нїй	син*я́вий* (ibid 865)
си́вий	сив*а́вий* (ibid. 862)
руди́й	руд*а́вий* (ibid. 841)
бі́лий	біл*я́вий* (ibid. 30)
чо́рний	чорн*я́вий* (ibid. 1077)
тверди́й	тверд*а́вий* (ibid. 952)
блїди́й	блїд*а́вий*
гру́бий	груб*а́вий* і т. д.

Б) Другу ґрупу творять прикметники утворені наростком *-авий, -ава, -аве* від іменників звичайно для означеня якоїсь згірдної прикмети, яка виливає з того, що хтось має хибу виражену іменем первістним. Такі прикметники задержують наголос слова первістного; примір:

сли́на	сли́навий (Жел. 883)
цу́ндри	цу́ндравий (ibid. 1058)
ки́ла	ки́лавий (ibid. 342)

[1]) Верхр. op. cit. 405.

ми́рха	ми́ршавий (ibid. 439)
дїра́	дїра́вий (ibid. 186)
кора́	кора́вий (ibid. 365)
дупло́	дупла́вий (ibid. 209)
стру́п	стру́павий
ві́спа	ві́спавий
слеза́	слеза́вий
дра́нтє	дра́нтавий і т. д.

Подібно:

гу́гнати	гу́гнавий (ibid. 163)
ги́кати	ги́кавий (ibid. 140)
шепеля́ти	шепеля́вий (ibid. 1087)...

В першій ґрупі, де наросток *-авий* творить прикметники з прикметників, ослабляючи при тім степень дотичноï прикмети, там тото ослаблене значіня слова первістного, тото обнижене степени викликує також обнижене наголосу на пни слова первістного: наголос уступає ся з пня слова первістного і паде на наросток, котрий як раз зазначує тото обнижене степени і через те має рішаючий вплив на значіне цїлого слова. Зрозуміем се лїпше на прикладї: В прикметнику „жовт-а́вий", пень слова первістного „жовт-" виражає прикмету „жовтости", а наросток -а́вий зазначує, що тоï „жовтости" лише троха, небогато, що то не „жо́вте", лише „жовта́ве" і власне тому, що в слові „жовта́вий" тої жовтости мало, пень „жовт" виражаючий тую жовтість стає глухий, без акценту — а натомість акцентує ся наросток -а́вий, щоби власне лїпше замаркувати той специфічний низький степень прикмети, виражений тим наростком. Противно, в прикметниках другої ґрупи, наросток -авий не має того значіня і тому прикметники ті задержують акцент первістного слова.[1])

IV. Дуже подібну появу спостерігаємо на іменниках женського рода, закінчених наростком *-авка*.

A) Іменники утворені тим наростком від дїєсловів для означеня приладів до якоїсь роботи задержують акцент первістного слова; приміром:

*си́к*ати	*си́к*авка (Жел. 863)
*бли́ск*ати	*бли́ск*авка (ibid. 33).
*щи́п*ати	*щи́п*авка (ibid. 1105).

[1]) Порівн. Верхратський, op. cit. 405.

*блйм*ати	*блйм*авки (ibid. 33)
лї*тáти*	лї*тáвка* (ibid. 409)
*мйг*ати	*мйг*авка (ibid. 436)
*пóрх*ати	*пóрх*авка (ibid. 711).

Б) Натомість мають наголос на наростку іменники від прикметників утворені, такі як приміром:

білявка (Жел. 30)
чорнявка (ibid. 1077)
кучерявка
круглявка
дурнявка...

V. Іменники женського рода, утворені наростком *-иця*, мають дуже ріжнородну акцентуацию відповідно до того, яке значіне надає той наросток іменникам при його помочи утвореним.

А) Імена здрібнїлі, утворені наростком *-иця* від готових вже іменників женських, задержують завсїгди наголос слова первістного, значить, в тих словах паде наголос на той сам склад, що в слові первістнім, приміром:

л*á*ва	л*á*в-иця (Жел. 394) [1])
трав*á*	трав-*й*ця (ibid. 979)
х*ó*пта	х*ó*птиця (ibid. vacat)
вод*á*	вод*й*ця (ibid. 114)
п*á*нна	п*á*нниця (ibid. vacat)
вдов*á*	вдов*й*ця (ibid. 59)
к*ý*рка	к*ý*риця (ibid. 391) [1])
земл*я́*	земл*й*ця (ibid. 298)
пол*á*	пол*й*ця (ibid. 689)
м*á*ти	м*á*тиця (ibid. 430)
коп*á*	коп*й*ця (ibid. 364)
чужин*á*	чужин*й*ця (ibid. 1079)
от*á*ва	от*á*виця (ibid. 583)
худ*ó*ба	худ*ó*биця (ibid. 1048) [1])
п*á*пороть	п*á*поротиця (ibid. 601)
кор*ó*ва	кор*ó*виця (ibid. 367)
сторон*á*	сторон*й*ця (ibid. vacat)
сол*ó*ма	сол*ó*миця (ibid. 894)
кап*ý*ста	кап*ý*стиця (ibid. 334)

[1]) В Словари Желех. хибно: лавйця замість: лáвиця; курйця замість: кýриця; худобйця замість: худóбиця; врештою всї иньчі слова так само акцентовані, як тут подано.

рі́па	рі́пиця (ibid 808)
бу́льба	бу́льбиця
пра́вда	пра́вдиця і т. д.

Б) Так само задержують наголос первістного слова імена осіб женського пола утворені наростком -*иця* на подобу мужеських іменників, закінчених наростком -*ик* або -*ець*; такі іменники утворені наростком -*иця* мають зовсїм таке саме значінє, як анальоґічні іменники мужеські закінчені наростком -*ик* або -*ець*, а ріжнять ся від них лише женським полом; приклади:

у́ченик	у́чениця (Жел. 1023)
му́ченик	му́чениця (ibid. 460)
чарівни́к	чарівни́ця (ibid. 1060)
садівни́к	садівни́ця (ibid. 847)
огоро́дник	огоро́дниця (ibid. 554)
псо́тник	псо́тниця (ibid. vacat)
грі́шник	грі́шниця (ibid. 160)
робі́тник	робі́тниця (ibid. 809)
зра́дник	зра́дниця (ibid. 315)
засту́пник	засту́пниця (ibid. 274)
неві́льник	неві́льниця (ibid. 504, 505)
черне́ць	черни́ця (ibid. 1068)
годо́ванець	годо́ваниця (ibid. 147)
молоде́ць	молоди́ця (ibid. 450)
мироно́сець	мироно́сиця (ibid. 439) і т. д.

В) В іменниках утворених наростком -*иця* від імен зьвірят (або і осіб) для означеня самицї спостерігаємо два противні акцентуацийні стремлїня: з одного боку проявляє ся стремлїнє задержати акцент первістного слова, з другого ж боку змаганє перенести акцент на наросток. Наслїдок тих двох стремлїнь такий, що слова тої групи мають наголос хиткий, то значить в однім і тім самім слові, після вподоби бесїдника, або задержує ся акцент слова первістного, або акцентує ся наросток — так, що лише тодї, коли обі ті тенденциї сходять ся в однім пунктї т. зн. коли і по анальоґії слова первістного акцент мусїв би падати на наросток, лише тодї має слово акцент сталий і непохитний. Приклади:

медві́дь, медве́дя — медве́диця або: медведи́*ця*
о́лень, о́леня — о́лениця або: олени́*ця*
го́луб, го́луба — го́лубиця або: голуби́*ця*
со́кіл, соко́ла — соко́лиця або: соколи́*ця*
я́струб, я́струба — я́струбиця або: яструби́*ця*

ли́с, *ли́*са, plur. *ли́си* — *ли́*сиця або: *лиси́ця*
во́вк, *во́*вка, plur. вовк*и́* — *во́*вчиця або: частїйше вовч*и́ця*
тру́п, тр*у́*па plur. тр*у́*пи — тр*у́*пиця або: труп*и́ця*
чо́рт, ч*о́*рта plur. чорт*и́* — ч*о́*ртиця або: чорт*и́ця*
а́нгел, *а́*нгела — *а́*нгелиця або: ангел*и́ця* і т. д.[1]).

Тота двояка і хитка акцентуация зливає ся в одностайну там, де вже в слові первістнім акцент паде на закінчене, так що акцент слова первістного і акцент наростка дають той сам результат: як приміром:

осе́л, осл*а́*	осл*и́ця* (Жел. 578)
козе́л, кізл*а́*	кізл*и́ця* (ibid. 345)
оре́л, орл*а́*	орл*и́ця* (ibid. 575)
опи́р, опир*а́*	опир*и́ця* (ibid. 571)
ле́в, льв*а́*	льв*и́ця* (ibid. 399)
лош*а́*	лош*и́ця* (ibid. 414)
ягн*я́*	ягн*и́ця* (ibid. 1111)
тел*я́*	тел*и́ця* (ibid. 954)
ца́р, цар*я́*	цар*и́ця* (ibid. 1050) і т. д.

Г) Іменники наростком -*иця* від **прикметників** цїлком **наново** утворені, котрим наросток -*иця* надає **зовсїм нове**, **спецéяльне значінє**, мають акцент завсїгди на **наростку**, без огляду на те, де паде акцент в слові первістнім:

бі́лий	біл*и́ця* (Жел. 29)
си́ний	син*и́ця* (ibid. 864)
го́лий	гол*и́ця* (ibid. 148)
тупи́й	туп*и́ця* (ibid. 992)
живи́й	жив*и́ця* (ibid. 221)
мертви́й	мертв*и́ця* (ibid. 435)
сухи́й	суш*и́ця* (ibid. 939)
сьві́тлий	сьвітл*и́ця* (ibid. 856)
пра́вий	прав*и́ця* (ibid. 732)
лї́вий	лїв*и́ця* (ibid. 407)
ки́слий	кисл*и́ця* (ibid. 343)
те́плий	тепл*и́ця* (ibid. 957)
гірки́й	гірч*и́ця* (ibid. 142)
кисни́й	квасн*и́ця* (ibid. 339)
дрібни́й	дрібн*и́ця* (ibid. 205)

[1]) У Желехівського (Словар): медве́ди́ця (з двояким акцентом) — зрештою лише: олени́ця, голуби́ця, лиси́ця, вовчи́ця, трупи́ця, чорти́ця, ангели́ця; але за те: я́стрібиця, крі́лиця...

дурни́й	дурн*и́ця* (ibid. 210)
ди́вний	дивн*и́ця* (ibid. 181)
кінни́й	кінн*и́ця* (ibid. 345)
річни́й	річн*и́ця* (ibid. 808)
ручни́й	ручн*и́ця* (ibid. 845)
тає́мний	таємн*и́ця* (ibid. 944)
голосни́й	голосн*и́ця* (ibid. 150)
марни́й	марн*и́ця* (ibid. 428)
зи́мний	зимн*и́ця* (ibid. 299)
пи́вний	пивн*и́ця* (ibid. 631)
те́мний	темн*и́ця* (ibid. 955)
чо́рний	чорн*и́ця* (ягода) (ibid. 1075)
по-бо́жний	божн*и́ця* (ibid. 37)
сирови́й	сиров*и́ця* (ibid. 866)
зеле́ний	зелен*и́ця* (ibid. 297)
сливо́вий	сливов*и́ця* (ibid. vacat)
возови́й	возов*и́ця* (ibid. 117)
водяни́й	водян*и́ця* (ibid. 115)
воло́сяний	волосян*и́ця* (ibid. 119)
масляни́й	маслян*и́ця* і т. д.

Д) Також іменники утворені наростком *-и́ця* від страдних дієприкметників (particip. passivi) мають акцент на наростку, як приміром:

са́дже́ний	садже*н*и́ця (Жел. 847)
ді́ле́ний	ділен*и́ця* (ibid. 185)
бі́ле́ний	білен*и́ця* (ibid. vacat)
па́ле́ний	пален*и́ця* (ibid. 597)
ко́паний	копан*и́ця* (ibid. 364)
о́раний	оран*и́ця* (ibid. 574)
зби́раний	збиран*и́ця* (ibid. vacat) і т. д.

Впорядкувавши оттак іменники утворені наростком *-иця* на ґрупи після їх основного значіня — легко пояснити їх акцентуацию. В ґрупі А., де наросток *-иця* надає готовим вже іменникам лише здрібнїлу форму, не зміняючи зрештою їх значіня — і в ґрупі Б, де наросток *-иця* готовим вже іменникам мужеським надає жіночий рід, також не зміняючи їх основного значіня — там наросток для того не має впливу на акцент утвореного ним слова, бо не творить властиво нічого нового, бо його творча сила дуже незначна; наслїдком того всї ті іменники

задержують наголос первістного слова, бо коли основне значінє первістного слова в них не змінило ся — то і наголос первістного слова не має причини в них зміняти ся.

Противно, в ґрупах Г) і Д), де наросток *-иця* творить з прикметників і дїє-прикметників зовсїм нові іменники і надає їм зовсїм нове, специфічне значінє, що дуже сильно ріжнить ся від значіня первістного слова — там очевидно сила творча наростка дуже велика і тому він відзначений акцентом — в наслїдок чого наголос слова утвореного так мало подібний до наголосу слова первістного, як мало подібні до себе їх значіня.

Вкінци в ґрупі В), (середній), де то наросток *-иця* творить з імен самцїв — імена самиць, там зміна значіня і сила творча наростка вправдї більша як в ґрупах А) і Б) однак менча, як в ґрупах Г) і Д) і длятого то тій в ґрупі наголос стає хиткий: бо і наросток акцент до себе притягає і слово первістне не остає без впливу на акцент слова утвореного. Рівнобіжно отже, як росте творча сила наростка, кріпшає його наголос; і рівнобіжно, як затирає ся значінє первістного слова в слові від него утворенім, в міру того слабне також вплив акценту слова первістного на наголос слова утвореного.[1])

VI. Іменники мужеського рода закінчені наростком *-ик*:

А) Коли наросток *-ик* творить з иньчих готових вже іменників імена здрібнїлі, то тодї акцент нїколи не паде на наросток, іно завсїгди на пень слова первістного[2]) — приміром:

кінь	кóник (Жел. 363)
віл	вóлик (ibid. 117)
медвíдь	медвéдик (ibid. 431)
пес	пéсик (ibid. 629)
панúч	панúчик (ibid. 599)
богáч	богáчик (ibid. vacat)
я́вір	я́ворик (ibid. 1111)
горóдець	горóдчик (ibid. 154)

[1]) Порівнай: Гануш, op. cit. ст. 246, 247. Виложені тут акцентуацийні правила дотично іменників утворених наростком *-иця* відкриті мною у перве; Ганушови і иньчим моїм попередникам вони зовсїм не знані.

[2]) Подібно, як в здрібнїлих іменах утворених наростком *-иця*, з тою ріжницею, що наросток *-ик* в здрібнїлих іменах нїколи не має акценту, а наросток *-иця* лише тодї, коли сего домагає ся анальоґія первістного слова.

сóкіл	сокóлик (ibid. 894)
воробéць	ворóбчик (ibid. 121)
гóлубець	голýбчик ((ibid. 150)
пан-отéць	пан-óтчик (ibid. 600)
півень	півник (ibid. 636)
гребенéць	гребінчик (ibid. vacat)
зáяць	зáячик (ibid. 283)
конéць	кінчик (ibid. 346)
купéць	кýпчик (ibid. 390)
кріль	крілик (ibid. 381)
свéрдел	свéрлик (ibid. 854)
ніж	нóжик (ibid. 532)
стіл	стóлик (ibid. 922)
кýсень	кýсник (ibid. 392) і т. д.

Б) Натомість иньчі іменники утворені наростком *-ик*, котрі не мають здрібнїлого значіня, мають дуже часто акцент на наростку. Належать тут: 1) мужи́к (утворене від іменника муж, однак має значінє специфічне (= хлоп) а не здрібніле); 2) кули́к, лили́к, тупи́к; 3) утворені від прикметників закінчених на *-овий*, як: домови́к, лїсови́к, судови́к, рядови́к, громови́к, польови́к, борови́к і т. д.; 4) nomina agentis утворені від прикметників закінчених на *-івний* (-овний), як: садівни́к, бунтівни́к, вартівни́к, чарівни́к, рабівни́к, гуртівни́к і т. д.; 5) імена збірні закінчені на *-ник*, як приміром: а) вільшни́к, бузни́к, малинни́к, вепринни́к, сїтни́к, хамни́к, травни́к, цьвітни́к, зїльни́к... б) молодни́к, ялівни́к, старни́к... в) курни́к, голубни́к, бабни́к... г) збірни́к, річни́к, сїнни́к, сьпіванни́к, цїнни́к, судни́к, мисни́к, біжни́к і т. д.

Акцентауция іменників утворених наростком *-ик* поясняє ся тим, що в другій ґрупі (Б), де наросток *-ик* творить зовсїм нові слова — там його творча сила більша і тому він відзначений акцентом; натомість в першій ґрупі (А), де наросток *-ик* не творить нових слів, а лише готовим вже словам надає здрібнїлу форму, не зміняючи їх властивого значіня, там його сила творча менча і вплив його на значінє цїлого слова дуже малий; тому в тих словах наросток нїколи не одержує акценту і акцент лишає ся на пни первістного слова.[1])

---

[1]) Порівн. Гануш, op. cit. ст. 235. Також акцентуация іменників утворених наростком *-ик* Ганушови і другим моїм попередникам незрозуміла, а поставлені тут правила помічені мною у перве.

VII. Іменники утворені наростком *-ець*.

А) Імена здрібнїлі, утворені тим наростком від других, готових вже іменників, задержують наголос слова первістного, як приміром:

го́луб, го́луба	го́лубець (Жел. 150)
огоро́д, огоро́да	огоро́дець (ibid. 154)
обі́д, обі́да	обі́дець (ibid. 539)
бара́н, барана́	бара́не́ць (ibid. 13)
топі́р, топора́	топоре́ць (ibid. 975)
я́вір, я́вора	я́ворець (ibid. 1111)
стіл, стола́	столе́ць (ibid. 922)
хлоп, хло́па	хло́пець (ibid. 1040)
хлїв, хлїва́	хлїве́ць (ibid. 1040)
хлїб, хлї́ба	хлї́бець (ibid. vacat)
млин, млина́	млине́ць (ibid. 445) і т. д.

Б) Іменники, утворені наростком *-ець* від дїєсловних коренїв для означеня дїяча (nomen agentis), мають акцент на наростку, як приміром:

купи́ти	купе́ць (Жел. 389)
кури́ти	куре́ць (ibid. 391)
гони́ти	гоне́ць (ibid. 151)
сьпіва́ти	сьпіве́ць (ibid. 901)
ї́здити	ї̈зде́ць (ibid. 327)
ши́ти	шве́ць (ibid. 1085)
кра́яти	краве́ць (ibid. 374)
жа́ти	жне́ць (ibid. 224)
гре́бсти	гребе́ць (ibid. 158)
боро́ти ся	боре́ць (ibid. 39)
лови́ти	лове́ць (ibid. 411) і т. д.

(Виїмок становлять іменники тої катеґориї зложені з приростком, як приміром: о-боро́нець, за-сту́пець, живо́-пи́сець, пере-мо́жець і т. д. Поясненє сього виїмку знайдемо пізнїйше.)[1])

В) В кінци іменники утворені наростком *-ець* від прикметників, мають теж наголос на наростку, як приміром:

си́ний	сине́ць (Жел. 864)
чо́рний	черне́ць (ibid. 1068)
чи́стий	чисте́ць (ibid. 1072)

[1]) Виїмки сї стали ся під впливом т. зв. прінціпу рівноваги наголосу, про що буде мова в шестій главі сеї студиї.

червóний	червон*éць* (ibid. vacat)
зелéний	зелен*éць* (ibid. 297)
молодúй	молод*éць* (ibid. 450)
щúрий	щир*éць* (ibid. 1106)
сліпúй	сліп*éць* (ibid. 884)
мóкрий	мокр*éць* (ibid. 449) і т. д.

(О іменниках закінчених наростками зложеними як *-ан-ець*, *-ов-ець*, *-ал-ець*, *-ав-ець*, *-ин-ець*, *-ив-ець* і т. д. буде бесіда на иньчім місци.)[1]

І тут бачимо, що де наросток (*-ець*) творить зовсїм нові слова, як в другій і третій ґрупі, там він відзначений акцентом; натомість в першій ґрупі, де наросток (-ець) не творить нїчого нового, лише готовим вже словам надає здрібнїлу форму, там слово тим наростком здрібнене задержує наголос первістного слова — подібно як се ми бачили у іменників здрібнїлих, утворених наростками *-иця* і *-ик.*[2])

VIII. Іменники мужеського і середнього рода утворені наростком: *-ко*:

А) Імена здрібнїлі роду мужеського і середнього утворені наростком *-ко* від загальних імен (nomina communia) задержують наголос слова первістного:

т*á*то	тáт-ко (Жел. 951)
т*á*тко	тáточ-ко (ibidem)
в*ý*й	вýй-ко (ibid. 131)
стр*ú*й	стрúй-ко (ibid. vacat)
д*я́*дьо	дя́дь-ко (ibid. 212)
л*ú*ко	лúч-ко (ibid. 407)
с*ú*то	сúт-ко (ibid. 866)
*ó*ко	óч-ко (ibid. 588)
*ý*хо	ýш-ко (ibid. 1024)
г*ý*ся	гýсят-ко (ibid. 165)
к*ý*ря	кýрят-ко (ibid. 392)
тел*я́*	теля́т-ко (ibid. 955)
осл*я́*	осля́т-ко (ibid. 579)
молок*ó*	молоч-кó (ibid. 451)
кор*ú*то	корúт-ко (ibid. 366)
с*ó*нце	сóнеч-ко (ibid. 895) і т. д.

---

[1]) І сї виїмки стали ся під впливом т. зв. прінціпу рівноваги наголосу, про що буде мова в шестій главі сеї студиї.

[2]) Порівнай: Ганущ, op. cit. 233.

Б) Однак здрібнілі імена утворені наростком *-ко* від імен власних (імен хрестних) мають майже завсїгди наголос на тімже наростку:

Юрій	Юр*кó* (Жел. 1110)
Гриць	Гриць*кó* (ibid. 150)
Семéн	Сем*кó*, Семенкó (ibid. 860)
Івáн	Іван*кó* (ibid. vacat)
Ромáн	Роман*кó* (ibid. vacat)
Васúль	Васил*ькó* (ibid. 57[1])
Лев	Лев*кó* (ibid. 399)
Омелян	Омель*кó* (ibid. 568) і т. д.

Лише імена хрестні славянського кореня задержують наголос первістного слова:

Володим*úр*	Володим*úр*ко
Яросл*áв*	Яросл*áв*ко і т. д.

В) Іменники, утворені наростком *-ко* від пнїв дїєсловних для означеня діяча (nomina agentis) мають наголос на наростку:

хапáти	хап*кó* (Жел. 1033)
стрáшити	страш*кó* (ibid. vacat)
хвалúти	хваль*кó* (ibid. 1035)
плювáти	плюй*кó* (ibid. vacat)
чванúти (ся)	чвань*кó* (ibid. 1062)
ревíти	рев*кó* (idid. 799)
храпíти	храп*кó* (ibid. 1045) і т. д.

(Про подібні іменники закінчені на *-айко*, *-уйко*, як: полатáйко, попрошáйко, алилýйко... як також зложені (composita) як: не-знáйко, за-бýдько і т. д. буде мова на иньчім місци.)

Г) Іменники, утворені наростком *-ко* від прикметників, мають теж акцент на наростку:

грúвий	грив*кó* (назва пса) (Жел. vacat)
лúсий	лис*кó* (так само) (ibid. vacat)
рябий	ряб*кó* (так само) (ibid. 845)
глухúй	глуш*кó* (ibid. 145)...

І тут знов бачимо те саме явище, яке зауважали ми вже на словах утворених наростками *-иця*, *-ик*, *-ець*. Там де наросток *-ко* творить нові слова, а то nomina agentis від дієсловних пнів або нові імена від прикметників, там творча сила того наростка більша і там він відзначений акцентом. Про-

[1]) У Желехівського Словарі: Васúлько (мабуть помилкою).

тивно, там, де наросток *-ко* не творить нових слів, лише готовим вже словам надає здрібнїлу форму, там задержує ся наголос слова первістного. І тут дальше бачимо, що первістне слово тодї лише притягає до себе наголос, коли воно зрозуміле, коли воно свого рідного, славянського накорінка, як се має місце при іменах загальних (nomina communia) та при іменах хрестних славянського коріня. Противно імена хрестні чужоязичні, отже незрозумілі, не притягають до себе наголосу і тому в таких словах наросток *-ко* відзначений акцентом, бо тут се одинока частиця, котра чужому слову надає рідний українсько-руський характер.[1])

IX. Іменники женського рода утворені наростком *-на*, ділять ся так що до значіня як і що до акцентуациї на дві ґрупи:

А. Іменники утворені наростком *-на* від готових вже іменників, а то від імен осіб мужеського рода для означеня осіб женського рода, задержують наголос слова первістного; приміром:

пан, пáна	пáн-на (Жел. 599)
вуй, вýя	вýй-на (ibid. 431)
стрий, стрúя	стрúй-на (idid. 927)
Ярослáв, Ярослáва	Ярослáв-на
але: князь, князя́	кня́ж-на і княж-*нá* (ibid. 352)...

Б. Противно, іменники наростком *-на* від коренїв зовсїм на ново утворені, мають акцент на тімже наростку; приміром:

вес-*нá* (Жел. 66)
сер-*нá* (ibid. 862)
вій-*нá* (ibid. 105)
ви-*нá* (ibid. 79)
цї-*нá* (ibid. 1055)
мі-*нá* (ibid. 442)
стї-*нá* (ibid. 921)
лу-*нá* (ibid. 415)
пі-*нá* (ibid. 653)
жов-*нá* (ibid. 224 хибно: жóвна)
сан-*нá* (ibid. 852)
сторо-*нá* (ibid. 923)
боро-*нá* (ibid. 40)...

[1]) Порівнай, Гануш, op. cit. ст. 236 і 240. Мої попередники не розріжняють показаних тут акцентуацийних ґруп.

Ясна річ, що в іменниках другої ґрупи сила творча наростка *-на* більша, як в іменниках першої ґрупи, бо в другій ґрупі творить той наросток зовсїм нові слова просто з кореня, а в першій ґрупі не творить нїчого нового, лише модифікує значінє готових вже слів, і то модифікує лише о стілько, що з імен мужеського рода робить імена женського рода, не нарушаючи впрочім їх властивого значіня. В тім і лежить причина, що в словах другої ґрупи наросток *-на* не має акценту.

З другого боку також легко зрозуміти, що коли в словах першої ґрупи значінє слова первістного підпадає лише невеликій зміні, то і акцент слова первістного має вплив на наголос утвореного слова; натомість в словах другої ґрупи звязь між значінєм кореня і значінєм утвореного слова дуже далека і то причина, що там корінь не має акценту. Бо коли кажемо: па́нна, княжна́, стри́йна і т. д. — то кождий се розуміє, що слово: па́нна — утворене від слова: пан, кня́жна від: князь, стри́йна від: стрий і т. д. А коли кажемо: весна́, стїна́, луна́ і т. д., то лише учений етимольоґ знає, що слово: весна́ утворене з кореня *вес-* (той сам, що в слові весе́лий), що слово: стїна́ утворене з кореня *ста-* (стати, стояти), що слово: луна́ утворене з кореня *лук-* (той сам що в слові: лучь, лат. lux) і т. д.

X. Іменники середнього рода, утворені наростком *-є* (*иє*), як: пи́санє, снїданє, во́женє; пру́тє, воло́сє, ремі́нє і т. д. — дїлять ся так що до значіня, як і що до акцентуациї на дві ґрупи:

A) Іменники, утворені наростком *-є* (*иє*) з пнїв дїєслівних, а власне від причастників страдальних часу минувшого (participia praeteriti passivi), для означеня назви самого дїйства (nomina actionis), задержують наголос слова первістного (звичайно на коріннім складї), приміром:

писа́ти, *пи́с*аний	*пи́с*анє (Жел. 633)
чита́ти, *чи́т*аний	*чи́т*анє (ibid. vacat)
сі́яти, *сї́*яний	*сї́*янє (ibid. 869)
купува́ти, *купо́в*аний,	*купо́в*анє (ibid. 390)
ми́лувати, *ми́л*уваний	*ми́л*уванє (ibid. 438)
говори́ти, гово́рений	*гово́р*енє (ibid. vacat)
вари́ти, *ва́р*ений	*ва́р*енє (ibid. 56)
стріля́ти, *стрі́л*яний	*стрі́л*янє (ibid. vacat)
обмежи́ти, обмежений	об*ме́ж*енє (ibid. 543)
пита́ти, *пи́т*аний	*пи́т*анє (ibid. 634)
оголоси́ти, *оголо́ш*ений	*оголо́ш*енє (ibid. 554)
ви́ховати, *ви́хов*аний	*и́х*ованє (ibid. 91) і т. д.

Виімок становлять слова двоскладні, бо ті мають акцент на наростку, як приміром:

ши́ти, ши́тий	шите́, по-шите́
жи́ти, жи́тий	жите́, по-жите́
би́ти, би́тий	бите́, під-бите́
пра́ти, пра́ний	пране́
спа́ти, спа́ний	спане́
гра́ти, гра́ний	гране́
бу́ти, бу́тий	буте́
за-бу́ти, за-бу́тий	за-буте́
ку́ти, ку́тий	куте́
о-ку́ти, о-ку́тий	о-куте́ і т. д.

(Поясненє тої виїмкової акцентуациї слів двоскладних знайдемо пізнїйше.)

Б) Другу ґрупу становлять іменники утворені наростком *-є* від других іменників; се самі **імена збірні** (**nomina collectiva**) і мають завсїгди наголос **на передостаннім складї**, себто на складї, що попереджає наросток, а то без огляду на наголос слова первістного, як приміром:

во́лос	воло́сє (Жел. 119)
ко́лос	коло́сє (ibid. 360)
мо́туз	моту́зє (ibid. vacat)
камі́нь	камі́нє (ibid. vacat)
ка́мїнь	камі́нє (ibid. 332)
зело́	зї́лє (ibid. 300)
ко́лесо	колї́сє (ibid. 358)
кіл, кола́	кі́лє (ibid. 345)
пати́к, патика́	пати́чє (ibid. vacat)
лома́ка	лома́чє (ibid. 412)
пру́т, пру́та	пру́тє (ibid. 785)
Бог, Біґ	збі́же (ibid. 284)
клак (клок)	кло́че (ibid. 350)
бі́лий	бі́лє (ibid. 29)
гора́	підгі́рє (ibid. 639)
двір, двора́	подві́рє (ibid. 675)
кут, кута́	поку́тє (ibid. 687)
діл, до́лу	поді́лє (ibid. 576)
колї́но	поколї́нє (ibid. 685)
поро́ги	запоро́же (ibid. 264)
ріка́	порі́че (ibid. 708)

Чо́рне мо́ре	Чорномо́рє (ibid. vacat)
сон, сну	просо́нє (ibid. 778)
хміль, хме́лю	похмілє (ibid. 727)
гру́ди	погру́дє (ibid. 674)..

В першій ґрупі маємо nomina actionis утворені від пнїв дієсловних, отже слова, що означають чисту абстракцию дїйства означеного первістним словом. В тих іменниках наросток *-є* (нє) не лише нїчого не зміняє в понятю первістного слова, але противно підносить і зазначує те понятє і надає йому його первістну, абстрактну чистоту. В тім і лежить причина, що наросток *-є*, котрий нїчого не додає і не зміняє в понятю слова первістного, отже не має нїякої творчої сили, остає без наголосу; — а що слово утворене тим наростком задержує значінє слова первістного в повній чистотї, длятого і акцент слова первістного остає в тім слові утворенім в повнї незмінений.

Противно, в другій ґрупі, наросток *-є* о стілько зміняє значінє слова первістного, що з імен річий одиничних творить імена збірні (nomina collectiva); вправдї єство річий не зміняє ся, але зміняє ся їх скількість. Значить: сила творча наростка тут не дуже велика і тому акцент не паде на наросток, але все таки наросток має якусь силу творчу і тому притягає до себе наголос на стілько, що той паде на склад найблизший до наростка.[1])

XI. А) Коли наросток *-ва* творить імена збірні (nomina collectiva) (з відтїнком погорди, неприязни) — то тодї акцент паде на наросток:

Тата́ри	Татар*ва́* (Жел. 950)
Жиди́	Жидо*ва́* (ibid. vacat)
мужи́к	муж*ва́* (ibid. 457)
жона́	жін*ва́* (ibid. 224)
ді́ти	дїт*ва́* (ibid 187)...

Сюди належать також: Лит*ва́*, Морд*ва́*, Моск*ва́*.[2])

Б) В иньших іменниках утворених наростком *-ва*, особливо в nomina actionis, наголос паде на корінь слова, а наросток не акцентує ся; приміром: жа́т-ва (Жел. 218), кля́г-ва (ibid. 351), би́т-ва (ibid. 27), тра́т-ва (ibid. 980), же́рт-ва (ibid. 220), бри́т-ва (ibid. 44), ме́р-ва (ibid. 434), мо́-ва (ibid. 448), поло́-ва, (ibid. 690), ли́ж-ва (ibid. 403) і т. и.

---

[1]) Порівнай: Ганущ, op. cit. ст. 237 ss. — Ганкевич op. cit. ст. 117.

[2]) Порівнай: Ганущ, op. cit ст. 242, Верхратський op. cit. ст. 396.

XII. А) Так само наросток *-ьня* тодї лише відзначений акцентом, коли творить імена збірні (nomina collectiva) (також з відтїнком погорди, неприязни); приміром: баб-*ня́*, хлоп-*ня́*, ляш-*ня́*, жидів-*ня́*, пташ-*ня́*, комаш-*ня́*, злодїй-*ня́*, жебрач *ня́*, драб-*ня́*, рід-*ня́*, двір-*ня́*; стукот-*ня́*, бігот-*ня́*, колот-*ня́*, гуркіт-*ня́*, хапат-*ня́*; свар-*ня́*, різ-*ня́*, гуль-*ня́*...

В таких словах акцентує ся наросток для лїпшого зазначеня многости і грубости, яку той наросток виражає.

Б) Противно, в иньчих словах утворених наростком *-ьня*, особливо таких, що означають місце дїйства, не акцентує ся того наростка; приміром: ста́й-ня, ку́зь-ня, па́р-ня, ку́х-ня, пра́ль-ня, чита́ль-ня, ї́да́ль-ня, січка́р-ня, робі́т-ня, древі́г-ня, ла́з-ня, спле́т-ня, со́т-ня, кла́д-ня, ви́ш-ня, чере́ш-ня, кома́ш-ня, вече́р-ня, обі́д-ня, у́гре-ня, я́еч-ня і т. д.[3])

XIII. А) Коли наросток *-ище* або *-иско* творить імена грубі (nomina augmentativa) для означеня чогось грубого, поганого, великого, дивоглядного, нужденного, несимпатичного, то тодї в такім грубім імени наголос паде завсїгди на наросток; приміром:

хло́пець	хлопч*и́ще*, хлопч*и́ско* (Жел. 1040)
дї́вчина	дївчин*и́ще*, дївчин*и́ско* (ibid. 184)
син, си́на	син*и́ще* (ibid. 864)
ма́ма	мам*и́ще* (ibid. vacat)
ха́та	хат*и́ще* (ibid. vacat)
чорт, чо́рта	чорт*и́ще* (ibid. 1077)
медві́дь	медвед*и́ще* (ibid. 432)
ко́рінь	корен*и́ще* (ibid. vacat)
пи́сар	писар*и́ще* (ibid. vacat)
кома́р	комар*и́ще* (ibid. vacat)
гре́бінь	гребен*и́ще* (ibid. 158)
Ци́ган	Циган*и́ще* (ibid. vacat)
Іва́н	Іван*и́ще* (ibid. vacat)
біда́ка	бідач*и́ще* (ibid. vacat)
си́рота	сирот*и́ще* (ibid. vacat)
чолові́к	чоловіч*и́ще* (ibid. 1075) і т. д.

Очевидно в таких грубих словах акцентує ся наросток длятого, щоби лїпше зазначити грубий характер наданий слову тимже наростком.

Б) Однак наросток *-ище*, *-иско* творить ще иньчі іменники, що зовсїм не мають грубого значіня, а власне творить слова для

[3]) Порівнай: Ґануш, op. cit. ст. 245.

означеня місця, де щось є або робить ся або давнійше було або діяло ся; такі слова задержують звичайно наголос на пни — а наросток *-ище, -иско* остає без акценту:

*кладо́в*ище = місце, де трупи складає ся (Жел. 347)
*пасо́в*ище, пасо́виско = місце де пасе ся (ibid. 604)
*лего́в*ище (-иско) = місце де лежить ся (ibíd. 400)
*око́п*ище (-ско) = місце де жиди трупи закопують (ibid. 565)
*зга́р*ище = місце, де горіло (ibid. 291)
*пе́ч*ище = місце, де піч стояла (ibid. 631)
*дво́р*ище = місце, де був двір (ibid. 175)
*о́гн*ище = місце, де огонь горить (ibid. 554)
*рі́ч*ище = місце, де ріка плила (ibid. 808)
*капу́ст*ище = місце, де капуста росла (ibid. 334)..

Тут наросток *-ище* творить зовсїм звичайні — а не грубі — слова; тут не має він того характеристичного, грубого значіня і для того вже не відзначений акцентом.[1])

XIV. Іменники, утворені наростком *-ина*, мають трояку акцентуацию. Одні мають наголос на наростку і то на першім його складї (себто на складї *-и-*), як приміром: год-и́на, мал-и́на, і т. д. Другі мають наголос на пни слова первістного, так що наросток не має акценту, як приміром: обста́в-ина, невзго́д-ина, теля́т-ина, туре́ч-чина, заднїпря́нщ-ина, же́нщ-ина, íст-ина і т. д. Третї в кінци мають наголос, що правда, на наростку, але не на першім, лише на другім його складї (себто на складї -на), як приміром: стар-ина́, рівн-ина́, яр-ина́, нов-ина́, вітч-ина́ і т. д. Кромі того богато ще і таких іменників, що мають акцент хиткий, значить акцентують або пень слова первістного — або другий склад наростка (але нїколи перший), як приміром: спа́дщ-ина або спадщ-ина́, нїме́чч-ина або нїмеччина́, па́нщ-ина або панщ-ина́ і т. д.

І тут сеся ріжнородність акцентуациї залежить від того, який вплив має наросток на значінє цїлого слова. І так:

А) Завсїгди мають наголос на першім складї наростка отсї ґрупи іменників:

1. Наросток *-ини* додає ся часто до готових вже імен на те, щоб надати їм значінє, що правда, здрібнїле, але по-при те погірдливе, нужденне або жалібне, одним словом значінє неко-

[1]) Гануш, op. cit. ст. 241 — не розріжняє показаних тут ґруп акцентуацийних після їх значіня.

ристне, неґативне; в таких іменниках акцентує ся завсїгди перший склад наростка[1]):

уря́дник	урядинч-*и́на* (Жел. vacat)
пи́сар	писар-*и́на* (ibid. vacat)
профе́сор	професор-*и́на* (ibid. vacat)
пія́к	піяч-*и́на* (ibid. vacat)
пес	пс-*и́на* (не те що: пе́с-ик) (ibid. 786)
кінь	кон-*и́на* (не то що: ко́н-ик) (ibid. 363)
когу́т	когут-*и́на* (не те що: когу́т-ик) (ibid. vacat)
хло́пець	хлопч-*и́на* (не те що: хло́пч-ик) (ibid. 1040)
ха́та	хат-*и́на* (не те що: ха́т-ка) (ibid. 1034)
сви́та	свит-*и́на* (не те що: сви́т-ка) (ibid. vacat)
кожу́х	кожуш-*и́на* (не те що: кожу́шок) (ibid. 335)
мі́сто	міст-*и́на* (не те що: місто́чко) (ibid. 444)
ша́пка	шапч-*и́на* (не те що: ша́почка) (ibid. 1083)...

2. Так само акцентують завсїгди перший склад наростка *-ина* nomina actionis утворені тим наростком від participi-а praeteriti passivi пнїв дїєсловних закінчених на -а-, а се для означеня дїланя недоладного, непутнього, непридатнього, а при тім накопиченого, збірного; такі іменники мають отже значінє з одного боку погірдливе а з другого боку збірне, колєктівне[2]), як приміром:

писан-*и́на* (не те що: пи́сан-є) (Жел. 633)
біган-*и́на* (не те що: бі́ган-є) (ibid. 28)
латан-*и́на* (не то що: ла́тан-є) (ibid. 398)
крутан-*и́на* (не те що: кру́чен-є) (ibid. 384)
хапан-*и́на* (не те що: ха́пан-є) (ibid. vacat)
збиран-*и́на* (не то ще: зби́ран є) (ibid. 283)
капан-*и́на* (не те що: ка́пан-є) (ibid. 333)
тяган-*и́на* (не то що: тя́ган-є) (ibid. 996)...

Слово: „пи́санє" означає само дїйство, чисту абстракцию дїйства; натомість слово: „писани́на" значить тілько що „богато непотрібного і недоладного писаня".

3. Таку саму акцентуацию мають імена творивні (Stoffnamen) утворені наростком *-ина* від particip. praet passivi пнїв

[1]) Пригадую, що іменники подібного значіня утворені наростками *-ва*, *-ня*, *-ище* також акцентують наросток.

[2]) Пригадую, що іменники такого самого значіня утворені наростками *-ва*, *-ня*, *-ик* також акцентують наросток.

дієсловних закінчених на *-и*; для означеня конкретного продукту дійства; як приміром:

ву́джений	вуджен-*и́на* (Жел. 131)
скаже́ний	скажен-*и́на* (ibid. 869)
соле́ний	солон-*и́на* (ibid. 895)...

4. Сюди належать дальше іменники утворені наростком *-ина* від иньших іменників для означеня, що правда, подібних, але все таки нових, специяльних понять; як приміром:

діл, до́лу	дол-*и́на* (Жел. 195)
гість, го́стя	гост-*и́на* (ibid. 155)
лю́ди	люд-*и́на* (ibid. 419)
рід, ро́ду	род-*и́на* (ibid. 810)
край, кра́ю	кра-*і́на* (ibid. 374)
год,	год-*и́на* (ibid. 147)
міст, мо́сту	мост-*и́на* (ibid 454)
друг, дру́га	друж-*и́на* (ibid. 207)
паву́к. павука́	павуч-*и́на* (ibid. 595)
перо́	пер-*и́на* (ibid. 628)
ріст, ро́сту	рост-*и́на* (ibid. 840)...

5. Вкінци належать сюди імена збірні з ростинного сьвіта, переважно назви корчів, як: мал-и́на, яф-и́на, уж-и́на, вепр-и́на, кал-и́на, ял-и́на, кидр-и́на, терн-и́на, ліщ-и́на, вільш-и́на, кру́ш-и́на, черемш-и́на, сокор-и́на і т. д.[1]).

Б) Завсїгди мають наголос на корени — а ніколи не мають на наростку — імена абстрактні утворені наростком *-и́на* від коренїв дієсловних для означеня назви дїйства (nomen actionis); іменники ті по більшій части уживають ся лише в числї многім; деякі одначе також в числї одиничнім; приміром:

об-*ста́в*-ина (Жел. 549)
не-вз-*го́д*-ина (ibid. 502)
за-*про́с*-ини (ibid. 265)
за-*кла́д*-ини (ibid. 249)
с-*хо́д*-ини (ibid. 941)
об-*зо́р*-ини (ibid. 539)
роз-*ва́л*-ина (ibid. 813)
від-*ві́д*-ини (ibid 96)
від-*но́с*-ини (ibid. 100 хибно: відноси́ни)...

---

[1]) Порівнай collectiva ростинного сьвіта утворені наростком -ик (а властиво -ьник); гляди висше в отсїй главі, відступ VI, Б) 5. а).

В) Натомість іменники утворені наростком *-ина* від прикметників для означеня загального, абстрактного понятя (отже також **імена абстрактні** **однак**, але не **nomina actionis**) — **або задержують на пни** наголос слова первістного, **або** переносять той наголос **на другий склад наростка**, причім наголос звичайно буває **хиткий** — одначе **ніколи** не наголошують **першого** складу наростка; приміром:

ли́сий	*ли́с*-ина або лис-*ина́* (Жел. 404)
висо́кий	*висо́ч*-ина або височ-*ина́* (ibid. 88)
вели́кий	*вели́ч*-ина або велич *ина́* (ibid. 61)
дале́кий	*дале́ч*-ина або далеч-*ина́* (ibid. 17)
по́льський	*по́льщ*-ина або польщ-*ина́* (ibid. 694)
ру́ський	*ру́щ*-ина або рущ-*ина́* (ibid. 845)
німе́цький	*німе́чч*-ина або німечч-*ина́* (ibid. 530)
па́нський	*па́нщ*-ина або панщ-*ина́* (ibid. 600)
же́нський	*же́ньщ*-ина або женьщ-*ина́* (ibid.
му́жеський	*му́жч*-ина або мужч-*ина́* (ibid 457).
гайдама́цький	*гайдама́чч*-ина або гайдамачч-*ина́* (ibid. 134)
гетьма́нський	*гетьма́нщ*-ина або гетьманщ *ина́* (ibid. 139)
попі́вський	*попі́вщ*-ина або попівщ-*ина́* (ibid. 703)
батькі́вський	*ба́тьківщ*-ина або батьківщ-*ина́* (ibid. 14)
оте́цький	*о́тч*-ина або вітч-*ина́* (ibid. 109)

стари́й	стар-*ина́* (ibid. 915)
давни́й	давн-*ина́* (ibid. 171)
нови́й	нов-*ина́* (ibid. 531)
ти́хий	тиш-*ина́* (ibid. 966)
ди́кий	дич-*ина́* (ibid. vacat)
чужи́й	чуж-*ина́* (ibid. 1079)
до́вгий	довж-*ина́* (ibid. 190)
глубо́кий	глуб-*ина́* (ibid. 144)
ниськи́й	низ-*ина́* (ibid. 528)
рі́вний	рівн-*ина́* (ibid. 804)
те́плий	тепл-*ина́* (ibid. 957)
квасни́й	квасн-*ина́* (ibid. 339)
гнили́й	гнил-*ина́* (ibid. 145)
вся́кий	вся́ч-ина і всяч-*ина́* (ibid. 129)
сі́дий	сі́д-ина і сїд-*ина́* (ibid. 867)
і́стий	*і́ст*-ина (ibid. 325)
бо́сий	*бо́с*-ини (ibid. 41)...

2. Іменники утворені наростком *-ина* від готових вже іменників для означеня матерпялу, творива, задержують наголос первістного слова і переносять його на наросток лише під впливом анальоґії первістного слова; приміром:

поросй, поросяти	поросят-ина (Жел. 710)
телй, теляти	телят-ина (ibid. 955)
гусь, гу́ся, гу́сяти	гу́сят-ина (ibid. 165)
кур, ку́ря, ку́ряти	ку́рят-ина (ibid. 392)
бара́н, барана́	баран-и́на (ibid. 13)
за́яць, за́яця	за́яч-ина (ibid. vacat)
коза́, кози́	коз-и́на і коз-ина́ (ibid. 356)
свиня́, свині́	свин-и́на (ibid. 854)
лин, лина́	лин-и́на (ibid. 403)
я́ловиця	я́лович-ина (ibid. 1113)
смере́ка	смере́ч-ина (ibid. 887)
оси́ка	оси́ч-ина (ibid. 577)
бере́за	бере́з-ина (ibid. 24)
я́вір	я́вор-ина (ibid. 1111)
тис, ти́са	ти́с-ина (ibid. 964)
очере́т	очере́тина (ibid. 589)...

Отся ріжнородна акцентуация іменників закінчених наростком *-ина*[1]) спочиває на тих самих принципах, які ми пізнали вже доси в наголошуваню иньчих іменників, утворених иньчими наростками.

В ґрупах А) 1) і 2), де наросток *-ина* надає утвореним собою іменникам значінє погірдливе, жалібне, нужденне, там той наросток відзначений акцентом так само, як наростки *-иско* або *-ище*, *-ьня* і *-ва*, коли творять імена погірдливі.

В ґрупах А) 2), 3) і 5), де наросток *-ина* творить імена збірні, там він також відзначений наголосом подібно, як і наростки *-ьня*, *-ва* і *-ик* акцентують ся тодї, коли творять імена збірні, або як наросток *-є* притягає до себе наголос в іменах збірних.

В кінци наросток *-ина* акцентований також тодї, коли, як в ґрупі А) 4) сильно зміняє значінє первістного слова і надає ново утвореному слову нове специфічне значінє; в таких разах, як вже ми бачили, також наростки *-иця*, *-ик*, *-ко* і *-на* відзначені акцентом.

Противно, в ґрупах Б) і В), де наросток *-ина* творить імена абстрактні, а власне назви дїйства (nomina actionis) (Б) і назви прикмет або абстракциї річий (В), де отже

[1]) Порівнай: Ганущ, op. cit. ст. 247 ss.

той наросток не специялїзує первістного понятя, але противно те понятє узагальнює і підносить до абстрактної чистоти, там той наросток буває глухий, а натомість в слові утворенім тим наростком лишає ся наголос корінний або бодай наголос слова первістного: те саме явище спостерігаємо також на назвах дїйства утворених наростком *-є*.

XVII. Іменники роду женського закінчені на *-анка* дїлять ся так що до етимольоґічної структури, як що до значеня, так і що до акцентуациї на чотири ґрупи, а то:

А) З пнїв дієсловних закінчених на *-а* (як: писа-ти, чита-ти, хова-ти) через додане наростка *-н* творять ся participi-ї praeter. passivi закінчені на *-ан-* (як: пи́с-ан-ий, хо́в-ан-ий, чи́т-ан-ий), а з тих participi-їв praet. pass. через додане наростка *-ка* творять ся іменники закінчені на *-анка*, які означають назву дїйства або безпосередний предмет дїйства і завсїгди задержують наголос слова первістного, котрий знов звичайно паде на корінь, а нїколи не паде на наросток; приміром:

хо́в-ан-ий	*хо́в*-анка (Жел. 1040)
ла́п-ан-ий	*ла́п*-анка (ibid. vacat)
сьпів-ан-ий	*сьпі́в*-анка (ibid. 901)
вя́з-ан-ий	*вя́з*-анка (ibid. 132)
обі́ц-ян-ий	*обі́ц*-янка (ibid. 541)
хо́вз-ан-ий	*хо́вз*-анка (ibid. 1042)
пи́с-ан-ий	*пи́с*-анка (ibid. 633)
чи́т-ан-ий	*чи́т*-анка (ibid. 1072)
ма́з-ан-ий	*ма́з*-анка (ibid. 422)
мі́ш-ан-ий	*мі́ш*-анка (ibid. 445)
го́йд-ан-ий	*го́йд*-анка (ibid. 148)
сти́р-ан-ий	*сти́р*-анка (ibid. 920)
о-бу́в-ан-ий	*обу́в*-анка (ibid. 550)...

Подібно:

годо́в-ан-ий	*годо́в*-анка (ibid. 147)
коли́с-ан-ий	*коли́с*-анка (ibid. 358 хибно: -а́нка)
ви́-хов-ан-ий	*ви́-хов*-анка (ibid. 91 хибно: -а́нка)
муро́в-ан-ий	*му́ро́в*-анка (ibid. vacat)...

Б) Від іменників через додане наростка *-ян-ий* творять ся прикметники, як: полотня́-ний, весняни́й, бляшани́й і т. д.; а від тих прикметників через додане наростка *-ка* творять ся іменники закінчені на *-анка* (а властиво *-янка*) як полотня́нка, весня́нка, бляша́нка і т. д. Такі іменники від прикметників утворені

і на *-янка* закінчені — се звичайно назви річий конкретних (після материялу, з якого зроблені) — і мають завсїгди наголос на наростку -янка, а власне на першім його складї, без огляду на наголос слова первістного. Приміри:

вóвна	вóвн-яний	вовн-*я́нка* (Жел. 113)
капу́ста	капу́ст-я́ний	капуст-*я́нка* (ibid, 324)
горóх	горохов-я́ний	горохов-*я́нка* (ibid. 154)
овéс	вівс-я́ний	вівс-*я́нка* (ibid. 94)
мáсло	масл-яни́й	масл-*я́нка* (ibid. 429)
дріг	дрот-яни́й	дрот-*я́нка* (ibid. 206)
бля́ха	бляш-аний	бляш-*áнка* (ibid. 35)
веснá	весн-я́ний	весн-*я́нка* (ibid. 66)
полотно	полотн-яни́й	полотн-*я́нка* (ibid. 692)
земля́	земл-яни́й	земл-*я́нка* (ibid. 298)
водá	вод-яни́й	вод-*я́нка* (ibid. 115)...

Сюди належать дальше: бульб-*я́нка*, картофл-*я́нка*, слив-*я́нка*, ягод-*я́нка*, оброт-*я́нка*, волос-*я́нка* і т. д.

Г) Ґеоґрафічні, етноґрафічні і топоґрафічні імена осіб женьского рода закінчені на *-анка* мають завсїгди наголос на наростку і то на першім його складї після анальоґії відповідних імен мужеськик в числї многім:

галич-áне	галич-áнка (Жел. 135)
кієвл-я́не	кієвл-я́нка (ibid. 344)
подол-я́не	Подол-я́нка (ibid. 677)
підгір-я́не	підгір-я́нка (ibid. vacat)
сел-я́не	сел-я́нка (ibid. 859)
міщ-áне	міщ-áнка (ibid. 445)
город-я́не	город-я́нка (ibid. 154)
африк-áне	африк-áнка (ibid. vacat)
італї-я́не	італї-я́нка (ibib. 328)
молдав-áне	молдав-áнка (ibid. vacat)
христи-я́не	христи-я́нка (ibid. 1046)
лютер-áне	лютер-áнка (ibid. vacat)
пог-áне	пог-áнка (ibid. 672)
васил-я́не	васил-я́нка (ibid. vacat) і т. д.

Однак: ци́ґ-анка і циґ-áнка після анальоґії: ци́ган і цигáне. (Жел. 1053).

Д) Так само акцентують завсїгди наросток *-анка* імена осіб женських, утворені від імен осіб мужеських, для означеня степени споріднення: свояцтва або суспільного становища; приміром:

вуй	ву-*я́нка* (Жел. 131)
стрий	стри-*я́нка* (ibid. vacat)
брат	брат-*а́нка* (ibid. 42)
піп, попадя́	попад-*я́нка* (ibid. 702)
пан,	пан-*я́нка* (ieid. 600)
ста́роста	старост-*я́нка* (ibid. 916)
ґраф	ґраф-*я́нка* (ibid. vacat)...

XVIII. Наросток *-ин* творить двоякі слова а іменно: А) прикметники посїдательні, як приміром: ба́б-ин, палама́рч-ин, жі́нч-ин, цари́ц-ин і т. д. Б) іменники мужеського рода для означеня понять ґеоґрафічних, етноґрафічних, топоґрафічних і подібних, як приміром: татар-и́н, жидов-и́н, литв-и́н, поган-и́н, римлян-и́н і т. д.

ad А) Прикметники посїдательні утворені наростком *-ин* від імен осіб женських або й від иньших іменників завсїгди задержують наголос слова первістного, так що наросток лише тодї акцентує ся, коли сего домагає ся анальоґія слова первістного; приміром:

*ба́*ба	*ба́*б-ин (Жел. 7)
баб*у́*ся	баб*у́*с-ин (ibid. vacat)
ж*і́*нка	ж*і́*нч-ин (ibid. 224)
м*а́*тїр	м*а́*тер-ин (ibid. 429)
цар*и́*ця	цар*и́*ц-ин (ibid. 1050)
княг*и́*ня	княг*и́*н-ин (ibid. vacat)
л*а́*стівка	л*а́*стівч-ин (ibid. vacat)
т*ї́*тка	т*ї́*тч-ин (ibid. 968)
тїт*у́*ся	тїт*у́*с-ин (ibid. 967)
т*ї́*точка	т*ї́*точч-ин (ibid. 967)
палам*а́*рка	палам*а́*рч-ин (ibid. vacat)
п*и́*сарка	п*и́*сарч-ин (ibid. vacat)
ткач*и́*ха	ткач*и́*ш-ин (ibid. 968)
Мар*у́*ся	Мар*у́*с-ин (ibid. vacat)
Ол*е́*нка	Ол*е́*нч-ин (ibid. vacat)
*А́*нночка	*А́*нночч-ин (ibid. vacat)
вдов*а́*	вдов-*и́*н (ibid. 595)
оре́л, орл*а́*	орл-*и́*н (-ий) (ibid. 475)
мураве́ль, -авля́	муравл-*и́*н (-ий) (ibid. 575)
Мики́та	Мики́т-ин (ibid. vacat) і т. д.

ad Б) Противно іменники утворені наростком *-и́н* для означеня осіб роду мужеського з боку етноґрафічного, топоґра-

фічного, социяльного і т. и. мають майже завсїгди наголос на наростку, приміром:

боярй-*йн* (Жел. 41)
болгар-*йн* (ibid. 38)
татар-*йн* (ibid. 950)
литв-*йн* (ibid. 405)
москв-*йн* (ibid. vacat)
жидов-*йн* (ibid. 222)
араб-*йн* (ibid. 5)
половч-*йн* (ibid. 691 хибно: поло́вчин)
греч-*йн* (ibid. vacat)
господ-*йн* (ibid. 155)
вірмен-*йн* (ibid. vacat)
киян-*йн* (ibid. 344)
галичан-*йн* (ibid. 135)
подолян-*йн* (ibid. 677)
горожан-*йн* (ibid. 154)
міщан-*йн* (ibid. 445)
селян-*йн* (ibid. 859)
християн-*йн* (ibid. 1046)
поган-*йн* (ibid. 672)
римлян-*йн* (ibid. 803) і т. д.[1]...

Виїмки: ру́с-ин, воло́ш-ин; се́рб-ин побіч: серб-йн, ту́р-чин побіч: турч-йн.

Як бачимо, посїдательні прикметники утворені наростком *-ин* задержують наголос первістного слова так само і з тої самої причини, що посїдательні прикметники утворені наростком *-овий* або *-ячий*, а етноґрафічні, топоґрафічні, социяльні і т. и. назви осіб утворені наростком *-ин* мають акцент на наростку так само, як подібні іменники утворені наростком *-анка*.

В сїй главі зведено до купи цїлі катеґориї таких слів, що хоч утворені тими самими наростками, але неоднаково наголошують ся. Ми бачили, що оден і той сам наросток в одних словах голосний, акцентований. а в других глухий, неакцентований і пізнали причину того явища, а власне пересьвідчили ся, що наголос наростка стоїть в прямім відношеню до його льоґічної сили творчої. Під льоґічною силою творчою наростка розумію вплив його

[1]) Порівнай: Ганкевич, op. cit. §, 3. А) в).

на значінє утвореного ним слова. Кожде слово творить ся звичайно так, що або до кореня або до готового вже слова додає ся наросток. В першім разї слово належить до перворядної формациї, в другім до другорядної. Кождий корінь і кожде слово мають якесь властиве собі значінє. Доданий наросток зміняє в більшім або меньшім степени значінє кореня, або значінє первістного слова і так надає ново-утвореному слову властиве йому значінє, котре від значіня кореня або первістного слова більше або меньше ріжнить ся. Чим більший вплив наростка на значінє слова ним утвореного, тим більша тота ріжниця. Тота ріжниця межи значінєм кореня або первістного слова і значінєм від них утвореного слова — се як-раз мірило льоґічної сили творчої наростка, котрим те слово утворене. Тож ми бачили, що в тих катеґориях слів, в котрих творча сила наростка велика, там наросток той буває акцентований, а в тих катеґориях слів, де творча сила наростка мала, там наросток лишає ся глухий.

З другого боку ми пересьвідчили ся, що наголос кореня стоїть в відносинах простої залежности первістної льоґічної сили кореня, а наголос первістного слова в таких же відносинах до первістної льоґічної сили первістного. слова Під первістною льоґічною силою кореня або первістного слова розумію вплив кореня або слова первістного на значінє слова від них утвореного. Вплив той тим більший, чим меньша ріжниця межи значінєм кореня або слова первістного і значінєм слова від них утвореного. Тож ми бачили що наголос паде на корінь в тих словах, котрі задержали корінне значінє; а в тих словах, в котрих значінє кореня сильно змодифіковане, там корінь глухий. Так само бачили ми, що коли значінє первістного слова в слові від него утворенім лишає ся незмінене або дуже мало зміняє ся, там в слові утворенім паде акцент на те саме місце, що і в слові первістнім; колиж слово утворене дуже сильно ріжнить ся своїм значінєм від первісного слова, там і наголоси обох тих слів ріжнять ся.

Зібравши все доси сказане разом, приходимо до отсего головного виводу:

1) що наголос наростка стоїть в відносинах простої залежности до його власної льоґічної творчої сили, а в відворотних до льоґічної сили кореня або слова первістного;

2) що наголос кореня і наголос слова первістного стоять в прямім відношеню до їх власної первістної сили льоґічної, а відворотнім відношеню до творчої сили льоґічної наростка;

3) що отже в кождім слові наголос кождої етимольоґічної частиці стоїть в прямім відношеню до еї власної льоґічної сили, а в відворотнім відношеню до льоґічної сили иньших етимольоґічних частиць того самого слова.

Отсе основний прінцип акцентуаційних появ, описаних в сїй главі. Алеж се той сам прінцип, який ми поставили вже в другій і третїй главі, лише в инчій формі. Той, прінцип — се з одного боку неминучий вивід, а з другого боку одиноке можливе вияснене всїх тих акцентуацийних правил, які ми доси в II, III і IV главі зібрали.

(Дальше буде.)

ВАРИЯНТИ НА ДЕКОТРІ ШЕВЧЕНКОВІ ТВОРИ.

Подав **Олександер Кониський.**

Кілька літ тому назад оден з росийських вістників періодичних подав був хорошу звістку, що наукові видання творів Шевченка стоять на черзї. Одначе з того часу минає семий рік, а та сподївана черга навіть не поблизшала. Та правду кажучи, чудно і сподївати ся на її там, де майже половина Шевченкових творів не може бути надрукована, і той час, коли отсе „не може бути“ — зникне, геть від нас ще далеко.

Потреба наукового видання „Кобзаря“ — річ очевидна кождому, але вдовольнити її не в Росиї, а хиба в Галичинї, тай для Галичини — не скажу — чи вистарчило б нинї на те матеріялу. Перш за все досї оголошено далеко ще не всї, які у кого є, варияити до Шевченкових творів і не видано Шевченкових листів, хоча про виданнє останнїх були на Українї заходи ще р. 1876.

Позаторік і торік трапили ся менї документи, в яких я знайшов не мало вариянтів на твори Шевченка.

Дорожачи кожним рядком написаним рукою нашого Кобзаря, я вважаю абсолютно потрібним подати своїм читачам ті вариянти, додавши кілька слів про жерела, з яких я їх добув.

Улаштовуючи торік до видання VI т. „Кобзаря“ [1]), куди, на мою думку, треба завести усї листи Шевченка, я вдавав ся

[1]) Том сей я улаштовав до друку ще в січни р. 1899 і завів до його 174 листів Шевченка з коментариями. Надруковати його, як і паралельно з ним, коли не попереду, другий том Шевченкової житєписи залежить від Товариства ім. Шевченка, куда я вислав манускрипт житєписи в грудни р. 1898. К.

На бажаннє автора і за згодою фільольоґічної секциї статя ся друкуєть ся без усяких змін. *Ред.*

до О. Я. Кухаренка, просячи у його точних списків з листів Шевченка до покійного батька його, Кухаренка до Яківа Герасимовича. ВП. О. Кухаренко, замісь списків, переслав до мене оригінали: з них показало ся, що Шевченко при листі 5/17 червня р. 1857 переслав до Кухаренка свої поеми: „Москалева Криниця“ і „Чернець“ і вірші „Вечір“. Порівнявши отсї твори з друкованими, я спостеріг значні відміни, котрі і подаю тут.

Годить ся тут додати, що з Яківом Кухаренком поет наш спізнав ся ще з початком р. 1840. Листовали ся вони доволї часто. Правда, Шевченко майже десять років (1845 — 1854) не писав до свого друга, але се стало ся тому, що поета омилено було, буцїм то Кухаренко помер; скоро ж він довідав ся, що се неправда, він зараз оновив своє листованнє з ним, і листовав ся майже до смерти. З отсего знати, яку велику помилку зробив М. Ч. (здаєть ся Михайло Чалий) говорячи (Кіев. Стар. 1899 кн. 2, стор. 155), що він чув від небіжчика Федіра Лазаревського, що Шевченко нїколи і в вічи не бачив Я. Г. Кухаренка! Помилка ся стає ще більш чудною, коли ми пригадаємо собі, що д. Мих. Чалий, ще р. 1882 в своїй книзї „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“ згадує про Кухаренка!

Усї останні варинянти поталанило менї добути у одного з найщирійших приятелів нашого поета у Л. М. Жемчужникова (відомого художника і етноґрафа[1]), що видавав при „Основі“ — „Живописную Украину“). Лев Михайлович зберіг три переплетені манускрипти на почтовому папері. Перша книжочка — 340 неперенумерованих сторін; сюди переписано однією рукою і переписано доволї читко 130 Шевченкових творів, між ними: Княжна, Царі, Марина. На самому кінцї, ще досї не друковані:

А) Ой хоч буду віять
Не переставати,
Та вже того не одвію,
Що має Біг дати.

Б) Дудуду, ду-дуду!
Родила ся на біду:
Соломою топити,
Горшком воду носити.

Нарештї невеличкий — 10 рядків вступ до „Титарівни“.

[1]) Дивись працї його в „Записках о Южн. Руси“ і в „Основі“.

Друга книжочка з такого ж самого паперу — 120 сторін. Писана иньшою вже рукою. Заведено сюди 25 Шевченкових творів і між ними оден твір досї ще не друкований „Подражаніе Іезекіилю. Глава 19“.

Третя книжочка з такого ж паперу і такого ж формату. Перенумеровано 246 сторін; потім неперенумерованих записано 30 сторін. Через кілька чистих сторін, знов переписано, оловцем вже, Сон („На панщинї пшеницю жала“). Письмо чисте, читке, походить на письмо другої книжочки. Від стор. 246 ідуть „Неофити“, писані иньшою знов рукою, що нагадує менї письмо О. М. Л. Нарештї Єретик (та частина, що надрукована вже) писана иньшою рукою.

В книжочцї третій 28 творів — всї друковані вже. В книжочках — де оловцем, де атраментом є невеличкі поправки і додатки зроблені запевне рукою Шевченка.

Які саме люде переписували оті Шевченкові твори, я не відважу ся сказати запевне, але для мене річ певна — що переписували їх під доглядом автора, переписували з оригіналів, переписували не на те, щоб подавати до цензури і нарештї з великою осторогою про автора. Під багатьма творами, які здавали ся аби трохи „нескромными“ підписано переписувачем „Стихотвореніе это въ оригиналѣ зачеркнуто“.

Иньші цїкаві подробицї, які трапляють ся, я подам окремо, коли подавати му вариянти.

Твори Шевченка в листї до Кухаренка, які заведені до тих манускриптів, я рівняв до „Кобзаря“, виданого у Львові, під редакторством небіщика професора Омеляна Огоновського, т. 1 і 2 р. 1893.

Чернець.

рядок 2 . . . вже ніколи
8 Жалю серцю завдавати!
15 А шовками застилає
19 . . . цебром — відром
28 Голе виглядає;
31 . . . з музикою
45 Дам лиха закаблукам!
А вони ж тії закаблуки
Набрали ся лиха й муки!

рядок 52 До Межигорського Спаса
Потанцював сивий;
57 Старий крикнув: „Пугу“!
60—64 Сьвяту браму одчинили,
Козака впустили
І знов браму зачинили,
На вік зачинили
Для козака.
67 Семен Палій Борозенський
71—73 В довгій расї Семен Палій
По келиї ходить.
Иде чернець Семен Палій
87 А думкою чернець Палій
107—108 Борзну свою і Хвастовщину:
Загине все і сам загинеш,
110 Чернець заплакав, застогнав,
118—121 Надів клобук і чотки взяв,
І патерицю, і молитись,
За ту Україну молитись,
Старий чернець пошкандибав.

В Кухаренковому манускрипті на сему і край „Чернеця“, з датою р. 1847. Тим часом під сією поемою, надрукованою вперше, ще за житя автора в 1-ій книжцї „Основи“, стоїть р. 1848. Яку ж дату треба признати певною?

Властиво кажучи ріжниця така не значна, що великої ваги не має, але закмітимо от-що: До Орська, де поет написав „Чернеця“, Шевченко прибув 23 червня р. 1847, а з Орська з експедициєю Бутакова в степ рушив він 12 мая р. 1848 і після того хоч і був в Орську (май—вересень р. 1850), але під строгою вартою в казематї, де годї було писати вірші. Коли потім поет був в Новопетровському, з ним не було і не могло бути творів писаних в Орську; вони були в Оренбурзї, на схованції, мабуть у Герна. З сего треба гадати, що „Чернеця“, якого знаходимо в листї до Кухаренка, Шевченко написав по памяти, не маючи первістно написаного в Орську. Не диво було помилити ся йому з первістною датою і ужити р. 1847 замісь 1848. Коли ж вже р. 1858 перебуваючи в Нижньому Новгороді поет дістав з Оренбурга свою „Невольницьку поезию“, себ то твори, писані під час першого заслання, він тоді і полагодив помилку з датою.

Я добачаю і иньші умови, які кажуть менї, що дата 1848 певнїйша. Той настрій духа, який опановав Шевченка в Орську і який добре знати з віршів і листів його писаних підчас пе-

ребування в Орську — не однаковий за увесь той час. Настрій р. 1848 далеко більш в гармонії з тим, який переходить через поему „Чернець“.

Москалева криниця.

В „Кобзарі“ Огоновського (т. II стор. 193), як само і в „Кобзарі“ Пражському (т. I стор. 327) присьвяченнє стоїть так: „Я. Г. Кухаренкові, на память 7 мая 1857 року“, а в манускрипті стоїть: „Батькові Кошовому Я. Кухаренкові, на память 7 апреля року 1857“.

Ми не відаємо жадного факту такого, щоб в житю Шевченка став ся 7 мая року 1858 і був би таким важним, щоб поетови варто було і самому памятовати і своєму приятелю нагадати про його. Тим часом день 7 апреля (цьвітня) мав задля поета свою і не малу вагу. 7 цьвітня „як раз на Великдень“ Шевченко приняв від Кухаренка „письмо і 25 руб. грошей“. Тим листом, як писав поет 22 цьвітня р. 1857, Кухаренко зробив йому „таке сьвято, таке велике сьвято, що я його й на тім сьвіті не забуду“. Того ж самого дня Шевченко приняв лист і від Мих. Лазаревського з доброю звісткою, що його небавом випустять з його „широкої хурдиги“, бо цар дав приказ „розбивати його кайдани“. Про той вплив, який Кухаренків лист зробив на поета, от що писав останній в листї, посилаючи „Москалеву криницю“: „Я думав, що я вже зледащів, захолонув в неволї, але бачу — нї! Нїкому тільки було огню положить під моє, горем недобите серце старе, а ти, друже мій! догадав ся; взяв тай підкинув того сьвятого огню. Довго я читав твій лист, разів з десять... та закачавши рукава і заходив ся коло отсієї „Москалевої криниці“. Біг поміг... скінчив, менї і полегшало трохи... Я умисне приписав „Ченця“ і „Вечир“, щоб ти порівняв їх з „Криницею“; бо „Криниця“ сеголїтня, а „Чернець“ і „Вечир“ Бог зна колишні. Чи помолодшав я серцем за 10 лїт неволї?“...

Бачимо з сего, що дійсно день 7 цьвітня р. 1857 був для Шевченка день незабутнїй і поет справедливо увіковічив його, присьвятивши Кухаренкови „Москалеву криницю“ — „на память 7 апреля (квітня).

рядок 2 За Уралом над Єлеком,
3 Недобиток, старий варнак

До слова Єлек примітка: „тогобічна, невеличка річка Уральська, вливаєть ся в Урал між Оренбурґом і Уральськом“.

До слова, варнак: „клеймений каторжник“.

рядок 29 І син семиліток,
30 Добре мавши діток —
32 В роскошах, а вдові
33 Убогій не до того.
43 Чи вже ж їй вік провіковать?
52 Як тая квіточка з трави,
57 Ані кара, нї кайдани
59 Тії сини не вбили...
64—66 Як її згадаю.
Як її згадаю...
Слухай сину,
79 То сяк собі, то так
101 Та з чумаками, та з волами,
108 Я таки бачивсь з лихом, сину!
115—120 То в зятя, то в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
Як на квіточку в садочку,
Тільки поглядає.
А я в шинку...
127 Та ба! треба вчитись,
Ще з малечку треба вчитись,
Як на сьвіті жити.
134 Привела до того...
Не вабаром сто літ мине,
А я, єй же Богу!
Таки й досі ще не знаю,
141 От-таке-то!
З журби батько,
З журби вмерла мати,
Чужі люде поховали...
168 В чорній грубі та в комині
187—188 Порадили громадою
Та скурвого сина —
Вдовиченка — ледащицю
Забили в скрипицю.
193—199 На сїм сьвіті — яка правда...
Темнеє, мій сину!
Аж страх темнеє творилось
В нас на Україні.
Нї вже, каже, добрі люде
203 У наймитах. Піду, каже, —
223 Через сад ота велика
262 Мов дївчата?... Так, сьвятеє
Борошно псовали

рядок 262 Більш нічого... Я думаю
На іграшку
272 З дяком собі, та візьме
Та ще й прочитає
Апостола. У москалях
Вивчив ся читати.
О такий то був не певний
Максим отой, брате!
288 Сьвятий муж на сьвіті
Був Максим той. Менї ж, сину!
Було б не родить ся на сьвіт Божий!
Такеє то сотворив я клятий!
Цёго б було, мій голубе!
Не треба б писати;
Бо се страшне... Страшне, сину!
У пеклї творить ся
Не такеє...
Так ти кажешь,
Що бачив Криницю
Москалеву?
308 І каратись буду
По вік-віки; бо сказано —
Проклятий Богом і людьми
317 Пазорами в твою душу...
357 Тай викопав під горою
365 Превисокий хрест поставив
373 То за його грішну душу
Господа молити!
416 Та тут його й поховали
419 І тую криницю
Москалевою прозвали...
От тобі й билиця
Про криницю Москалеву,
Страшная билиця.

До рядка 426 — бо тут Сібир була колись — автор додав примітку: „не дуже давно посилали каторжних на Єлек, чи в Єлецьку защиту, для ломки соли“.

427 І пропадаю, як собака,
Як той Іуда... Помолись

Дата: року 1857 мая 16.

Княжна.[1])

рядок 17 У самому тому селї,
19 Незвістно де вони взялись
28 І яром геть собі село
52 Сократ і в сїни не пускае
53 Свою Ксантипу! Що ж робить...[2])
58 От і титул [3]) тобі княгине!
241 Стала не весела:
Нї, виросла веселою
Та бачила села,
Лютий голод на Вкраїнї,
Тим і не весела.
З пьяним батьком не бачилась;
Село облетїла,
Мов пташечка, у всїх була;
Всї повеселїли.
Там словами привітала,
Там нагодовала...
285 Княжна одна собі седить
В своєму тихому покою
І дивить ся...
313 В саду все покотом лежало,
Харем і гостї, де що впало!
Тілько хазаїн ще не впав,
Останню чарку допивав
Тай ту допив...
331 Минає час... чутно з палат
Неначе кгвалт, а потім знову —
Не чуть нїчого... І в той час...
346 Так і ми його покинем.
Так і Бог покине,
Щоб не лїзли такі гади
В нашу Україну.
А деж дїлась оскверненна?
І слїду не стало!
В селї сироти і вдови
Знову заридали.
394 У Київі великому
Шукаючи старовини,
В моій Українї убогій
Заїхав я у Чигирин
І в монастир отой дївочий...

---

[1]) Нумерацию рядків я роблю, почавши з рядка: „Село! і серце одпочине!“

[2]) Сей варьянт надруковано і в Пражському „Кобзарі“.

[3]) Спершу було — „Мундір“, але закреслено і над ним „титул“.

рядок 402 Княжна якась із за Дніпра,
Була богата, говорила:
До Гробу Божого ходила,
Верталась в Київ, одпочить
Зайшла до нас; до нас убогих;
Та мабудь... Тяжкая дорога
Її спиткала... тяжко жить,
З старцями по сьвіту ходить...
Вона була ще молодою
403 В яких то праведних містах,
І показала на могилу:
Отут сердечная спочила...
Ще не поставили хреста.

Відьма:[1])

38 Шатро край шляху напьяли,
39 Богаття вбоге розвели.
56 Отсе мабудь із за Дністра,
105 З дівчатами такеє діють...
106 Ще треба сина оженить.
144 Другий дума: коли б швидче
Достроїть палати,
О тоді вже відпочину
Аж у домовині;
А убогий і так собі
Де небудь загине.
І обидва...

(Кобз. т. II ст. 280). Циган:

Умер старійший старшина.

Відьма:

Я думала в Туречині,
Аж і там не має.
стор. 281 Я шукаю пана,
Проклятого пана,
Щоб задушить; бо як узяв
Мене молодою
Тай остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Возив мене. У Бендерах
Тоді ми стояли
З москалями; а москалї
Турка воювали.
Ого ж, як раз проти Спаса
Привела близнята.

---

[1]) Більшість отсїх варьянтів з деякими одмінами надруковано в 2 т. Пражського „Кобзаря“. — О. К.

стор. 282 . . . Хотїлось, бач,
Щоб мене не знали!
Підкрадала ся до хати,
Аж огню не має,
Я думала, що батько спить,
Аж батько вмірає
І нікому руки скласти.
Я перелякалась...
Хата пусткою смердїла...
стор. 283 . . . що зробив би?

Циган:

Простив би, єй Богу!
284 Аж і пан приїхав.
О тодї було громадї
І всїм достало ся,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати;
І взяв мене з близнятами
До себе в палати.
Ростуть, ростуть близняточка,
А я утїшаюсь:
І з лютою гадюкою
Я знову кохаюсь.
Докохала ся до краю:
Сина у лакеї
Занапастив, а з дочкою...
Чи чуєш з своєю...
Чи це не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?...
А минї дав карбованця
Та послав у Київ
Послав Богу помолитись...
Отож я й ходила,
І молилась... Нї, цигане!
Я дарма молилась...
Чи в вас єсть Бог — який небудь?
В нас його не має...

стор. 285 Замкнуті покої
Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зі мною
І сина взяв; потім... потім...
Далебіг, не знаю
Що робилось... Минї снилось
Нїби то лїтаю
Над байраками совою
І дїтей шукаю...
Нї, не слухай!... і не дїтей,

Я шукала пана;
А тепер уже не треба,
Піду у цигане.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде;
Лазити ме по під тинню
Поки найдуть...

стор. 286 рядок 19 . . . Пішли степом
I відьма устала
Тай пішла сама за ними,
А йдучи сьпівала:
„Кажуть люде...

291 4 У Київ ходила
Та за пана покійного
Господа молила.

293 6 Христїтесь дївчата!
Христїте ся, не квапте ся...

Неофити.

Ся поема переписана в третій книжочцї, письмом різко відмінним від письма перших двох; нїяких поправок рукою Шевченка нема. Пролог починаєть ся з „Благословенная в женах“. Поема датована 3 декабря (грудня) р. 1857. Нижнїй Новгород. В датї очевидно писарська помилка. В Записках Шевченка („Кобзарь“ т. III, 158) під 8 грудня читаємо: „Усі отсї чотири днї (4, 5, 6 і 7 груд.) писав поему... здаєть ся назову її „Неофитами“.— В текстї помічаємо такі відміни:

стор. 259 рядок 25 Щоб на Україну понеслось
I на Українї сьвятилось.

III.

261 18 . . . I дїти,
I пьяний, голий отой Фавн,
I син Алкид твій і гетери
Всї, всї упали до землї.

IV.

262 10 Сивобородого. I слово
Iз уст апостола сьвятого
Драгим єлеєм потекло,
I стихла оргія... а жриця

21 I за апостолом сьвятим
За ним — учителем своїм
I ти весела вишла з хати...

V.

стор. 263 рядок 5 . . . . і син
Алкид — твоя дитина,
Твоя єдиная родина,
Любов єдиная твоя
Гине в неволї... I не знаєшь

VII.

265 6 Самим їм дурня вихвалять
I майстрові дали ковать
Із бронзи кесаря
26 Раби незрячні! кого
Кого благаєте благиї...
33 Чи кат помилує кого?
Молїтесь Богові одному

IX.

7 I рада ти і весела.
Кумирові знову
Помолилась; а кумир той
На березї. Пішла єси,
Трохи не сьпіваєш.

268 27 Не неофит новий,
А апостол великого,
Христового слова,
Слова істини...

XI.

3 Не слухала, і не ридала,
А „Аллілуя“ подала
За матерями христіянам.
Мов дзвони загули кайдани
На неофитах.
24 Уже внучата зачались:
Не местники внучата тїї,
Христові воіни сьвятиї
I без огню, і без ножа

XII.

269 2 Минає тиждень: пьяний писарь,
4 Рим пропиває, тризну править.
Ликує Рим!

XIII.

270 18 . . . . По Колизею
19 Ревучим громом пронеслась
I стихла буря...

XIV.

рядок 15 Пливе місяць круглолиций

XV.

стор. 272 15 Коло брами сіла
Й зажурилась. Не забаром
Брама одчинилась
І на возах...
26 Для царського таки слова
50 І помолилась в перший раз
За нас Роспьятому,— і спас

Русалка.

(Кобзарь, т. II, стор. 75 — 6).

рядок 2 У білих палатах,
17—25 Нехай в Дніпрі погуляє
З своєю дочкою.
Пливи ж моя Русаленько!...
Хвилї мої хвилї!
Привітайте мое любе,
Дитя моє миле!
Тай побігли,— а я собі
Плила за водою.
30 З сестрами гуляю
Та на Київ позираю,
Батька виглядаю;
А може вже повінчалась
У білих палатах
53 І не счулась, як зустріли
Дніпрові дївчата
Та до неї! ухопили
Тай ну лоскотати.
„Сестри! сестри! не лоскочіть,
Бо се моя мати“.

Лилея.

(ibidem стор. 77—79).

рядок 7 І царь — квітом називають,
25 Як я тяжко виростала,
І як умірала
Моя мати — я не знаю:
Вона все журилась

І молила ся. На мене
На малу дивилась
І плакала. Я не знаю,
Мій брате єдиний:
Хто їй горе заподіяв;
Я була дитина...
рядок 61 На снїгу під тином я умерла
66—70 Весь гай звеселила;
І ті ж люде і ті ж самі,
Що зимою вбили,
Поприходили весною
Дивом дивоватись.
89—90 До білого, пониклого
Личенька лилеї.

Петрусь.

(ibidem 186 — 192).

28 Засохне молодость твоя.
51 Та аж за шлях собі зайшла
52 . . . . . пасе ягнята
Маленький хлопчик. — Чи се ти
Петрусю?" — „Я"... І подивилась
Тай зрадїла, похилилась.
Мов та тополя. З сироти
Очей не зводячи, згадала
Убогий хутір. Там колись
Вона убога виростала
І дївувала. Проiали
І гроши в купі пропили,
На вік сьвіт Божий завьязали.
„Ходїм, Петрусю! погулять,
Ходїмо в сад; ходїм в палати;
Ходїм, не пасти мешь ягнята"...
„А хто ж тут пасти ме ягнят?"
„Нехай хто хоче!"... й повела
В палати хлопчика в постóлях.
Причепурила і д...
80 Та ми не знаємо, що буде,
Що виросте з того зерна,
Що ми посїяли. Ми люде,
А всемогущий хоч і знає,
Та нам не скаже.
Як би знала і д.
156 . . . . . Як хоч,
А лихо, кажуть, перескоч!
Не Бог судитиме, а люде.

Вони... вони тебе осудять
Своїм неправедним судом.
Петруню! добрая дитино!
Ти ще не знаешь — неповинний —
Як тяжко на сьвітї любить!
Любить, любить і марне гинуть
І згинуть, віку не дожить.
Вона — твоя сьвятая мати,
Твоя єдиная сестра;
За неї рад ти умирати
Хоч тричи на-день. Рад оддати
За неї рай свій молодий,
А більш нїчого не даси,
Бо серце гріх їй оддавати;
То мати бідная твоя.
Неначе лютая змія,
За серце біднеє впила ся
Любов нечистая. Не раєм,
А лютим пеклом розлила ся
По грішнїй крові і не знає,
Сама не знає, що робить
І що їй дїяти з собою?
Чи не сховатись під водою,
Чи то їй голову розбить?
„Піду у Київ помолю ся,
Молитва може оджене
Диявола. Петрусю!
Молитва не спасе мене!
Я у Днїпрі тодї втоплю ся...
Молїте Господа дївчата,
Молїте Господа, щоб мати
І вас отак не продала
За генерала, за палати.
Молїте Бога, щоб весною
Господь послав кого любить,
Вам буде любо, любо жить.
Любов та буде молодою
І непорочною такою,
Як сон дитини на зорі;
А в осени любитись гріх!
То не любов, то пекло буде;
І осьміють, осудять люде,
І Бог правдивий покара
За чорнобривого Петра.
Щож то буде
З превосходительною?...
рядок 195 Та генерала напоїла,
Щоб знав, як дївчину любить;
Тай спать упоравшись лягла.

рядок 206 Заговорили щось погане
За гробом люде ідучи.
Ой не мине Господня кара,
Великим громом упаде
На грішну голову. Мов хмари
Набралось люду. Аж гуде,
Та все щось шепчуть про отруту
І ніби-то когось то ждуть,
І разом стихли (і далї)
222 Петрусь на ганок вихожає
І до громади промовляє:
„Неправда ваша! я зробив,
Я генерала отруїв;
А за що?... Я вже теє знаю
І не скажу вам люде злі.
Признаюсь, може, перед Богом.
Взяли Петруся молодого

До пісні: „Як би тобі довело ся“ маємо в манускриптї той самий великий варьянт, що надруковано в II т. „Кобзаря“ вид. 1876 р. в Празї, стор. 130 — 134, у йому пропущено і означено . . . . тілько один рядок на стор. 131 :

“Та вилами пана
І просадив“.

(Далї буде).

Miscellanea.

Замітка про гетьмана Сагайдачного.

Кажучи про смерть Петра Конашевича Сагайдачного, М. Максимович[1]) наводить із давнього помянника Київо-Михайлівського монастиря поминальну запись роду сього славного гетьмана; але наводить з дуже важною помилкою, поправлене котрої дасть можливість зробити кілька досить цікавих виводів.

Запись буквально ось яка:

„**Року ҂аҳкв, априла ї. днѧ.**

„**Благочестивый моужъ панъ Петръ Конашевичъ Сагайдачный, гетманъ войска его кр. мл. Запорозского, по многихъ знаменитыхъ военныхъ послугахъ и звитѧзствахъ, на ложи своемъ простеръ нозѣ свои, приложисѧ къ отцемъ, съ добрымъ исповѣданїемъ, исполненъ благихъ дѣлъ и милостыне въ Кїеве. Погребенъ при церкви школы Словенское въ мѣсте на Подолѣ честно, въ домоу братства церковного.**

„**Помѧни Господи души рабъ своихъ: Петра, Конона, Єлисеѧ** (при сім імени дописано з боку: „**Казновского**“) **Ꙗкова гетмана** (при сім імени дописано з боку: „**Бородавка; не родичъ**“).

У Максимовича дописки при іменах зовсім не наведені, а слово „гетмана“ попсовано на „Германа“. При тім покійний історик в увазі внизу не розуміє, кому могли належати імена Єлисея та Германа, коли йому звісно, що у гетьмана не було синів. Ясно, що М. Максимович сам помянника не бачив, а користував ся чиєюсь медвежою услугою. Імя Єлисѣй належить мабуть тестеви Сагайдачного, а імя Яков — гетьманови Бородавці. Як би Максимович сам читав помянник, то певно він не міг би не звернути уваги на тогочасні дописки, зроблені тим самим чорнилом і тою самою рукою (лише дрібнійшим півуставом і курсивом), що робила помянну запись.

---

[1]) Собраніе сочиненій, т. I, ст. 350.

Через що гетьмана Бородавку записано до помянника побіч імени Сагайдачного? Через те, на нашу думку, що запись роблено після смерти гетьмана і може за наказом його жінки, котра знала, що Петро Конашевич поминав на молитві й Якова Бородавку, свого противника, вожда виписчиків, котрого він, як оповідає один із дневників, „за окриком цілого війська“, казав стяти, 8 вересня 1621 р.[1]). Се вбійство могло лежати тягарем на душі Сагайдачного; він міг записати імя гетьмана Бородавки в свій власний помянник і молити ся за него.

Сяк чи так, а ми дізнаємо ся, по перше, що незвісне доси імя гетьмана Бородавки було Яков і, по друге, що покаранє його Сагайдачним не перешкаджало йому почувати якусь моральну звязь із ним. *О. Щуровський.*

Як австрийський уряд був заінтересував ся Бойками.

Надрукований понизше документ дістав я від д. М. З. Його розіслано циркулярем до руських деканатів ще тодї, коли вони мусїли займати ся з обовязку не лише духовними справами, але й иньшими, що в ніякій звязи не стояли з урядом духовника, як справами полїтичними, полїцийними і т. п. Булоб інтересно зібрати і оголосити збірку таких циркулярів уряду до духовенства з першої половини нашого віку, з яких показуеть ся, що уряди деканальні мусїли навіть слїдити за всякими підозрілими людьми, робити на них доноси до властий і иньше. Розуміеть ся, що такі річи входили нераз в колізию з повагою духовного стану і мусїли бути усунені, що й стало ся в другій половинї нашого віку.

Інтересний сей документ для нас тому, що вказує, як навіть уряд, заінтриґований назвою того відломку нашого народа, не дослїдженого добре ще й доси[2]), уважав за відповідне повести

---

[1]) Pamiętniki o wyprawie Chocimskiej c. 18, 23, 83, 144.

[2]) Лїтература про Бойків досить убога, а що більше, перестаріла і невеликої стійности з виїмком кількох праць оголошених в найновійших часах. Подаю з неї що найважнїйше: Ignacy Lubicz-Czerwiński, Okolica Zadniestrska między Stryjem i Łomnicą. Lwów, 1811. — L. Gołębiowski, Lud polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa, 1830. — Šafařik, Slovanské Starožitnosti, Praha, 1837, Šafařik, O zemi jmenovάne Bojky (Časopis Česk. Mus. 1837). — Вагилевич, Časopis Českého Museum, 1841. — Wincenty Pol, Rzut oka na pólnocne stoki Karpat.

докладнїйші дослїди і звернути ся в тій справі до найкомпетентнїйших людий, духовників, що жили між Бойками і знали їх житє найлїпше. Здаєть ся, що материяли зібрані між духовенством, мали бути з'ужиті в Чернїґовій етноґрафії (Czörnig, Ethnographie der österreichischen Monarchie), що кілька лїт пізнїйше вийшла. Чи були одначе зібрані материяли і які, того не знаємо, бо про се не оголошено нїчого, а у Чернїґа приходять лише короткі звістки про Бойків. Варто булоб пошукати в віденських архівах, чи не найшли би ся там деякі материяли, бо аби нїхто нїчого не прислав у відповідь на циркуляр, то здаєть ся неможливим.

Як видно, справа докладнїйшого дослїду над Бойками вже задавнена, а все вартоб її відновити. Порозсилані відповідні квестионарі між духовенство і учительство на Бойківщинї, та наукова експедиция з кількох людий в ті сторони, моглиб викликати обширнїйшу моноґрафію Бойківщини, що мала би не лише льокальне значінє, але моглаб становити цїнний вклад в україньсько-руську етноґрафію. Ініциятиву в виповненю сього завдання схоче певно взяти на себе наша наукова інституция, Тов. ім. Шевченка.

22032

An

den g. kth. Hc. Dechant Lomnicki in Jaworów.

Die k. k. Direction der administrativen Statistik in Wien hat folgendes Ansuchen gestellt: Nach den Angaben des Čas český[1]), des Museums, des polnischen Čas[2]), ferner Lewicki's, Schafarik's und anderer Gelehrten soll im Samborer und Stryer Kreis der ruthenische Stamm der Boiker vorkommen, welcher sich durch manche phisische und moralische Eigenthümlichkeiten, so wie durch Dialekt von den

Kraków, 1851. — Головацький, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Т. I (Вступ: Карпатская Русь, ст. 712—725 і ин.). — Ольга Франко, Карпатські Бойки і їх родинне житє (Перший Вінок, жіночий альманах, Львів, 1887, ст. 217—230). — Охримович Знадоби до пізнаня народнїх звичаїв і поглядів правних (Житє і Слово, Т. III, 1895). — М. Зубрицький, Село Кіндратів (Турецького пов.) (Житє і Слово, Т. IV, 1894). — І. Франко, Слїди снохацтва в наших горах (Житє і Слово, Т. IV). Полєміка пок. Партицького з проф. Верхратським в фейлєтонах „Дѣла“ та уваґи на неї Охримовича і Франка в „Житю і Слові“ і иньші меньше важні.

[1]) В ориґіналї: Caš češky. Повинно властиво бути: Časopís Českého Museum.

[2]) В ориґ. Caš.

übrigen Ruthenen unterscheiden soll. Man hält ihn für Nachkommen der alten slavischen Boiker, deren schon der griechische Kaiser Konstantin Porphyrogenitus (in seinem Werke de administratione imperii) im 10 Jahrhundert erwähnt und deren hinterkarpathischer Gebieth er das Land Boiki nennt.

Die Direction der administrativen Statistik ist so eben mit der Verfassung des historischen erläuternden Textes zur etnographischen Karte der östereichischen Monarchie beschäftigt und wendet sich daher, um Zeit zu gewinnen, unmittelbar an Euer Hochwohlgeboren mit der Bitte ihr gefälligst bekannt geben zu wollen, ob und in wie ferne solche Stammesnamen gegenwärtig noch vorkommen. Auch wollen Hoch. dieselben beiläufig das Gebieth bezeichen, welches sie einnehmen und neben deren annäherungsweise ermittelten Anzahl auch einige Daten über die phisische und moralische Beschaffenheit, Lebensweise, Gebräuche u. s. w. und wo möglich auch einige Sprachproben (Volkslieder, Sprichwörter) hieher mittheilen.

Da Sie in der Lage sein dürften, diese Daten zu ermitteln, so werden der H. Dechant aufgefordert, solche in derangedeuteten Richtungen recht bald anher zu übermitteln.

Sambor am 17-ten Dezember 1851. Підпис не читкий.

Подав *В. Гнатюк.*

Петро Лашкарьов.

(Некрольоґ).

Українсько-руська наука понесла прикру страту в особі сього не голосного, але дуже користного робітника — проф. Петра Лашкарьова. Великорос з роду (род. 1833 р. в Курщині, в родині сїльського сьвященника), він був Киянином по вихованню й пізнїйшій дїяльности: вищу осьвіту одержав в київській духовній академії, вступивши сюди по скінченню курської семінариї, а по укінченню її (1859 р.) зістав ся при нїй бакалявром з предметів канонїчного права й церковної археольоґії. По відлученню церковної археольоґії в осібну катедру 1869 р., канонїчне право зістало ся щоб так сказати — урядовим фахом небіжчика: він викладав його до смерти в академії, а від 1885 р. і в унїверситетї, але в сїй науцї його дїяльність не лишила особливо визначних слїдів, противно до церковної археольоґії видко, лежали його симпатиї, й він до смерти віддавав її сво, свобідні від обовязкових зайнять часи. Його перша загальна праця — Религіозная монументальность (1868), компі-

лятивна й поверховна, не має значіння, але почавши інтересувати ся останками церковної архитектури на Україні, він видає кілька цінних праць. Першою з них була статя про київську церкву Спаса на Берестовім, надр. 1867 р., за нею причинок „До питання про суздальську архитектуру XII в.“, де він дав звістки про лаврську Троїцьку церкву (на брамі); на Київський з'їзд 1874 р. він предложив ширший реферат — Київська архитектура X—XII в., що досї зістаєть ся головною, підставовою працею для давньої української архітектури. За тим пішли розвідки про останки церкви на Кудрявцї, що проф. Лашкарьов уважав церквою св. Симеона (1879), про олтарний ківорий (1883), про останки староруського будівництва в Печерскій Лаврі (1883), про фундаменти церкви в Переяславі (1889), про канївську успенську церкву (1898), про останки Гнилецького монастиря (1899); нарештї на київський археольоґічний з'їзд предложив він інтересний реферат про свої досліди над останками давньої будови в Чернигові і Новгороді сїверському, і ся праця була останньою: слїдом, 28 серпня с. ст. Лашкарьов умер. Археольоґічні працї Лашкарьова вийшли 1898 р. збірником під титулом: Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты (про нього див. в бібліоґрафічнім відділї сього тому); тільки дві остатнї не увійшли туди; було б пожадано, аби останнїй його реферат був у всякім разї виданий.

В сумі археольоґічна спадщина Лашкарьова не велика: виключивши його загальну компіляцию, се все маленькі статейки (найбільша — про київську архитектуру — мало що переходить за два аркуші), і в сумі дають невелику книжку. Цїнність їх лежить в тім, що вони містять в собі материял, збираний автором з автопсиї, лїтами, принагідно — при перебудованню церков, при розкопках etc.; отже вони зістають ся **джерелом** для всяких студий давньої церковної архитектури. Можна жалувати, що автор так мало міг уділяти часу для таких дослїдів, зайнятий ріжними професорськими й адмінїстрацийними обовязками, але й зроблене ним дає йому право на вдячну память дослїдників давньої руської штуки. *М. Грушевський.*

Митрофан Дикарів.

(Некрольоґічна звістка).

В останнїй хвили наспіла сумна звістка про сьвіжу втрату, яку понесло наше Товариство в особі свого дїйсного члена

і постійного співробітника Митрофана Дикарева, що упокоїв ся по довгім хоруванню 14 (26) падолиста в Катеринодарі на Кавказї. Висловляючи бажаннє, аби люде, що близше знали ся з небіжчиком, подали докладнїйші звістки про житє його, ми подаємо тут коротенькі звістки про сього не звичайного чоловіка.

Покійник був родом з Воронїжчини, з етноґрафічного погранича українського і великоросийського народа, і його інтереси притягнули до себе етноґрафічні прикмети сеї пограничної людности: фільольоґічні і фолькльорні. Не діставши вищої осьвіти, він був автодидактом в сих науках, і се дає право на тим більше поважаннє до його дїяльности. Етноґрафічні публїкациї він розпочав в 80-х рр. в воронїзьких виданнях. В науковій лїтературі звернула на себе увагу його фільольоґічна праця про воронїзький міщанський говір (видана 1891 р.) як значним запасом етноґрафічного материяла, опублїкованого при нїй, так і статистичним методом автора. Пізнїйше перенїсши ся на Чорноморє, він віддаєть ся етноґрафічним студиям сеї другої пограничної української марки Між иньшим він почав слїдити за фолькльором in statu nascenti — за переказами, які повставали з ріжних незвичайних подій (його Програма для этнографическаго изслѣдованія народной жизни въ связи съ голодомъ и холерою, 1894, Народня гутірка з поводу коронациї і Царскія загадки, 1898). Коли почав ся українсько-руський науковий рух в Галичинї, Дикарів став дуже дїяльним співробітником нашого Товариства. В I т. Етноґрафічного Збірника надрукована його статя: Різдвяні сьвятки в станицї Павлївський, під псевдонїмом М. Крамаренка, в т. II — Чорноморські народні казки й анекдоти (39 NN), в т. V згадана уже збірка Народня гутірка з поводу коронациї (49 NN). Інтересну проґраму „до збирання відомостей про громади і збірки сїльської молоди“, із вступною статею прислав він для I т. Материялів для українсько-руської етнольоґії, але вона не вийшла в нїм з браку місця і вийде в дальших томах. Останнїми часами небіжчик ладив для видань Товариства народнїй календар, і серед сеї роботи захопила його смерть.

Покійник був членом Товариства від р. 1896, а при перших виборах дійсних членів, вибрано його, в числї десяти, дійсним членом в фільольоґічній секциї.

Пером йому земля! *М. Грушевський.*

Наукова хроніка.

Огляд західно-европейської літератури по всесьвітній історії, історії літератури і штуки.

IV. Нові часи.

Реформация в Німеччині і французька революция — через свою вагу і богацтво жерел все притягають увагу учених і виказують найбогатшу літературу. В сім році заступлена по-при се ще ювилейна література. Ювилей володіня цісаря Франц-Йосифа I і короля саксонського, ювилей революциї 1848 р. та ще смерть Бісмарка — викликали величезну, зовсім принагідну літературу, яку ми лише в головнім обговоримо.

1. Німеччина. Середновічна церков хорувала в своїй основі на гетероґению цілий. Вона стреміла — як єрахічна орґанізация — до заволодіня сьвітом, а з другого боку — як християнське товариство — до неґациї сьвіта. Коли в 12 ст. в боротьбі між духовною і сьвітською властию побіда звільна перехилила ся на бік першої, мусіла ясно виступити внутрішня суперечність християнських основ з церковною тактикою. Виступ Лютра і цілий реформацийний рух годі инакше зрозуміти і відповідно оцінити, як лише на основі культурно-історичних відносин, викликаних як раз змаганями і політикою середновічної церкви. Сими задачами займає ся простора праця: Berger, Arnold, E. — Martin Luther in kulturgeschichtlicher Darstellung. Erster Theil. 1483—1525. ст. XXII—506. Zweiter Theil, I Hälfte: 1525—1532. ст. XII+299. Berlin 1895—98. 8°. Зразу розвиває автор свою методольоґічну проґраму. У теольоґічних писателів добачає він брак огляду на психольоґічний досьвід Лютера. Вони вважають справу Лютера чисто особистим продуктом і старають ся відокремити його від духових течій його часу. Через се неясно виходить обопільний вплив Лютера на сучасників і противно. Історики знов дуже занедбують особистий

момент. Берґер подає постепенний розвій поглядів і душевних вражінь та боротьби Лютера від молодих лїт. Не тут місце переходити всї фази, змальовані автором, і впливи, серед яких вони складали ся. Ми з'упиняємо ся лише на загальнім огляді справи реформациї. Точкою ваги діяльности Лютера не було визволенє від папства і римської церкви, лише витворенє „протестантського погляду на сьвіт“ „се суверенне поставленє самосьвідомости чоловіка, котре ми називаємо свободою сумлїня, відвічальність перед самим собою, свободою рішаня, або автономією особистости“. Третє придбанє реформациї — се витворенє нового ідеалу суспільности. Справи віри мусять, на думку Лютера, сповнювати ся серед суспільного устрою. До сих загальних поглядів навязує Берґер замітки про спір Лютера з Цвінґлї. Між обома реформаторами були основні ріжницї, яких нїяким чином не можна було усунути. Цїлком незгідні були характери реформаторів, а через се й їх теольоґічні погляди. „Теольоґія Цвінґлї опирає ся не лише виключно на павлово августинській основі, як у Лютера, але й на фільозофії Плятона, Стоїків і Сенеки. Теольоґія Лютера виробила ся з суми його релїґійних досьвідів, у Цвінґлї була від самого початку християнська фільозофія“. — Полїтичні тогочасні подїї описує автор на основі Bezold-а історії реформациї, але й тут лучить часто поодинокі подїї зовсїм самостїйно. Kalkoff, Paul. — Briefe, Depeschen und Berichte über Luther vom Wormser Reichstage 1521. Aus dem Englischen, Italienischen und Spanischen übersetzt. Halle, 8°, ст. VIII+95. Мала, але важна публїкация. На основі просторих студий видав К. нове обробленє депеш Алеандра, і ся публїкация служить доповненєм тамтої. Вона займає ся справозданєм иньших делеґатів чужих держав на соймі в Вормациї про лютеранську справу. До сего додано переднє слово, де автор характеризує поодиноких заграничних делеґатів, розслїджує їх становище до реформациї й історичну вартість їх справоздань. Paulus, Nikol. — Luthers Lebensende. Eine kritische Untersuchung. Freiburg in Br. вел. 8°, ст. VIII+100. Справу сю обговорювано аж до найновійших часів, послугуючись нею до ріжних аґітаторських цїлий. Автор дивить ся на леґенду про смерть Лютера як на вислїд тодїшнього загального звичаю: припускати у визначних противників неприродну смерть; виказує, що сьвідоцтва, які наводять за самовбійством Лютера, не видержують критики і що маємо католицькі і протестантські сьвідоцтва, котрі валять се оповіданє. Politische Korrespondenz der Stadt Strassburg im Zeitalter der Reformation. Dritter Bd. 1540—1545, bearbeitet von Otto Winckelmann, лекс. 8°, ст. XVIII+708. Strassburg. Останнїй том появив ся перед 11 роками. Поміщена тут незвичайно важна переписка

ляндґрафа Филипа з Буцером і листи Іоана Штурма з часу останньої дїяльности шмалькальдського союза, себ то з часу посередництва між Анґлїєю і Франциєю 1545 р. Spahn, Martin. — Johannes Cochläus. Ein Lebensbild aus der Zeit der Kirchenspaltung. Berlin. вел. 8°, ст. XVI+377. Житєпись пожадана, бо ті, які вже маємо (Оттона, Вельдіґе-Кремера, Ґесса), або сторонничі, або перестарілі. В архівах, особливо в Кракові, удало ся авторови видобути богато нових жерел. Zwingliana. Mittheilungen zur Geschichte Zwinglis und der Reformation. Zürich, 8°. Збірка розвідок. Перша C. Vogt-а доказує, що P. Schweizer несправедливо говорить про полїтику неутральности Цвінґля. Се понятє під ту пору було незнане. Також справедливо догадує ся, що неохота до найманих військ мала причину економічну. Протестантські місцевости були в 16 ст. осередками промислу.. Иньше доволї натягнене, так нпр. родинні документи і опис селянського дому з реформацийної доби. Menčik, Ferd. — Die Reise Kaiser Maximilian II nach Spanien im. J. 1548. (Arch. f. österr. Gesch. 86, ст. 292—308) — про знайдений „витяг надзвичайних видатків“ в архіві Гарраха, де подані кошти і докладний показчик місцевостий в подорожі Максимілїяна до Іспанії, як управителя краю в неприсутність Кароля V. Brandenburg, E. — Moritz von Sachsen. Bd. I. Bis zur Wittenberger Kapitulation. Leipzig, 8°, ст. VIII+557. В 1896 р. надрукував Б. розвідку про Генриха Саксонського, батька Маврикия (Hist. Jahrb. XVIII, 196), що була вступом до сеї працї. Обі вони писані майже виключно на основі архівального материяла і через се характер і дїяльність князя, так ріжно досї осуджувані, являють ся в новім сьвітлї. Автор показує, що віра і релїґійні справи були для князя річи байдужі. Виводи автора взагалї льоґічні й оперті на основі; лїпше осудити їх зможемо аж тодї, як появить ся заповіджена автором публїкация актів. Перший том кінчить ся з кінцем шмалькальдської війни. E. Brandenburg. — Der Regensburger Vertrag zwischen den Habsburgern und Moritz von Sachsen. (1546). Histor. Leitschr. 80, ст. 1—42) — подає в-перше повний текст договору в Реґенсбурґу 1546 р. між цїсарем Каролем V, Фердинандом і князем Маврикием. Briefe und Akten zur Geschichte des sechzenten Jahrhunderts mit besonderer Rücksicht auf Baierns Fürstenhaus. Bd. V. Beiträge zur Geschichte Herzog Albrechts V. und des Landsberger Bundes. 1555—1598, von Walt. Goetz. München. 8°, ст. XI+946. Ляндсберґський союз 1556 р. не був ще досї основно оброблений і тому видавництво материяла до сеї справи було дуже пожадане. Сей союз, уложений між королем Фердинандом, баварським князем, сольно-

городським архиепископом і городом Ауґсбурґом для охорони мира, трівав аж до р. 1598. Душею союза був князь Альбрехт V, котрому важна була охорона католиків. По його смерти союз почав розбивати ся, і під кінець належали до нього крім Бавариї лише Вюрцбурґ і Авґсбурґ. 27 вересня 1598 р. розвязав його князь Максимілїян. Goetz W. — Beiträge zur Geschichte Herzog Albrechts V. und des Landsberger Bundes 1556—98. München вел. 8⁰ ст. XI+946. [Briefe und Akten zur Gesch. des 16. Ihrh. 5. Bd.] З сим томом кінчить ся збірка актів до історпї другої половини 16 в. Він дає продовжене доповнень до історпї Німеччини до р. 1580 Друффера, а далї веде історию ляндесберґського союза до р. 1598. При тім звернено головну увагу на подїї баварської полїтики за Альбрехта V. Окремого переднього слова нема, бо видавець писав в р. 1896 окрему розвідку про баварську полїтику з початку володїня Альбрехта V. Schwarz, W. E. Die Nuntiaturkorrespondenz Kaspar Groppers nebst verwandten Aktenstücken (1573—76). Paderborn, вел. 8⁰, ст. CXX+459. Ся публїкация служить доповненєм справоздань нунция Порция. Оба посольства були наслїдком рішеня папи Григория, вступити в тїснїйшу звязь з німецькими відносинами. Длятого замісь одного нунция у Відни вислано кількох послів у ріжні сторони Німеччини. Ґроппер не сповнив своєї задачі. Видавець старає ся оправдати його від закиду байдужности і бездїльности. Дуже гарно вийшла житєпись нунция, подана у вступі. Bertoüch, Ernst von. — Das Deutsche Reich und die Hohenzollern. Basel, 8⁰, ст. 535. Книжка більш популярна, писана не з вузько-пруського становища, містить богато інтересних поглядів, але попри се є там кілька грубих помилок. Wolf, G. — Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation. 1 Bd. 1 u. 2 Abt. Berlin, вел. 8⁰, ст. 272. Справу контр-реформациї розроблювано новійшими часами не раз, останнїй зробив се Ріттер з католицького становища. Автор хоче сю справу розглянути з протестантської точки погляду. Його праця обчислена на 4 томи і має обіймати час від кінця шмалькальдської війни аж до приходу Ґустава Адольфа. Ся частина, що тепер появила ся, дає докладний огляд церковного і полїтичного становища Німеччини при кінцї шмалькальдської війни, проби поправи державної орґанїзациї, відносини серед католицької і протестантської церкви. В. доходить до вислїду, що 1546 р. церковні відносини були неготові, не сформовані, так само як і державні. В дальших частинах автор має оглянути повільну переміну угодового католїцизма в офензивний католїцизм. Schroeder, F. — Aus der Zeit des klevischen Erbfolgestreites (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 305—

335, 792—826). В 1615 р. відкрили католицьку змову в містї Ґох у Клеве. Змова ся була звернена проти протестантів і мала на меті видати місто Іспанцям. За участь посуджували 18 католицьких горожан, між иньшими й бурмістра. Авторови удалось віднайти опис сих подій, зладжений донькою сего бурмістра панею Геукелюм, і подає з нього справоздане доволї інтересне і характерне для тодїшнїх суспільних і релїґійних відносин. Spahn, M. — Auswärtige Politik und innere Lage des Herzogtums Pommern von 1627—30 in ihrem Zusammenhange. (Hist. Jahrbuch d. Grörres-Gesell. 19, ст. 56—88). Упадок рільництва, торговлї і промислу, загальне з'убожінє краю — се причина, чому краї північної Німеччини а головно Поморя не виступали самостїйно і рішучо в часї 30-лїтньої війни. Schulz, H. — Wallenstein und die Zeit des dreissigjährigen Krieges. Mit 4 Kunstbeilagen und 150 authentischen Abbild., вел. 8⁰, ст. IX+133. Bielefeld & Leipzig. Ся незвичайно принадно написана і гарно зладжена популярна робота появила ся як 3-їй том знаної збірки „Monographieen zur Weltgeschichte". Цїкава подана тут характеристика Валенштайна і його війська. Spannagel, Carl. — Kurfürst Georg Wilhelm von Brandenburg und der schwedische Reichskanzler Axel Oxenstierna im J. 1633. (Forsch. z. Brandenb. u Preuss. Gesch. $^{11}/_{2}$, ст. 11—27). Публїкация протоколу берлїнських переговорів між шведським канцлером і електором Ґеорґом Вільгельмом у сїчни та лютім 1633 р. Ходило тут про се, хто має одержати спадщину Ґустава Адольфа в Нїмеччинї. Сей протокол звістний вже давнїйше, але Дройзен та Ірмер хіснували ся лише першою частиною його. Тимчасом і дальші части містять інтересні вискази Оксенстіерни про ріжні полїтичні питаня. Egloffstein, H. — Baierns Friedenspolitik von 1645—47. Ein Beitrag zur Geschichte der westfälischen Friedensverhandlungen. Leipzig. 8⁰, ст. VIII+192 — про полїтику електора Максимілїяна I, котра довела до порозуміня з Франциєю і Шведами в договорі в Ульмі 14 марта 1647. До мирової полїтики примусила електора побіда Торстензона під Янкау 6 марта 1645. На підставі богатого архівального материялу описує автор всї змаганя баварських послів на конґресї в Мюнстері, та перешкоди, які ставляно їх мировій полїтицї. Богато річий являє ся тут в зовсїм новім видї, так що дотеперішнї працї про сю справу, як Коха, Шрейбера і Катта не мають на далї нїякої вартости. Preuss, G. — Die preussische Mediation zwischen Bayern und Oesterreich 1704. München, вел. 8⁰, ст. 103. Die Behördenorganisation und die allgemeine Staatsverwaltung Preussens im 18 Jh. Zweiter Bd. Akten vom Juli 1714

bis Ende 1717, bearbeitet von G. Schmoller, O. Krauske u. V. Loewe, Berlin, ст. II+639. Перший том (1894) почав від заснованя пруського королївства і подав з часу короля Фридриха I найважнїйші акти, які конечні були до зрозуміня пізнїйших заряджень і реформ. Основнїйше були там обговорені останнї лїта його володїня, коли вплив наступника престола ставав що раз сильнїйший. Більше як половину тому заняли перші $1^1/_2$ володїня молодого короля, бо на сей час припадають важні і рішучі реформи у всїх напрямах. Ось чому 2-ий том вспів обняти лише $3^1/_2$ роки. Der Briefwechsel Friedrichs des Grossen mit Grumbkow und Maupertuis (1731--59). Herausgeg. von Reinhold Koser. (Publicationen aus den kgl. Preussischen Staatsarchiven. Bd. 72). Leipzig, 8⁰, ст. LXIV+342 ст. Ґрумбков був повіреним Фридриха в часї першої молодости сего останнього. Тим-то й кореспонденция їх інтереснїйша чим з Мопертюі. Особливо від 1735 р. зміст листів переважно полїтичний. До 70 вже друкованих листів додав видавець 69 досї невідомих. Під кінець розбила ся приязнь між обома; 1740 р. умер Ґрумбков. Переписка з Мопертюі набирає значіня доперва від р. 1745, себ-то від пори іменованя його предсїдателем берлїнської академії. Велика часть сеї переписки появила ся була вже в додатку до житеписи Мопертюі, написаної де ля Бомельом. Отже Козер показує, що всї там подані листи, з виємкою одного, то фальсифікати. Koser, Reinhold. — Bemerkungen zur Schlacht von Kolin. (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Gesch. 11, ст. 175-200). Про сю битву маємо дві важні працї: Куцен'а (Kutzen) і Макса Дункера. Головне питанє тут: хто винен у змінї офензивної диспозициї виданій королем Фридрихом, а через се й у нещасливім для Прусаків результатї битви. Дункер рішив сю справу в хосен Фридриха. До сего погляду прилучає ся й автор сеї розвідки, але в иньших подробицях розходить ся з Дункером. Тут вихіснував він деякі нові материяли, як записки вожда правого крила Вільгельма фон Беверн та др. Berg, Richard. — Der Brenkenhoffsche Defekt. Nach den Akten des Pommerschen und des Geheimen Staatsarchiv. (Forsch. zur Brandenb. und Preuss. Gesch. 11/2, ст. 193-225). Між людьми, яких Фридрих Великий вживав до виведеня тих славних культурних робіт, через які спустошені провінциї як Поморе, західні Пруси і Неймарк підніс до високого розцьвіту, займає Франц Schönbergk von Brenkenhoff перше місце. Але під кінець житя його операциї грошеві стали замотані і вмираючи полишив він брак 119.294 талярів у державній касї. Автор описує тут способи, прийняті Фридрихом для стягненя сеї суми з маєтностий померщого і їх переведеня. Kupke, G. — Eine Relation

über den preussischen Hof vom J. 1795. (Quellen u. Forschungen aus Italien. Archiven u. Bibl. 1, ст. 261—280). Автором сего опису, що находить ся у борґезїйській бібліотецї, був іспанський посол у Берлїнї Горацїо Борґезе. Справоздане се описує докладно членів королївської родини, дає образ загранично̂ї полїтики Прусиї і перегляд внутрішнього заряду. Cavaignac, G. — La formation de la Prusse contemporaine. T. II. Le ministére de Hardenberg — le soulévement 1808—13. Paris, вел. 4⁰, ст. VII+517. Перший том сягав до уступленя Штейна; сей другий починає ся війною Австриї з Наполеоном і оповідає подїї аж до перемиря в лїтї 1813. Blos, W. — Die deutsche Revolution 1848-49. Eine Jubileumsausgabe für das deutsche Volk. Florenz, вел. 8⁰, ст. XIV+480. Bär, Max. — Die deutsche Flotte von 1848—1852. Nach den Akten der Staatsarchive zu Berlin und Hannover. Leipzig, 8⁰, ст. VI+331. Автор звістний своєю працею про полїтику Поморя за 30-лїтної війни і публїкациєю грамот до істориї Кобленциї в середні віки. Ся його праця, не вважаючи на деякі неприхильні осуди, зладжена старанно, хоча автор не вихіснував цїлої лїтератури про сю справу. Так нпр. поминув роботу Альфреда, Цїммерманна і Віґанда. Friedjung, Heinrich. — Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—66. Zwei Bände. 2. Aufl. Stuttgart, 8⁰, ст. XVI+445; XIV+604. Ся моноґрафія, котрої перший том вийшов при кінци 1896 р. в першім, а тепер разом з другим у другім накладї, може зачисляти ся до найвизначнїйших історичних робіт. Що до жерел, вихіснував автор не лише все, що досї про сю справу було оголошене друком, але й нові документи, як акти віденського воєнного архіву і листи Бенедека до жінки, писані у походї, а по-при се й устні оповіданя Бісмарка, Мольтке і Блюменталя. Підчеркнути треба також безсторонність автора, котрий, хоч австрийський патріот, відкриває безпощадно всї недостачі і блуди тодїшньої держави і військової орґанїзациї. Особливу увагу звертає на характеристику визначних дїячів: цїсаря Франц Йосифа, мінїстрів Менсдорфа і Естергазого, обох полководцїв арх. Альбрехта і Бенедека та їх дорадників John-а і Крісманїча, та адмірала Теґетгофа. Те саме питанє, яке опрацьовує Ф., розглядує й Зібель у своїй роботї „Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I", опертій на актах пруського державного архіву. Обі сї працї доповнюють себе дуже добре, бо Зібель не був добре обзнакомлений з мотивами австрийської полїтики і способу веденя війни. Tempeltey, Eduard. — Herzog Ernst von Koburg und das Jahr 1866. (Nationalzeitung. 22 і 27 мая, 1 і 3 липня) — для опрокиненя одного осуду, який Янсен і Самвер в дїлї „Schleswig-Holsteins Befreiung" видали

про князя Ернеста, печатає давний кабінетний радник князя кілька інтересних листів з часу перед вибухом війни. Се листи від австрийського мінїстра ґр. Менсдорфа, два листи короля Вільгельма з 26 марта і 4 цьвітня і кілька писем наступника престола. Всї вони показують сильний контраст його окруженя до полїтики Бісмарка. Wartensleben, Carow. — Feldzugsbriefe. Mit Anlagen: Dienstschriften z. Geschichte des Krieges von 1870—71. Berlin, ст. VIII+223. Тамтого року появили ся „спомини“ ґрафа Вартенелєбена з війни 1866 р. і історики приняли їх прихильно. Тим більшого сподїватись би треба по теперішнїй публїкациї, бо автор був ґенеральквартирмайстром I армії під Штейнмецом і Мантейфлем, а потім начальником ґенерального штабу. Але листи тут подані в головнїй части сухі не дають нїчо інтересного нї про похід сам, нї про край і людий. Busch, Moritz. — Bismarck und sein Werk. Beiträge zur inneren Geschichte der letzten Jahre bis 1896 nach Tagebuchblättern. Leipzig, 8⁰, ст. 120. Появила ся попереду в часописи Times а потім розширена переложена на нїмецьке. Починає від заміток про завистъ, яка стоїть на перепонї признаню заслуг Бісмарка. Вискази Юлїяна Шмідта і Ґустава Фрейтаґа, які тут наводить, інтересні, але невластиво наведені, бо походять з 60-их років, коли то про Бісмарка годї було що иньшого сказати. Busch, Moritz. — Bismarck. Some secret pages of his history. Being a diary kept during twenty-five years' official and private intercourse with the great Chancellor. 3 vols. London, ст. XXIV+564; VI+484; III+407, 8⁰. Перша частина дає головно перерібку оповідань уміщених у попереднїй книжцї Буша „Graf Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich“. Другий том описує комнати, де канцлєр працював і його окруженє, та цїлий ряд подїй з лїт 1871—1881. Третїй обіймає лїта 1881—93. Нїмецька преса остро осуджує сю публїкацию, але несправедливо. Вона подає богато інтересних річий, особливо до характеристики Льотара Бухера, довголїтного дорадника Бісмарка. Heyek, E. — Bismarck. Bielefeld, Velhagen & Klasing, вел. 8⁰, ст. 193. (Monographien z. Weltgesch. IV). Се властиво не житєпись, а короткий етюд, що в формі статей подає деякі черти характеру Бісмарка в новім осьвітленю, особливо з часу молодости. Les Memoires de Bismarck recueilles par Maurice Busch. Tome I. La guerre de 1870—71. Paris, 8⁰, ст. 340. Богато сторін сеї книжки були вже видруковані в р. 1878 під заг. „Bismarck et sa suite pendant la guerre“. Але Буш доповнив деякі місця, що там були пропущені і пропустив все, що було додане для злагодженя. Перше, що кидаєсь у вічі, се крайна безоглядність у висказах канцлєра не лише про Французів, про Наполеона III,

Ґрамонта, але й про особи свого товариства і взагалї сучасників. Він кепкує з дипльоматів Рехберґа, Радовіца, Гернсдорфа, Ґольца, ганить наступника престола і т. и. Сї мемуари подають, значить, інтересні замітки до пізнаня самого канцлєра тай сучасних відносин. -- Poschinger, H. v. — Bismarck-Portfeuille. 2. Bd. Stuttgart, вел. 8⁰, ст. 198. Публїкациї П. про Бісмарка ростуть мов гриби по дощи і через се не диво, що критика приймає їх доволї скептично. Ся книжка дїлить ся на богато віддїлів: перший дає уривки з урядової переписки Бісмарка в 1864—82 роках; значіня вони не мають, бо походять по більшій части не від Бісмарка, лише від його урядників. Друга частина, листи Бісмарка, подають маловажні річи, як подяки за надіслані книжки і т. и. Третя „83 листи і телєґрами Бісмарка" теж без вартости. Poschinger, Heinrich von — Fürst Bismarck und der Bundesrat. I. Band. Der Bundesrat des Norddeutschen Bundes, ст. XII+351. II. Band. Der Bundesrat des Zollvereines und der Bundesrat des Deutschen Reichs (—1873), ст. X+424. III. Band. Der Bundesrat des Deutschen Reichs 1874—78, ст. X+486. Stuttgart u. Leipzig, 1897—98. Сю публїкацию незвичайно остро осудили в нїмецьких учених кругах, і додати треба, що осуд сей по найбільшій части оправданий. Автор хоче представити відносини Бісмарка до союзної ради (Bundesrat), одначе не хіснує ся зовсїм актами сеї ради, які в усякім разї зістають ся першорядним жерелом до научного історичного оброблення сеї справи. Замість сего він опирає працю свою на родинних паперах поодиноких членів союзної ради. Се листи Sintenis'a, Weinlig'a, Seebach'a, Bertrab'a, Spitzemberg'a, Bosse і и. Сї записки не мають одначе по більшій части нїчого спільного з Бісмарком анї з союзною радою і містять оповіданя про обіди або ріжні товариські сплетнї, котрі автор бере за добру монету. При тім цїла праця представляє дивну мішанину, неуложену в який небудь лад. По-при суху схему нарад союзної ради, йдуть сильветки поодиноких членів ради, оброблені так поверховно (напр. житєпись Роона), що не досягають навіть висоти статей в часописи. Тут і там вплетені фразеольоґічні вислови про великість і прикмети Бісмарка, а при тім з незвичайною сумлїнностю вичислено всї прийнятя, які він давав для членів ради. Під кінець запримітимо ще, що незвичайно разить тут полєміка, яку П. веде при кождій нагодї з головним своїм критиком Ґорстом Кольом (Kohl). Для історичної науки не принесе ся праця великого хісна. З численної дальшої лїтератури про Бісмарка наведемо ще: Müller, W. — Fürst Bismarck 1815- 98. 4 Afl. Stuttgart, 8⁰, ст. III+311. Jahnke, W. — Fürst Bismarck. Sein Leben und seine Zeit. Berlin, вел. 8⁰, зошит 1 (обчислене на 20 зошитів). Grübe, H. B. — Fürst Bismarck.

Minden, вел. 8⁰, ст. 131. Völker, F. — Bismarcks Politik in den Jahren 1864 und 1866 auf Grund des Sybelschen Werkes dargestellt. Gotha, 8⁰, ст. IV+97. Із історії культури згадуємо лише дві важнїйші публїкациї: Schmoller, Gustav — Umrisse und Untersuchungen zur Verfassungs- Verwaltungs- und Wirtschaftsgeschichte des preussischen Staates im 17 und 18 J h. Leipzig, вел. 8⁰, ст. XIII+686. Збірка розвідок, о скілько нам відомо, вже друкованих, що не стоять зі собою у нїякій суцїльній звязи. Ось они: 1. Меркантильна система й її історичне значінє. 2. Торговельна перерва між Бранденбурґією і Поморєм 1562 р. 3. Доби пруської фінансової полїтики аж до заснованя нїмецького цїсарства. 4. Початки пруського війська 1640—1740. 5. Нїмецькі урядники в 16—18 ст. і т. и. Krumbholz, Robert — Die Gewerbe der Stadt Münster bis zum Jahre 1661. (Publikationen aus den K. Preuss. Staatsarchiven. 70 Bd.) Leipzig, ст. XXII+232+558. Праця зложена з двох частин. На 526 сторонах надруковано грамоти й акти до історії ґільдий в Мінстері в річевім а не хронольоґічнім порядку. Далеко більша часть належить до 16 і 17 ст. а лише поодинокі кустики сягають 14 ст. Се тому, що за володїня анабаптистів більшу частину старих грамот знищено. Перед частиною документальною йде розвідка, що дає хронольоґічне і систематичне оброблене всего материялу. Тут подає автор історию промислу в Мінстері до 1661 р. навязуючи до розвою ґільдий; про початок сих останнїх, ізза браку материялу, годї що певного сказати. Незвичайно інтересний уступ, де автор з'упиняє ся над полїтичним житєм ґільдий і їх впливом на хід подїй.

Окремо збираємо розвідки і працї, що тикають ся специяльно австрийської історії. Вони обговорюють головно питаня із внутрішньої історії й адмінїстрациї поодиноких австрийських країв. Loserth, Joh. — Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterr. Ländern im XVI Jh. Stuttgart, 8⁰, ст. VII+614. Автор оголосив останніми часами цїлий ряд розвідок про реформацию в австрийських краях, особливо в Стириї. Справа ся була досї слабо оброблена, бо виводи Гуртера не відповідали зовсїм своїй задачі, а в працї Ріттера (Deut. Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation) не обговорено полудневих країв майже зовсїм. Льозерт дїлить своє оповіданє на дві части. Перша займає ся реформациєю у внутрішнїй Австриї, рисує становище й участь Австриї в полїтичнім і релїґійнім житю Нїмеччини у середнї віки, та подає причини релїґійного руху в 16 ст. До 1578 р. протестантизм в австрийських краях раз-у-раз більшав; найвисше станув в часї пацифікациї в Бруку. Але вже за Кароля II (1578—90) почала ся контрреформация, котрій посьвячена друга частина працї. Тут справляє

автор дотеперішнїй погляд, немов то придавленє протестантизму в Австриї було заслугою Фердинанда. Його заряджена були лише копією заряджень Кароля. Barabás S. — Briefe und Urkunden zur Geschichte des Nikolaus Zrinyi 1535—65. Budapest, 8⁰, ст. 680. Levec, W. — Die krainischen Landhandfesten (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19, ст. 244—301. Автор попереду сього описує ріжні привілеґії надані краєви, стисло показуючи становий лад, а особливо розвій т. зв. Landeshoheit аж до 1848 р. в тих краях, котрі опісля були злучені під назвою Країни. Реґістер грамот починає ся 1338 р. і йде аж до 1736 р. На кінци додано текст 4-ох грамот з половини 14 ст. Hirn, J. — Die ersten Versuche Kaiser Rudolphs II, um in den Alleinbesitz der Grafschaft Tirol zu gelangen (Archiv. f. öst. Gesch. 86, ст. 253—292). По смерти архикнязя Фердинанда II в Тиролю (1595) почали ся довгі переговори про спадщину. Остаточно удало ся цїсареви Рудольфови II задержати неподїльність краю, одначе під умовою, що обі австрийські лінії будуть мати вплив на заряд краю. Із-за того на чолї Тиролю не поставлено самостійного князя, лише ґубернатора, архикн. Максиміліяна. Розвідка подає детайлї про посередництво, яке вів сей Максиміліян у спорі Рудольфа зі своїм сином Матвієм і про ріжні конфлікти самого Максиміліяна з цїсарем. Angyal, D. — Geschichte Ungarns von Mathias I bis zum Tode Ferdinands III. Budapest, 8⁰, ст. 600 — становить шестий том збірного видавництва „Істория Угорщини", що видає Алекс. Сіляді. Сей том опирає ся на самостійних розслїдах материялів і вихісновує особливо новійші публїкациї. Menčik, Ferd. — Ein Tagebuch während der Belagerung von Wien im J. 1683. (Archiv f. österr. Gesch 86, ст. 205—252). Дневник сей писав ґраф Фердинанд Гаррах, конюший цїсаря Леопольда I. Як інтимний товариш цїсаря, він товаришив йому при надходї Турків 1683 до Пассау а відсїля до увільненого Відня. Свої спостережена за той час списав у дневнику, котрий обіймає час від 1 липня до 13 вересня 1683. Дневник сей незвичайно важний тим, що подає вісти про засїданя тайних конференций, та про напрями на дворі Леопольда. Попри се дає й дещо про воєнні операциї. Beer, Adolf — Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Joseph II. (Archiv f. österr. Gesch. 86, ст. 1—204). Автор, звістний зі своїх праць по найновійшій австрийській історії, дає перегляд змагань піднести торговлю в Австриї під кінець 18 ст. В ніякій державі не переведено прогібітивної системи так остро, як тут, особливо за Йосифа II. Навіть між поодинокими краями не було великої торговлї, бо кождий з них був окремим, замкненим економіч-

ним округом, завдяки ріжним державним і приватним митам. Попри се описує Б. основно всї змаганя для піднесеня комунїкациї: будову доріг у Чехиї, Моравиї і через Альпи, реґуляцию рік, переговори в справі получeня Лаби з Дунаєм. Також подає образець орґанїзациї торговлї і ріжних торговельних товариств. Beidtel, Ignaz.— Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848. Aus seinem Nachlasse hrg. von Alfons Huber, II. Bd. (1792—1848). Innsbruck, 8⁰, IV+492. Сей том починає ся характеристикою правлїня Франца II (I) і то не дуже прихильною. В головнїм заряді був брак єдности, цїсар податливий, під впливом мінїстра Кольоредо, чоловіка ограниченого, хоч чесного, завзятого ворога свобідної преси, учених, адвокатів і конституцийних ідей. Через се між членами заряду переважували ретроґрадні змаганя, а серед середних урядників „йосифінїзм". Рівночасно появила ся тенденция скріпленя абсолютизма; в парі з сим незвичайно остра полїцийна система, засноване мінїстерства полїциї, заборона основувати товариства. В другій половинї володїня Франца I приходить до значїня мінїстер Франц Кольоврат, котрий веде дальше роботу коло скріпленя державної єдности і ґерманїзациї. Замітні виводи про славянський рух у Чехії і Моравиї та між полудневими Славянами, що починає ся в 1815—35 рр, піддержуванє Славян у школах і урядах з боку Кольоврата, котрий був чеським патріотом Наслїдком сего були й национальні жаданя Мадярів. Останнїй розділ присьвячений правлїню Фердинанда I, а властиво реґенциї архикн. Людвика. Сей час виповняє нещасливе супірництво між Метернїхом і Кольовратом, серед якої росте невдоволенє між суспільностю і підготовлює ся терен до революциї. Ilwof, F. — Zur Geschichte der Steiermark im J. 1808. Graz, 8⁰, ст. 20. Дає доповненє письма Франца Кальхверґа, котре займає ся проєктом уладженя заряду Австриї, передруковує сей федералїстичний проєкт і обговорює його долю. Потому говорить про намір конґресу австрийських альпейських країв, про котрий не знаємо, чи здїйснив ся. Luckwald, Fr. — Österreich und die Anfänge des Befreiungskrieges von 1813. Vom Abschluss der Allianz mit Frankreich bis zum Eintritt in die Koalition. Berlin, вел. 8⁰, ст. XVI+407. Праця писана с тим наміром, аби велике дїло Онкена, котре було „лише накопиченєм материялів", переробити на історичну студию в повнім значїню сего слова. З нових річий вихіснував автор акти віденського архіву. Справді, вдало ся йому представити всї стежки австрийської полїтики від грудня 1812 до серпня 1813, викрути дорадників Франца I, а особливо нужденне становище Австриї під пору російської кампанії. Ювилей революциї 1848 р. викликав, як ми вже згадали, цїлий ряд праць. Наводимо тут

лише важнїйші. Bach, M. — Geschichte der Wiener Revolution (in 30 Wien. Heften). вел. 8. Krawani, A—Der Vormärz und die Oktoberrevolution 1848. Wien 12⁰ ст. 120. Born, St. — Erinnerungen eines Achtundvierzigers, Leipzig 8⁰ ст. VIII+295. Diest G. v. — Meine Erlebnisse i. J. 1848 und die Stellung des Staatsministers von Bodelschwingh vor und an dem 18. März 1848, Berlin вел. 8⁰ ст. 79. Helfert, Frh. J. — Die österreichische Revolution im Zusammenhang mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848 und 49 in Wort und Ton, in Bild und Erz. Wien. 8⁰, ст. 101. Zimándy, J. — Ludwig Kossuth vor dem Richterstuhle der Weltgeshichte. Deutsch von I. Zelnyák. Wien. 8⁰, ст. VIII+265. Так само й ювилей 50-лїтного володїня цїсаря Франц Йосифа викликав живий рух на поли студийованя всїх важнїйших подїй за часу його володїня. Ми наводимо лише заголовки важнїйших праць не обговорюючи їх близше, бо вони писані більш популярно і тенденцийно, як се дозволяє дійсна наука: Trocase, Fr. — Le règne de François-Joseph I. empereur-roi d' Autriche-Hongrie. Wien. вел. 8⁰, ст. 157. Schmolle, L. — Fünf Jahrzente auf Habsburgs Throne, 1848—98. Wien. вел. 8⁰, ст. 242. Klopfer, C. E. — Unser Kaiser. Ein Gedenkbuch der 50-jähr. Regierung zugl. ein Lebens- u. Charbild Kaiser Franz Josef I. Wien, вел. 4⁰, ст. 336. Emmer, I. — Kaiser Franz Joseph I. 50 Jahre österr. Gesch. (Vom Jahre 1848—59). Wien. вел. 4⁰, ст. VIII+304.

Працї і розвідки про історию нїмецької лїтератури, що появили ся сього року, дотикають по більшій части дрібних фільольоґічних питань або пояснень. Ми обговорюємо тут лише ті, що мають загальний інтерес. Schneider, Adam — Spaniens Antheil an der deutschen Literatur des 16 und 17 Jahrhunderts. Strassburg 8⁰, ст. XIX+347. Се більш катальоґ нїмецьких перекладїв із іспанської лїтератури в 16 і 17 в. як суцїльне представлене справи згаданої у заголовку. Перша частина містить реєстр перекладених на нїмецьке творів іспанських поучень і описує о скільки нїмецькі католики хіснували ся сею лїтературою в боротьбах контр.-реформациї. Вплив моралїстів як Антоніо Ґуевара і Бальтазар Ґраціан обіймав цїлу Нїмеччину. Найбільш підготовлений терен мав автор при роздїлах про роман і драму. Перекладїв з іспанського на латинську мову, зладжених нїмецькими писателями не обговорює. Працю сю можна було далеко лїпше уложити, але все таки вона має свою цїну для історика лїтератури. Herold, Theodor. — Friedrich August Clemens Werthes und die deutschen Zriny-Dramen. Muster 8⁰, ст. VIII+489. Первістною цїлию автора було розслїдити три траґедиї про

Зріні: Вертеса (1790), Піркера (1810) і Кернера (1812) з огляду на їх залежність від себе й історичних жерел. В тій розвідці обіймає ся справа другу частину. Вертес хіснував ся безпосередно хронїкою Будіни, другі два лише житєписю Зріні, зладженою Тормаєром на на основі Будіни. Піркер не знав траґедиї Вертеса, Кернер узяв із Піркера ідею виступу, де Зріні вибирає між своїми шаблями. Кінцеву катастрофу, висаджене вежі у воздух завдячує Кернер Вертесови. До сего додає автор витяги з віденських критиків про Кернерового Зріні. Першу частину книжки виповнює повна житєпить Вертеса. Breal Michel. — Deux études sur Goethe. Un officièr de l'ancienne France. Les personnages originaux de la Fille naturelle. Paris ст. 199 8⁰. У першій студиї дає характеристику ґрафа Thoren, що мешкав у батька Ґете під час семилїтної війни. Друга говорить про твір „Die natürliche Tochter" і його ориґінальних осіб. Бреаль читав дуже пильно мемуари Стефанії-Людвики Бурбон-Конті, відкіля взята драма Ґете, і вважає їх автентичними та доказує се. Ся друга студия визначає ся глубокими осудами і замітками. Harnack, Otto — Schiller. Berlin. 8⁰ ст. 418. Коли три більші, обчислені на кілька томів, житєписи Шіллєра: Вельтріха, Мінора і Брама перервали ся мабуть на довший час, подає нам ся публїкация коротку, але гарно зладжену житєпись Автор мабуть прихильник Ґете — Шіллєр симпатичний доперва йому аж від хвилї зближеня з Ґете. Із-за сего випав опис молодости Шіллєра, житя у Мангаймі і Липську доволї поверховно. При тім автор не вважає на тло дїяльности поета, на суспільно-політичні змаганя, на лїтературний рух нїмецького Sturm und Drang періода, на театр у Мангаймі. Справедливо вважає „Fiesko" за найслабший твір Шіллєра, але „Kabale und Liebe" не можна назвати „слабим повторенєм Розбійників, твором без глибшого траґічного змісту; „Wallenstein" і „Braut von Messina" здають ся авторови вершком поетичної творчости; „die Jungfrau von Orleans" вважає менше вдатним. Lichtenberger, Henri — Richard Wagner poète et penseur Paris. 8⁰ ст. 498. Автор не подає анї житєписи композитора, анї пояснень кождого твору; він хоче лише виказати хід гадок у Ваґнера, а під гадкою не треба розуміти лише артистичну продукцию, але й працю абстрактної рефлєксиї, яка супроводжала сю продукцию. Се погляди Ваґнера на драматичну штуку, на штуку взагалї, на відносини штуки до полїтики і релїґії. Робота доволї інтересна, хоча невдячна, бо показує Ваґнера з сего боку, з якого його ґенїй являє ся найменьшим. Про яку небудь фільософію у него годї говорити, бо у тих його поглядах нема методи, нема систематичної дедукциї. Його погляди позамотувані, його хвилеві теориї, крім тих, що дотикають драматичної музики, зовсїм імпровізовані. Тому

автор дурно старає ся все то зібрати в одну систему, доповняючи розборами Schlenter, Paul. Gerhard Hauptmann. Sein Lebensgang und seine Dichtung. Berlin. 8⁰, ст. 271. Автор належить до найблизших приятелїв Гауптмана, й тому сеся житепись богата інтересними подробицями, хоч з другого боку являє ся річию неможливою представити внутрішнїй розвій чоловіка, що не дійшов ще до полудня свого житя. Також аналїзи поодиноких драм, подані автором, більше широкі як глубокі і не відповідають своїй задачі.

Історики штуки звертають тепер головну увагу на студийоване ріжних археольоґічних питань, до яких нові викопки дають невичерпаний материял. Тому новійший період тепер занедбаний і ми можемо навести лише кілька інтересних публїкаций. Schaeffer, Georg. — Kunstdenkmäler im Grossherzogtum Hessen. Inventarisierung und beschreibende Darstellung der Werke der Architektur, Plastik, Malerei und des Kunstgewerbes bis zum Schluss d. XVIII. Jh. Darmstadt. 8⁰, ст. 335 і 22 табл. Провінция доволї богата на памятники штуки. Згадаємо лише парохіяльну церков у Вімпфенї, церков Домініканів та церков св. Петра в Тальвімфернї. Автор описує цікаво, але за мало порушує технїчні та археольоґічні питаня Burckhard, Jacob. — Erinnerungen aus Rubens. Basel 8⁰, ст. 331. Книжка зложена зі старих лекций на унїверситетї і споминів з подорожий, замітна своїм ориґінальним викладом способу розуміня справи. Се що другі роскладають на поодинокі складові частини, автор старає ся зібрати в одну цілість і найти систему штуки у Рубенса. Не легко найти в німецькій лїтературі розвідку, щоб так докладно і при тім безпретенсионально характеризувала великого артиста як сеся. Vogler, C. H. — Der Künstler und Naturforscher Lorenz Spengler aus Schaffhausen. 4⁰, ст. 28 : 29—58. Дає образ сего діяча 18-го ст. на основі незнаних досї архівалїй, особливо листів Спенґлера до родини. Спенґлер займав ся головно токарством зі слоневої кости, їздив у Льондон і Копенгаґу, де дійшов до впливу на данськім дворі. При тім як управитель королївського музея, виробив ся на славного конхіольоґа. Leitschuh, Franz Friedr. — Das Wesen der modernen Landschaftsmalerei. Strassburg. 8⁰, ст. VIII+365. Се вступна робота до більшої працї про історию мальованя краєвидів, але радше продукт тих історичних розслїдів, які автор опісля нам предложить: ся обставина підносить вартість книжки, бо всюда опирають ся тут загальні погляди на основнім знаню памяток. Слово „модерний“ у заголовку має подвійне значіня: з одного боку означає воно мальоване картин від перших його початків в XV. в. — з другого лише найновійше, яким автор головно займає ся. Ruskin, John.

Wege zur Kunst. Eine Gedankenlese aus den Werken desselben. Aus dem Englischen übersetzt, zusammengestellt und eingeleitet von Jacob Fuchs. 2 Bände. Strassburg. 8⁰, ст. XXXVIII+173, 118. Рескін належить до найбільш всесторонних і талановитих писаселїв і тїшить ся в Англїї такою самою популярністю, як його приятель Карляйль. Се була дуже щаслива гадка, зібрати із писем Рескіна всї місця про штуку і зложити відповідно до суцїльного пляну, тим більш, що письма ті на континентї звістні по більшій части лише з другої руки.

2. Франция. Porée, Charles — Un parlamentair sous François I., Guillaume Poyet, 1473—1548. Angers. 8⁰. Житєпись і огляд дїяльности сего канцлєра Франциска I-го, що зі звичайного адвоката в Анжері вийшов на найбілш впливового мужа у Франциї. Його інтриґи і продайність викликали його упадок, і лише стратою всего майна він окупив житє. Істория доволї звичайна і лише загально-історичний підклад, який подає автор у вступі, робить сю книжку інтересною. Hamy, P. A. — Entrevue de François I. avec Henry VIII à Boulogne-sur-Mer, en 1532; intervention de la France dans l' affaire du divorce. Paris. 8⁰, ст. 212 і 458. Ся стріча стала ся під кінець жовтня 1532 і була замітною хвилею в історії розводів і схізми в Англїї. Се доба, коли Генрих VIII старав ся потягнути Францию за собою до супротивленя власти папи. І хоча Франциск вирік ся від схізми, але обіцяв заступити ся в Римі в хосен Генриха VIII. Документи до сих подій, видані в тій книжцї, доволї численні і інтересні. Documents concernants les relations entre le duc d' Anjou et les Pays-Bas (1576—84) publiés par P. L. Muller et A. Diegerick. Tom. IV. s' Gravenhage. 8⁰, ст. 576. Третїй том сеї публїкациї появив ся ще в р. 1891. Видавництво само по собі інтересне, особливо богато подробиць про пересправи між Вільгельмом Оранським і князем Анжу. На жаль, видавцї пропустили всї кусники, які вказують, що Анжу змагав до захопленя Нідерляндів для себе, бодай номінально. Також пожаданим булоб, аби при поодиноких актах подавано хоч коротенький зміст для ясности, а до цїлого видавництва додано вступ, де-б показано, який хосен має історична наука з сих паперів. Catherine de Medicis. Lettres. Publ. par le comte Baguenauld de Puchesse. T. 6. (1578—79). Paris. 4⁰, ст. XVIII+576. Chalambert, Victor de. Histoire de la Ligue sous les règnes de Henri IV. Paris. 8⁰ ст. XVIII+504. Починає історию лїґи трохи за пізно, як думаємо, бо аж зі смертию князя Анжу 1584 р. Сей передчасний кінець нїби наступника корони була в дїйстности подією великого значїня: король Генрих III не мав дїтий, анї надії коли небудь їх мати, а той що на підставі свого роду мав бути його наступником, був головою протестантів. Але лїґа істну-

вала вже тоді: її початки сягають в дійсности до зборів станів в Бльоа 1576. Також і кінець ліґи положено за пізно, на р. 1598; вона розпадає ся з приходом Генриха IV. у Париж 1594 р. Zeller, B. -- Louis XIII. Marie de Médicis Cef du conseil, 1614—16. Paris. 8⁰, ст. XII 398. Одна з найліпших праць Целлєра. Він дуже совісний анналїст, дуже докладно, описує день за днем житє двора не забуваючи нічого і не пропускаючи найменьших подробиць. А роки 1614—16 дуже богаті на важні події. Становище ґенеральних станів, сьвяткованє іспанських подружий і подорожий і подорож двора до Бордо, бунт кн. Конде і мир у Людуні, зміна мінїстерства, увязненє кн. Конде. Головним героєм сеї доби був власне кн. Конде. Проте автор головно ним займає ся і висьвітлює цїлковито його становище і діяльність. Immich, M. Zur Vorgeschichte des Orleansschen Krieges. Nuntiaturberichte aus Wien und Paris 1685--88, nebst ergenzänden Aktenstücken. Heidelberg, ст. XXIV 388. Видавець не подає звичайного при того рода публїкациях вступу, бо задумує сей період окремо обробити. Лише кількома словами рисує він становище Европи, загроженої зі сходу Турками, з заходу захланностию Людвика XV. і становище папства аж до смерти Кароля з Палятинату, останнього наступника галузи Pfalz-Simmern. Уладженє наслїдства в Палятинаті поручає Іннокентий XI своїм нунциям у Римі і Парижі. Про їх діяльність в тім напрямі було доси мало відомо, отже ся книжка кидає дещо сьвітла на ту справу. A. Aulard. — Études et leçons sur la Révolution française. 2. série. Paris. 18⁰ ст. 307. Сей том містить шість розвідок: 1. Авґуст Конт і французька революция. 2. Дантон і різнї в вересни, 3. Розділ церкви від держави, 4. Причини і дальший день по 18 брюмера, 5. Доживотний конзулят, 6. Автентичність мемуарів Таллєйрана. Тут находимо всї прикмети пера ученого історика і критика, котрі приєднали йому сьвітову славу. Замітне, як автор доказує, що насильства й різнї в вересни стали ся без відома Дантона і що всему винен Марат. В дальшій статї показує, що розділ, якого тепер мов мари жахають ся, істнував у Франциї від $^{18}/_{9}$ 1794 до $^{18}/_{4}$ 1802 і не мав ніяких лихих наслїдків. Epinas, Alfred. La pholosophie sociale du XVIII. siècle et la Revolution française. Paris. 8⁰, ст. 412. Праця зложена з двох частин. Перша містить ряд лєкций виголошених у Сурбонї, друга основну студию бабувізму. Основна теза книжки містить ся в висказї, що з виємкою фізіократів і Вальтера, головні змаганя фільозофії XVIII в. були социялїстичні. Вони ширять ся за часу революциї. В пору, коли ростуть напади на власність, повстають і теориї, які се виправдують. Укритий під маскою війни против февдальних прав, аристократиї, социялїзм являє ся від-

слонений в заговорі Бабефа. Колиб автор сказав, що у богатьох письменників XVIII в. і полїтиків революциї були примітні доволї ясно социялїстичні змаганя, годї було-б се заперечити. Але він каже, що ті люди були не предтечі социялїзму, але правдиві социялїсти, що социялїзм був характерною прикметою їх погляду. Се вже забогато. A. Debidour. — Histoire des rapports de l' Église et de l' État en France, de 1789 à 1870. Paris. 8⁰, ст. 740. Автор — професор у Нансі оглядає сю дражливу справу незвичайно безсторонно. Представивши становище духовенства в часї до революциї, без найменьших виходів против упадку обичайности серед монахів, показує, що церковна реформа не була можлива иньшим робом як лише в порозуміню з низшим клиром, придушеним і пригнетеним епископами, бенефіциярами і монахами. Через се, по думцї автора, революция зробила помилку: оголошенє прав викликало роздїл церкви від держав; але інтересованим не було се ясно; вони зрозуміли справу так, шо їх відкинули. Конвент зразу був умірковании, але опісля взяв ся насильно дехристіянізувати Францию, переслїдуючи також конформістів і диссідентів, та не на довго. Закон з 21 лютого 1795 був „правдивою хартиєю свободи“ для католицької церкви. Наполєонови автор закидує, що він не хотїв свобідної церкви і що закріпостив духовенство рівночасно Римови і сьвітській власти. Відносини церкви за реставрациї тай пізнїйше аж до найновійших часів оброблені також з незвичайною докладністю. До працї додана збірка інтересних документів. Zeissberg H. R. v. — Pichegru und Condé in den J. 1795 und 1796 Wien, вел. 8⁰, ст. 142. Lacroix, P. — Direktorium, Konsulat und Kaiserreich 1795—1815. Übertr. von O. Marschall von Bieberstein Mit Anhang „Napoleon in der Karrikatur.“ – праця обчислена на 55 зошитів і 600 ілюстраций. Доси появило ся лише кілька перших зошитів. Charavay, Étienne. Le géneral La Fayette (1757—1834). Notice biographique. Paris. вел. 8⁰, ст. VIII 653. Житє ґенерала Ля Файета звістне у головних чертах і подробицях; але біоґрафи не придержували ся наукової точности, до правдивих дат примішували часто непевні здогади. Автор все те справляє, пояснює, точно означує; вихісновує французькі архіви і американські документи і так складає тих 653 сторін, які він скромно називає „notice“. Але праця повела ся авторови лише в части. Вияснюючи і простуючи всї зверхнї факти він полишає особу самого героя нерозгаданою. А без сего годї часто зрозуміти причини дїяльноти описуваної особи. Virgier. — Davout, maréchal d' Empire (1770—1823). Paris 2 vol. ст. XIX 296, 408. 8⁰. В тій моноґрафії подана повна житєпить Даву, але автор зробив би лїпше не мішаючи стільки документів в само опо-

відане і не передруковуючи актів звісних вже з иньших публїкаций. Признати треба, що автор перший показав вплив Turreau на Даву, та видав богато невідомих або досї легковажених актів. Найважнїйшим придбанєм буде мемуар маршаля про „Cent jours (сто днів). Сї цїнні записки відкрив автор у воєннім архїві і випечатав у своїй моноґрафії. Willert. P. F. — Mirabeau. London. 12°, ст. VII 230. Мірабо був радше бесїдник і писатель як муж державний; але визначна роля, яку він відограв в першім актї великої драми революциї, позволила видавцеви подати його житєпись у збірцї „Foreign Statesmen". Автор хісну-вав ся працями: Rouss-a, що вийшла в збірцї „Les Grands écrivains fraçais" і двотомовою працею Шерна. Strickler, S. — Die helvetische Revolution 1798 mit Hervorhebung der Verfassungsfragen. Frauenfeld. вел. 8°, ст. VIII 148. Badertscher, — Die Märztage des J. 1798, Kriegsgeschichte. Darstellung der Ereignisse im Kampfe Berns mit dem franz. Armeen. Bern. 4°, ст. 133. Lenz, Max. — Napoléon I. und Preussen (Kosmopolis, 9. ст. 581—595, 859—874). Пруські патріоти, що аж до р. 1812 пхали все до війни з Наполєоном, не добачали, що його полїтика стреміла лише до ослабленя Англїї, а головною цїлию Александра було загороженє Польщі. В тих то кругах витворив ся леґендарний погляд про безхосенну жадобу здобуваня у цїсаря, погляд, що відгукує ся й у теперішнїх істориків, як Дункера і Трейчкого. В дїйстности Наполєон навіть на вершку своєї могучости не думав про цїлковите знищенє Прусиї. Masson — Napoléon et sa famille, T. II. Paris. 8°. ст. 478. Miscelanea Napoleonica a cura di A. Lumbroso. Serie III—IV, Roma 8°, — сей том містить один англїйський лист Наполєона з острова св. Гелєни, богато невиданих листів Александра I і Бернардота з лїт 110—14 та „полїтичні та воєнні замітки" до лїт 1813 — 14. Beltrami A. Napoleone I. Torino 1898. 16°, ст. 398. Chuquet A. — La jeuneusse de Napoléon. T. II. La Révolution. Paris. 8°, ст. VI 388. Lebon, André. — Cent ans d' histoire interieure 1798—1895. Paris. 8°, ст. IX 339. Книжка призначена на ширші круги читачів оглядає стисло внутрішні події у Франциї від першої революциї аж по нинїшний день. Зложена зручно, каже подіям говорити самим за себе без великих пояснень, а при тім здержує ся від всякої партийности. Теперішню конституцию вважає за найлїпшу зі всїх, які мала Франция від 1789 р. Babeau, Albert. — Les Anglais en France après la paix d' Amiens; — Impressions de voyage de sir John Carr. Paris. 18°, ст. 300. Праця зложена з двох частин. У першій дає автор огляд становища Парижа в зимі 1802—1803 р. на основі оповідань англїйських подорожних

(Heleroft, Yorke, Thorton etc.). В другій переклад „вражінь з подорожи“ John-a Carr, друкованих у р. 1803 під заг. „The stranger in France, or a Tour from Devonshire to Paris“ — де знаходимо інтересні детайлї про тодїшнє житє в Парижи. Hillebrand K. — Geschichte Frankreichs während des Julikönigtums (1830—48) nebst Einleitung: Die Julirevolution und ihre Vorgeschichte. Gotha. 8⁰, ст. 68. Laforge, Léon — Histoire complète de Mac-Mahon, marechel de France duc de Magenta. Paris. 3 vol. 4⁰, ст. XIX 330, 340, 501. Перший том описує молодий вік Мак-Магона і його військове житє: африканські походи, кримську війну, похід у Італїю, війну нїмецько-француську — все те зібрано, аби представити докладно ролю героя. В другім томі бачимо образ відносин у паризькій комунї і находимо докладний в найдрібнїйших детайлях опис вибору маршала на президента републики. Кризи 24 мая і 16 мая ще доволї недавні і через се годї вимагати безсторонного осуду про них. Погляди й осуди зібрані автором мають лише документальну вартість. В кождім разї Мак-Магон, котрий був більше ґенералом як полїтиком, покинув свій уряд з гідністю, не хотячи посьвятити пімстї републїканів пятьох командантів армії. В третїм томі росказано про остатні дни житя Мак-Магона, його похорони й почести віддані його памяти. Denis, Samuel. — Histoire contemporaine: La chute de l' Empire, le Gouvernement de la Défense nationale. T. II. Paris. 8⁰ ст. 520. Перший том сеї працї кінчив ся оповіданєм про інсуррекцию 31 жовтня. Другий том веде оповіданє дальше аж до першого засїданя народнього збору (Assemblée nationale). Дїлить ся на три части, з таким більшь-меньшь змістом: облога Парижа, делеґация з Тура і Бордо, перемирє. Вірний свому первістному плянови, автор звертає головну увагу на полїтичні події, обговорюючи воєнні справи лише у звязи з полїтичними. Головна гадка сеї книжки се доказ, що по стратї Мецу війна була неможлива і розум наказував почати переговори про згоду. Умови булиб тодї, думає Д., не так тверді, як у франкфуртській згодї, і Льотаринґія зісталась би за Франциєю. Се безперечно, що Ґамбетта натискав на продовженє війни із-за особистих цїлий, бо кінець війни був кінцем його диктатури. Другий важний закид против його, що тикає й Фрейсіне — се вмішуванє у стратеґічні операциї.

З історії француської лїтератури мусимо навести кілька загальних праць, що обіймають більші періоди і дотикають загальних питань. Brunetiére, Ferdnand — Manuel de l' Histoire de la litterature française, 1 vol. Paris, 12⁰, ст. VIII 531. Книжка подїлена на дві частини — на горі кождої сторони синтеза, на долинї часть

аналїтична з бібліоґрафічними поясненями. Се плян зовсїм новий та щасливий; він лучить хосен історії і словаря. Частина синтетична, поділена на лїтературні епохи, займає ся впливом книжок на книжки не тратячи з уваги впливу раси й обставин. Дивним являє ся лише цїлковите випущенє таких осіб як Saint Simon або панї de Sévigné. Вискав автора в переднїм слові, що вплив тих осіб в історії незамітний, доволї односторонний. J. Paquier — L'université de Paris et l'humanisme au début du XVI siècle. Jérôme Aléandre. (Revue des questions historiques, т. 64, ст. 372—398, 65, ст. 144—185). Вплив гуманїзму ширить ся в Парижи вже під кінець XV ст. через покликанє на Сорбону визначних італїйських учених (як Cornelie Vitelli, Gerolamo Balbi і ин.). Одначе до кінця середнїх віків не культивовано у Франції грецької і східних мов зовсїм. Властивим основателем науки грецької мови в Парижи був як раз Жером Алеандр. Автор описує докладно його діяльність за час першого (1508—10) і другого (1511—13) побуту на Сорбонї яко професора, ролю на соборі в Пізї (1512 - 13), заслуги як автора і видавця, його учеників і школу. Lefranc, Abel — Marguerite de Navarre et le platonisme de la renaissance. (Bibliothèque de l' école des Chartes 59, ст. 712—757). В першій частинї своєї розвідки, що появила ся в 1897 р, доказував автор вплив містичних і ново-плятонських елементів при уложеню фільозофічних ідей Марґарети з Навари. Тут знов запримічає він у неї ненастанне змаганє погодити вислїди античної спекуляциї з теольоґією. Культ плятонїзму не відчужив її від християнського ідеалу, який ставила сьвітови реформация, фільозофічний прозелїтизм не ослабив у неї одушевленя до протестантської віри. Jusserand, J. J. — Shakespeare en France sous l'ancien régime. Paris, 8°, ст. 389. Переводить доказ, що Шекспір у Франциї до половини XVIII ст. був майже зовсїм не звістний. Правда, за часу Тудорів були доволї часті зносини між Анґлїєю і Франциєю, одначе про анґлїйську лїтературу не журили ся по тій сторонї каналу. Знанє анґлїйської мови було так слабо розповсюжене, що Раблє міг найгіршого сорта жарґон видати за анґлїйську мову. Доперва 1782 р. вийшов переклад всїх драм Шекспіра, зладжений Летурне. Schirmacher, Käthe — Voltaire, eine Biographie. Leipzig, 8°, ст. XV 556. Писана не в намірі дати нові подробицї із житя Вольтера, містить ся праця гарну характеристику XVIII в. Подїлена на чотири части. Переднє слово дає образ старого правлїня (ancien régime), начертаний під впливом праць Тена і Токвіля. Властива житєпись обіймає три иньші частини. З початку виступає Вольтер яко вольнодумець, опісля яко пропаґатор наукових. фільозофічних і моральних ідей; в кінци, у третій, яко філянтроп. По при се підносить авторка

справедливо космополїтичний характер його праць. Вольтер, по мові француський писатель, по своїм поглядам не був зовсїм Французом; він — каже п-нї Ш. — жив для цїлого сьвіта, для загалу. Meyer, Erich — Die Entwickelung der französischen Literatur seit 1830. Gotha, вел. 8⁰, ст. 292. Властиво се не історня француської лїтератури від 1830 р.: авторови ходило більше про зазначенє головних течій на замітнїйших заступниках. Він дуже гарно ґрупує, ясно розвиває внутрішню звязь поодиноких лїтературних діб, що наступали одна по однїй. При поодиноких писателях не підчеркує він усїх ориґінальних проявів їх талану; напр. при Доде конче треба було згадати особливу форму „коротких оповідань", яка проявляє ся в „Contes de lundi" і в „Lettres de mon moulin". Pelissier, Georges — Études de littérature contemporaine. Perin, 8⁰, ст. 362. Ся книжка, се продовженє „Essais" і „Nouveaux essais de littérature contemporaine" сього-ж автора. Тут знаходимо осуди про нові твори писателїв, що вже виробили собі славу, а також огляд ріжних нових поглядів на критику, штуку й поезию. Тут находимо й нових писателїв, котрі віщують хороший талан (André Bellessort, Fernand Gregh, Estannié). Спосіб представленя автора дуже яркий; він з легкістю входить в дух творів, аналїзує їх, осуджує без вузкого доґматизма. Більша частина статей, з яких ся книжка зложена, були вже друковані у ріжних журналах. Morf, Henri — Geschichte der neueren französicchen Litteratur (XVI—XIX Jh.) Strassburg, 8⁰, ст. X 246. Цїла праця обчислена на чотири томи; з того появив ся поки-що перший, що обіймає француську лїтературу XVI-го столїтя і подїлений на 3 частини. Перша обговорює писателїв посередних між середними віками і відродженєм; друга присьвячена початкам відродженя і добі Франциска I; третя показує розвій і упадок сеї лїтературної доби — ся остання оброблена найлїпше і найстараннїйше. Вартість книжки підносить дуже гарна бібліоґрафія, де можна найти всї важнїйші працї про лїтературу і мову XVI в.

3. Анґлїя. Powell, F. Y. and Tout, T. F. — History of England. Vol II. From the accession of Henry VIII to the Revolution of 1689. London, 12⁰, ст. 382. Zimmermann, A. — Die Kolonialpolitik Grossbritanniens. I Thl. Von den Anfängen bis zum Abfall der Vereinigten Staaten. Berlin, 8⁰, ст. 870. Автор, звістний зі своїх праць по історий кольонїзацийї Портуґальцїв, подає нинї першу частину працї про анґлїйські кольонії. Книжка подїлена на три великі відділи: кольонїзация Сполучених Держав, Західної і Східної Індиї. За мало обговорено лише ріжні ситуациї анґлїйської полїтики в Европі, через що мотиви поодиноких поступків часами неясні. За те дуже гарно змальовано вплив, який мала анґлїйська кольоніяльна

політика на кольоністів в Америцї. При відділї про Індию річ стоїть противно. Ми докладно довідуємо ся чому „Company“ рішила ся на сей або той крок, о скілько її поступованє було свобідне, чи залежне від правительства. Меньше докладно пізнаємо економічні і суспільні наслїдки поодиноких заряджень у мешканців Індиї. Feret, P. — Le premier divorce de Henri VIII (Revue des questions historiques, т. LXIV. Paris, ст. 52—88) головно про участь, яку мав у сїй справі архиепископ-кардинал з Йорку, анґлїйський канцлер Тома Вольсей, та місию послів Ґардінера і Фокса у Римі. Corbett J. S. — Drake and the Tudor navy, with a history of the rise of England as a maritime power. 2 vol. London, 8⁰, ст. 436 і 488. Krebs, I. — Verhandlungen mit Melchior von Hatzfeldt über die Zurückführung Karls II auf den englischen Thorn (1649- 50) (Deutsche Zeitschr. f. Geschichtswiss. II. N. F. ст. 225—44) на основі архівального материялу про безуспішні змаганя посла Кароля II позискати фельдмаршаля Гацфельда, котрого великий вплив на віденськім дворі був звістний анґлїйському претенденту. Beresford, C. & H. W. Wilson — Nelson and his times. London, 4⁰, ст. 240.

Lee, Sidney — A life of William Shakespeare. With portraits and facsimiles. London, 8⁰, ст. XXIV+479. По фантазийній книжцї Брандеса, що причинила ся до розповсюженя деяких безосновних гіпотез, дала себе почути потреба житєписи Шекспіра на докладно науковій основі. Сїй потребі відповідає вповні ся книжка. Що до питаня про сонети, висказує ся автор против їх автобіоґрафічного толкованя; одинокою річию, яку признає тут, се приязнь Шекспіра до ґр. Southampton. Головна вартість книжки лежить в докладности і основности обробленя, та повздержности від непотрібних здогадів. Döring, A. — Hamlet. Ein neuer Versuch zur ästhetischen Erklärung der Tragödie. Berlin, вел. 8⁰, ст. IV 310. Останними часами богато займали ся учені проблемою Гамлєта. Праця Д. обіймає часть загальну, де обговорені жерела Шекспіра, вік Гамлєта і прототип героя в траґедиї. Що до першого то треба признати, що Шекспір придержував ся більше давних, затрачених траґедий, як хронїк. Одначе не так легко згодити ся з висказом автора, немов-то льорд Пемброк був прототипом Гамлєта. До сього виводу привели його розслїди Тілєра, котрі одначе не так певні, як він думає. Важнїйша частина специяльна, де автор переходить виступ за виступом і поясняє степенї траґічної акциї в її первістній залежности від душевних станів героя. Одначе сей розслїд більш фільольоґічний нїж естетичний і через се замало звернено уваги на фантазию поета.

4. Іспанїя і Португалїя. Sousa, Viterbo — Traballos Nauticos dos Portuguezes nos seculos XVI. e XVII. Parte I. Marinharia. Lisbôa, 4⁰, ст. 341. Автор присьвятив майже цїле своє житє розслїдови славних архівів „Torre do Tombo“ вибираючи собі за предмет морські подвиги Португалцїв. В 1890 р оголосив першу серию своїх „Trabalhos nauticos“ замітну ізза інтересних документів про Бартоломея Вельго, португалського космографа. В 1894 р. появила ся друга серия, що містить замітки про André і Lopo Homem, Leon Pancaldo, савойського пільота в португальській службі, Jorge і Pedro Reinel і обох Teixera. Праця, котрої заголовок ми навели, приносить нове видане сих заміток, одначе далеко побільшене. Справа єзуітів є тепер на порядку дневнім, тому і в науцї звернули тепер більшу увагу на початки сего інтересного ордена. В сім роцї появили ся дві розвідки про сю справу: Müller, Herm. — Les origines de la Compagnie de Jésus. Ignace et Lainer. Paris, 18⁰, ст. 329 і Watrigant, P. H. — La genèse des Exercices de saint Ignace de Loyola. Amiens, 8⁰, ст. 110. Мюллєр підносить всї трудности, які при тім заступають дорогу: коли документів з другої руки є тьма тьменна, оригінальних актів незвичайно мало а імовірність їх з ріжних поглядів підозріла. Лише отворенє приступу до тайного архіву „al Gesu“ в Римі могло-б богато річий прояснити. Автор розслїджує оповіданя про навернене сьвятого, самітне житє в Montserrat і аскетичні вправи в Manrèse. Признає безпосередній вплив аббата в Nontserrat на генезу „Exercices spirituels“. В загалї заслуга автора в виказаню сего, що сьв. Ігнатий винен Людольфови Chartreux, Gérard'ови de Zutphen і ин. Ватріґант обговорюючи генезу „Exercices“ говорить, що теперішнїй іспанський текст „такий, який опубликовано на основі автографної рукописи сьвятого“, не міг бути написаний аж по його латинських студиях, і навіть по студиях фільозофічних і теольоґічних. Rachfahl, F. — Margaretha von Parma, Statthalterin der Niederlande. 1559 — 67. München u. Leipzig, 8⁰, ст. 275. Автор не дає опису повстаня Нідерляндів у першій фазї свого розвою, лише студию про ролю, яку Марґарета тут грала. Найінтереснїйший в сїй працї відділ II, де змальовані політичні і церковні відносини краю при від'їздї короля. Зовсїм новий погляд автора, що Марґарета лише тому подала руку до усуненя Ґранвеллї, бо думала, що той її зрадив у приватній справі, тому, що він перешкаджав зворотови Пляценциї, кріпости обсадженої Іспанцями. Baudrillart, A. — Philippe V et la cour de France. T. III. Paris, 8⁰, ст. XII 671. Stern, A. — Der Versuch des Staatsreiches Ferdinands VII von Spanien im Juli 1822. (Histor. Vierteljahresschrift. III ст.

87—105) додаток до ґенези невдалого нападу на Мадрид. При кінци додано витяги зі справоздань ґрафа де ля Ґард 4 липня 1822 і три листи Фердинанда VII до нього.

Ludwig Albert — Lope de Vegas Dramen aus dem Karolingischen Sagenkreise. Berlin, 8⁰, ст. 155. Про драми Льопе де Веґа є не богато розвідок. Сеся замітна ще своєю старанністю у зібраню і обробленю материялу. Вона подає зміст відповідних драм (Los Palacios de Galiana, La Mocedad de Roldan etc.) обговорює справу жерел і подає оцїнку з артистичного боку. Друга частина розвідки займає ся переказом про Кароля у Льопе. Поет знав сей переказ, правда не в такім обсягу як його витворили „chansons de geste", лише так, як він зістав ся в романцах і в Аріоста. Поет не вважав сего переказу історично вірним і змінював все до вподоби. Anrade Caminha — Poesias ineditas. Publicadas pelo J. Priebsch. Halle, 8⁰, ст. XV + 562. Поезиї сучасника і соперника Камоенса були доси видані лише в малій частинї. Поезиї видані тепер писані головно у портуґальській мові. Вони осьпівують звичайні, строго обмежені предмети двірської поезиї ренесансу (Камінга умер 1589 р.).

5. Італїя. Rosi, M. — Alcuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigionieri turchi presi a Lepanto. (Arch. della R. Soc. Romana di Stor. Patria, 21, ст. 141 — 220). У звістній битві під Лєпанто полонено богато визначних турецьких вождів і урядників. Катальоґ їх подано в публїкациї Тейнера. Автор на основі документального материялу, котрий тут же друкує, оповідає про переговори між лїґою і Турциєю, в справі викупна, та долю полонених. Documenti inediti intorno alle relazione fra lo stato e la chiesa nelle Due Sicilie dal 1734 al 1818. Vol. II. p. I. e vol. III. p. I. — про пересправи ведені за мінїстерства Бернарда Танучі 1747 — 56, а також про пляни предложені 1786 р., що привели до конкордату 1818 р. Otway, Thomas — Die Verschwörung gegen Wenedig. Ins Deutsche übertragen und mit einer Einleitung verseh. v. Paul Hagen. Leipzig, 8⁰, ст. V + 91. Між творами по-шекспірової доби не богато мали такий успіх у Нїмеччинї як „Venice preserved" Отвая. Ґете і Шіллєр дуже ним інтересувались і за їх старанєм виставлено ту штуку в Веймарі 1794 р. Одначе в нашім столїтю сю драму забуто і доперва д. Г. пригадав її. Perrero D. — I reali di Savoia nel' esiglio. 1799 – 806. (1799 — 1806) Torino, 16⁰, VIII + 327. Crozals, J. de — L'unité italienne (1815 — 1870). Paris, 8⁰ ст. 284. Ся книжка появила ся у збірцї „Bibliothèque d'histoire illustrée", що виходить під редакциєю Целлєра і Васта. Тут подано короткий перегляд подій по тім боцї

Альп у лїтах 1815 — 70. Ясно і стисло представлено всї фази народнього руху, що проявляв ся в Італїї за перших 30 лїт по упадку наполеонської держави, невдалі змаганя Кароля-Альберта в 1848 р. прогнати Австрийцїв з півострова, і нарештї часткові успіхи від 1859 р., що позволили Вікторови Емануілови докінчити в 1870 р. справу народньої одности. Що до особистих симпатий, автор доволї неясний; лише від часу до часу проявляють ся у нього антиклєрикальні змаганя. Пія IX представляє він як ворога поступу. A. Dufourcqu — Murat et la question de l'unite italienne en 1815. (Mélanges d'archeologie et d'histoire. 18, ст. 207 — 270, 315 — 361). Перша частина сеї розвідки опирає ся на „Mémoires" князя Ґальльо і документах неаполїтанського та больонського архіву. „Mémoires" князя Ґальльо були головним жерелом для змальованя дипльоматичних подїй, неаполїтанський архів позволив авторови слїдити день за днем рухи Неаполїтанцїв і їх одушевленє до бою; проклямациї знайдені в Больонїї показують, як далеко поступив народнїй італїянський рух 1815 р. Доволї замітний вступ до сеї працї, де Д. розвиває ґенезу народньої самосьвідомости в Італїї, починаючи від Данта аж по р. 1815, коли то в перве проголошено перед Европою ідею одности і незалежности Італїї. Schirmer, Friedrich — Der Feldzug der Oesterreicher gegen König Joachim Murat. Prag, 8⁰, ст. VII + 391. Дуже основна і совістна робота, важна особливо для історії війни. Автор гарно характеризує полїтичне становище Мурата; він опинив ся на безвихіднім роздорожу. Аби задержати своє становище і свою державу, він прихилив ся до Австриї, одначе все таки цїла його минувшина і звязи лучили його з Наполєоном. До того прилучив ся страх перед Бурбонами і бажанє сполученя цїлої Італїї. Жінка радила союз з Австриєю, княгиня з Вельс пхала до війни з нею. Мурат рішив ся на останнє. 17-го марта почала ся війна. Невдачу Мурата об'ясняє автор неоднопїлостию війська, великим числом чужих офіцерів, що не мали у жовнярів довіря і нездарністю ґенералів. Salvo di Pietragansili, R. — Rivoluzioni siciliane. (1848 — 60) Vol. II. Palermo, 16⁰, ст. 226. Nürnberger, Aug. Jos. — Zur Kirchengeschichte des 19 Jh. I. Papsttum und Kirchenstaat. II. Reform, Revolution und Restauration unter Pius IX. (1847 — 50). Mainz, 8⁰, ст. XI + 416. Не на основі самостійних архівальних розслїдів, одначе з вихіснованєм всеї друкованої лїтератури представляє Н. перші лїта понтифікату Пія IX. Полишаючи на боцї строго-католицьку тенденцию книжки, мусимо признати, що праця ся дає богато до пізнаня подїй під сю неспокійну пору. Початок полїтичних реформ Пія IX, конституцийний рух в Італїї 1848 р., революция Льомбардиї і Венециї, напад на Квіринал, утеча Пія до Ґаети,

дипльоматичні переговори в цїли приверненя Пія на стіл — все то описане на основі найновійших розслїдів та збогачене дуже гарною характеристикою визначнїйших осіб.

Fischel, Oscar — Raphaels Zeichnungen. Versuch einer Kritik der bisher veröffentlichten Blätter. Strassburg, 8⁰, ст. 15 + XLIV + 272. Первістно се був катальоґ фотоґрафій Брауна записаних на імя Рафаеля, по тому росширений через втягнене всїх копій із рисунків сего маляря та критичні уваги. Що до першої точки, годї відмовити авторови докладности і совістности, а й що до другої він ориґінальний і здоровий критик.

6. Схід. Barre de Nánteuil, Amaury de la. — L'Orient et l'Europe, depuis le XVII-e siècle jusqu'aujourd'hui. Paris, 8⁰, ст. XX + 251. Автор починає своє оповідане в хвилею, коли отоманське царство ступило на дорогу упадку. До кінця XVII ст. Туреччина держала в страху цїлу Европу. Від згоди в Карловицях питане східне, як справедливо каже автор, обернуло ся: воно не лежить в тім, який кусок землї має Туреччина захопити, лише котрий із турецьких країв має якій державі припасти. Під кінець XVII ст. претендентами були Росия, Австрия й Венеция. Від угоди в Пасаровицях република сьв. Марка уступає зі східного питаня; угода 1718 р. була побідою Австриї, але 1739 р. мусить вона уступати Росиї. Берлинський конґрес, що віддав Боснїю і Герцоговину — се нова побіда Австриї.

7. Славяни. Про славянські справи в західно-европейській літературі не богато справдї наукових розвідок. Більша частина книжок, що тими справами займає ся, а особливо французькі, не дають нїчого нового, лише знайомлять ширшу публику з річами давно вже звістними. Сюда втягнули ми й публїкациї в чеській мові: Historický Archiv чеської академії видав у 14-ім випуску переписку „Hraběte Vaclava Jiřiho Holického ze Šternberka“ за роки 1638 — 74, важну для внутрішньої історії Чех під сю добу. Přibram, A. F. — Das böhmische Kommerzkollegium und seine Thätigkeit. Ein Betrag zur Geschichte des böhmischen Handels und der böhmischen Industrie im Jahrhunderte nach dem westfälischen Frieden. Prag, 8⁰, ст. 278. Автор хотїв зразу писати історию чеської торговлї і чеського промислу в 17 і 18 ст. Одначе при розслїдї жерел показало ся, що під ту пору головним огнищем австрійської торговлї і промислу був Шлезьк і через се треба булоб перш за все вистудиювати сю останню справу. Тому рішив він поки-що вихіснувати зібраний материял до поодиноких моноґрафий. Перша з них ось і появила ся. У першій частинї показує П. як володарі Австриї, через брак гроша, бо вели часті війни з Турцием і Францием, — не могли нїчого робити коло піднесеня торговлї і промислу.

Нарештї покликано до житя інституцию, котра мала виключно займати ся сими справами. Се т. зв. чеська торговельна коллеґія, що почала свою дїяльність 1714 р. В дальших роздїлах роздивлює автор дїяльність сеї коллеґії, змаганя коло поправи доріг, знесеня приватних податків, реґуляциї Молдави і Ельби, уладженя відносин Жидів, яких вважали перешкодою розвою торговлї, через привіз заграничних товарів і похатну торговлю. Одначе віденське правительство не підпирало відповідно сих змагань і часто виходила між обома урядами ріжниця поглядів. Zigel, Teodor — Palacký jakožto historik slovanského práva. Nadbitka z Památnika Palackého. Praha. ст. (499 — 517). Поляцкий властиво не займав ся дуже розслїдами над істориєю славянських прав. Головну заслугу видить автор розвідки в тім, що Пал. подїлив чеську історию на періоди, котрі можуть бути основою подїлу історії прав славянських в загалї. В подїлї Пал. рішало уложенє обопільних відносин між домашнїм чисто славянським корінем і впливами з боку християнства і ґерманїзма, під дану хвилю.

Karge, Paul — Kurbranderburg und Polen. (Die polnische Nachfolge und preussische Mitbelehnung) 1548 — 1563. (Forsch. zur Brandenb. und Preuss. Gesch. 11. ст. 103 — 173). Задачею автора було представити змаганя електора Йоахима II аби придбати для себе польський престіл по смерти Жиґимонта I. Він починає від змальованя тодїшнїх внутрішнїх відносин в Польщі, упадку королївської поваги, своєволї вельмож, боротьби против признаня жінки Жиґимонта Августа королевою (тут автор добачує антаґонїзм польської шляхти против литовської) і против ревізиї прав і статутів, якої домагала ся низша шляхта, а також невзгодин релїґійних. До побільшеня замішаня причиняє ся нарештї чим раз більша журба про наступника престола. Всї посторонні двори старають ся заздалегідь приєднати собі сторонництво на випадок елекциї і тут виступають змаганя Йоахима придбати польський стіл для свого молодшого сина Жиґимонта. В 1552 зміняють ся пляни. Жиґимонта зроблено маґдебурґським архієпископом по смерти його брата Фрідриха. А про те він піддержує дальше свою кандидатуру. Автор описує детайльно всї переговори в сїй справі, особливо дїяльність Сабінуса і Куріона. Одначе 1566 р. смерть Жиґимонта знищила все. Розвідка оперта на богатім документальнім материялї та вихісновує по при се цїлу польську лїтературу до сеї доби. Hirn J. — Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. IV. Ergänzungsband). Робота писана на основі материялїв архіву в Інсбруцї, подає богато нового і інтересного; одначе автор не старав ся доповнити браків і прогалин иньшими материялами, а до того не знає праць писаних про

ту справу на славянських мовах; через се розвідка вийшла одностороння і неповна. Автор старає ся виясняти причини, які спонукали Максимілїяна зречи ся польського престола 1598 р., а також подати детайлїчно про змаганя його придбати собі стіл московський. Waliszewski K. — Marysienka, Marie de la Grange d'Arguien, reigne de Pologne, femme de Sobieski 1641—1716. Paris, 8°, ст. VII+383. Знайомить з подробицями житя звістної жінки Собєского. Цїла істория закрашена доволї романтично. Дочка дрібного французького шляхтича, Мария de la Grange d'Arguien, вихована в Польщі на дворі Мариї Ґонзаґи, жінки Володислава IV, особа доволі легкодушна, як надворні дами в сї часи взагалї, вийшла за Собєского, а по новій елекциї стала королевою. Для доданя наукового інтересу своїй книжцї, вміщує В. огляд полїтики Мазаріна і Людвика XIV. Про всї особи свого оповіданя висказує ся дуже з легковаженєм і стиль у него за сильно фамілїярний як на наукову розвідку. Boyé, P. — Un roi de Pologne et la couronne ducale de Lorraine, Stanislas Lezczynski et le troisième traité de Vienne. Paris, 8°, ст. XX+588. Schrötter, Friedr. Freih. von.— Die schlesische Wollenindustrie im 18 Jahrhundert. (Forsch. z. Brandenb. u. Preuss. Gesch. 11/2 ст. 74—192). Розвідка заложена на ширшу міру продовжає ся в тім журналї вже кілька лїт. Сей річник приносить 3-ий відділ II-ої части, про правлїнє Шлябрендорфа 1763—1769. Автор подає огляд торговлї вовною під ту пору, говорить про прядільні і школи пряденя, про фабрики сукна, уставу в р. 1765 і поправи суконної мануфактури. Під кінець зупиняє ся над торговлею сукном та способами, яких вживали для збільшеня вивозу. Шлябрендорф, на думку автора, був першим модерним промисловцем. Knoll, Georg — Der Feldzug gegen den polnischen Aufstand im J. 1794, Theil 1. (Zeitschr. d. histor. Gesellschaft f. d. Provinz Posen. 13, ст. 1—52). Розвідка видана з паперів які лишили ся по смерти автора. Крім друкованого вихіснований тут материял познанського міського архіву і архіву великого ґенерального штабу. Schiemann Th. — Prinzessin Elise Radziwil und Prinz Wilhelm 1824. (Hist. Zeitschr. 80, ст. 243—56) про змаганя короля Фридриха Вільгельма III уможливити свому наступникови Вільгельмови подружє з Елїзою Радзївіл, а особливо спонукати царя Олександра I, щоби її адоптував. Polenaufstände im 1846—48. Aus dem Papieren eines Landraths. Von * * * Gotha, вел. 8°, ст. III+271. J. Máchal: Mickiewicza Čechy. (Český časopis historický, IV, ст. 355—89). Про перше обзнайомленє чеських письменників з творами Міцкевича. Перший збірник поезий польського поета був у бібліотецї Ганки і ним хіснував ся Ф. Л. Челяковський. У листї до Камарита

ставляє він сонети Міцкевича висше Колярових, які були під ту пору дуже популярні. Далї наводить автор вискази Шафарика в 1824 р., і иньших чеських дїячів про Міцкевича.

Halban, Alfred — Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa. (Ztft. der Savigny-Stiftung 19 B. Germ. Abth.). Се по части доповнене більшої студиї, яку Г. видав в р. 1896 п. заг. „Zur Geschichte des deut. Rechtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine. Тут подано відомости про акти „малороссийської колеґії" і памятки дїяльности свобідних козацьких судів слобідської України; див про неї бібліоґрафію XXXIV т. Записок. Bain, R. N. — The pupils of Peter the Great. History of the russian court and empire from 1697—1740. London, 8⁰, ст. 342. Flerowsky, N. — Unter drei russischen Kaisern. Das politische System Nicolaus I, Aleksander II und Aleksander III. Berlin, 8⁰, ст. 372. Wolkonskij, Fürst Sergei — Bilder aus der Geschichte und Litteratur Russlands. Autorisierte Übersetzung von A. Hippius. Basel, 8⁰, ст. VIII+317. Заголовок не цїлком відповідає змістови. Се ряд лекций з російської історії і лїтератури, які автор — очевидно нефаховий історик — держав в 1896 р. у ріжних містах Америки. Спосіб оповіданя обчислений на зовсїм несьвідому річи публику, якій подобають ся шумні фрази і яка не помічує прогалин і перекручень.

Др. М. Кордуба.

Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані по за Україною.

Огляд російських загальних часописей починаємо з **Вѣстника Европы.** О. Веселовский в своїй статї Очерки и наброски изъ старой и новой литературы (I. 117—123) дотикає ся Слова о полку Игоревѣ. Невеличкий ескиз написано талановито і блискуче; автор застановляє ся над характерними рисами отсього давнього твору. Слово — по його думцї — цїлком перейнято реалїзмом: Ігор — не герой, а звичайна, середня людина, з замірами гарними, але зі слабою волею. За Ігорем — суспільність, молода, але вяла (дрябла), безсоромна, байдужа, що жиє лише потягами власної користи, без суспільних ідеалів і без бажаня їх виконати. Автор Слова — перший руський реалїст і сатирик, автор попередник пізнїйших російських Радіщева, Щедріна... Д. Пипін у статї Книжная дѣятельность времени Петра Великаго (VII) — коротенько характерезує наукову діяльність київських учених і їх вплив на пізнїйшу російську лїтературу й науку. Між рецензиями треба занотувати неприхильну рецензию на працю Уманця про Мазепу — Житецького (VI).

Статя д. Стороженка в час. **Русская Мысль** — під заг. Мелочи для біографіи Шевченка (IV) подає історию другого виданя Кобзаря. Поет заходив ся коло отсього видання ще до заслання й зладив передмову до нього, — яку й подає д. Стороженко в своїй статї. Засланнє розбило усї заміри поета, й він знов заходить ся коло Кобзаря — вже в 1859 р.; але з цензурою було чимало клопоту, треба було мати дозвіл окрім цензурного ще й дозвіл шефа жандармів. Д. Стороженко оповідає про сї заходи Шевченка, додаючи уривки з офіцияльної кореспонденциї й лист поета до шефа жандармів. Отсю статю в коротенькім переказї подав в оглядї часописей і **Сѣверный Вѣстникъ** (VI—VII). В ставї Шафранова — Неурожай хлѣбовъ въ Россіи и продовольствіе населенія въ 20-хъ годахъ настоящаго столѣтія в ч. **Русское Богатство** (V) — ми знаходимо звістки про недороди в Чернигівській ґубернїї — 1820—22 р., Катерінославській 1821—22 й т. і. Д. Михалевич подав там же специяльну статю про церков школи Подольської ґубернїї, де подає звістки про їх сьогочасний стан на підставі офіцияльних справоздань (VII). Між рецензиями уміщена неприхильна рецензия на Уманця про Мазепу (II); подібну-ж рецензию умістила й ч. **Міръ Божій** (III). Въ ч. **Русское Обозрѣніе** д. Муркос друковав далї в скороченню Путешествіе патр. Макарія (I, II, IV); в статї д. Флорінского про Коляра (II) знайходимо коротенький уступ про славянофільство Шевченка й Косто-

марова (с. 725): на жаль, автор не застановив ся більш уважно над проґрамою Кирило-Методиєвського Товариства (ibd.) В ч. **Русскій Вѣстникъ** зустрічаємо статю д. Таубе Международный конгрессъ на Волыни в XV в. (V): на підставі польських і руських жерел автор оповідає про з'їзд Луцький 1429 р., але нових виводів чи материялів не подає. *О. Г.*

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

З статей уміщених в отсій часописи треба передовсім зазначити ті, про котрі вже була подана звістка в Наукових записках: В. Срезневський З перших років науково-літературної діяльности І. І. Срезневського — див. Зап. т. XXVII, Кулаковский — До істориї ґотської епархії в VIII в. Зап. XXVIII., Мандельштам про Садка Вейнеменена — (XXVIII), Шахматов — Житиє Антония і Печерска літопись (XXXIV), Ардашев — Изъ исторіи XVII вѣка (XXXIII), Ейнґорн — Діпльоматичні зносини Москви з правобічною Украйною в 1673 р. (XXXIII).

Д. Кульбакін у статї про нове виданє Сборника Святослава 1076 р. (II) подає покажчик відмін виданя Шимановського від первотвору: таким чином отся замітка доповнює анальоґічну рецензию д. Некрасова (Ж. М. Н. Пр. 1897, X) й статю д. Кульбакіна — в купі з рецензиєю д. Некрасова треба мати на увазї кожному, хто має замір студиювати мову Збірника 1076 р. по виданню д. Шимановського.

Статя д. Платонова — Къ исторіи городовъ и путей на южной окраинѣ Московскаго государства въ XVI в. (III) дає загальний огляд історико-ґеоґрафічних звісток про московську південну границю XVI в. й коротенький нарис державної кольонизациї. Автор не користує ся якимись новими материялами й статя має цікавість як резюме зробленого досї в сїм напрямку.

Д. Перетцъ — Изъ исторіи пословицы (V) дає огляд нових розвідок по сьому питаню в російський науцї за 1896—7 р. р. й наводить деякі цікаві паралелї з польських і українських збірників XVII й XVIII вв. Статя має характер припадкової, необробленої замітки.

Д. Срезневский статї: Иванъ Евсѣевичъ Срезневскій (VI) — подає деякі цікаві подробиції про наукову й лїтературну діялність І. Є. Срезневского, що був від 1812 до 1819 професором у харківськім університетї на катедрі российської ельоквенциї та поезиї. В покажчику надрукованих творів його найбільш цікаві для нас ті, що в своїм часї були уміщені в часописях „Украинскій Вѣстникъ" й „Харьковскій Демокритъ."

Д. Істрін у статї про козацький напад на Констянтинополь в початку XVII в. (VII) наводить з грецького манускріпту атенського монастиря замітку про напад козаків в 1623 р. Напад сей не мав

успіху. Иньші наші жерела оповідають про напад 1624 й мовчать про напад попереднього року. Д. Істрін вважає сю замїтку про напад 1624 за варту віри.

Статя д. Тіандера присьвячена західноевропейським паралєлям до билини про Чурилу й Катерину; найбільш повно й цікаво оброблено паралєлї (скандинавські, шотляндські, французькі, іберийські й славянські) про спритні відповіди жінки свому чоловікови; меньш повно оброблені паралєлї до иньших моментів билини.

З критичних рецензий зазначимо: Істріна (I) на збірник апокрифів д. Франка в I. т. Памяток; д. рецензент наводить іноді цікаві вказівки, але зовсїм безпотрібно переходить часом на публїцистичний тон, з наукових арґументів на гадки про український патриотизм і т. й. Зазначимо далї рецензиї Довнара-Запольского на перший том Жерел до іст. Укр. Руси, В. Р. на працю Уманця про Мазепу — досить неприхильну (IV), Тіхомірова на працю Лянцкоронського — Історию переяславської землї (VI, отся рецензія була потім передрукована в часописї Кіевская Старина за 1898 р.), Любавского на розвідку Ярушевича про кн. Конст. Іван. Острожського (VII). Треба також занотувати велику й богату детальними вказівками рецензию д. Архангельского на перший том Історії лїтератури Пипіна (IX, 180—243).

З справоздань наукових товариств й інституций зазначимо справоздання Публичної Бібліотеки за 1894 р. (I), Академії Наук. 1897 р. (II), Московського Археольоґічного товариства (VI), Моск. Публ. й Румянцевського Музея 1897 р. (XI). Звертає на себе увагу й справоздане д. Залєского про ґеоґрафічну секцию київського з'їзду природознавців і лікарів 1897 р. (XII).

В відділї клясичної фільольоґії зазначимо нарис д. Латишева з його серії „Замѣтки по древней географіи сѣв. побережья Чорнаго моря“ про давнє місто — Ґорґіппію — котру д. Л. льокалїзує на териториї сьогочасної Анапи (XI). *О. Г.*

Ученыя записки императорскаго казанскаго университета рік LXV. З дванайцяти грубих книжок казанського унїверситета піднесемо на першім місци розвідку А. Архангельського: До історії старорускаго люцидаріюса, котра ще не скінчена (кн. 1, 11, 12). Того самого автора подибуємо недокінчену ще розвідку про Осьвіту й лїтературу в моськовській державі кін. XV—XVII в. (кн. 4, 5—6), статю про занятя його в часї заграничної подорожі в 1894—96 р. (кн. 3) і критику на Всеволода Міллєра: Очерки народної словесности (кн. 11). З иньших праць згадаємо: С. Шестакова про походжене поем Гомера (недок.); Е. Будде п. з. Великорус у своїх пісьнях, обрядах, повірях і т. и. (5—6); В. Богородіцкого курс порівняної граматики індоевро-

пейських мов (кн. 11); в кінцї І. Смирнова критику на Л. Нїдерле: O původu Slovanů (кн. 4).

Ученыя записки императорскаго юрьевскаго университета (N. 1—5). З праць тут поданих заслугують уваги на сїм місци лише дві, а се: Ясїнского про причини упадку давньої Ливонії та початок збірника документів до історії царюваня Петра Великого. Про сї матеріяли (вийняті з італїянських архівів) буде по скінченю окремо мова в „Записках“.

Варшавскія университетскія извѣстія 1898, I — IX. Більшу частину видань сього унїверситету зайняли працї фізичні та природничї, тож зостаєть ся нам на сїм місци згадати: продовженє великої працї І. Созоновича про західнїй вплив на славянську і (велико) руську поезию (I); розвідку Е. Карського про: Сказанїє о Сивіллѣ пророчици (II), по рукописї XVI в. знайденій у бібліотецї гр. Красїньских N. 408. Сказанїє написане на українсько-руській мові з білоруським впливом, хоч автор зве його чисто-білоруським, містить ось які апокрифічні мотиви: 1) про царицю Савську, 2) крестне дерево, 3) пророцтва Сивіллї про Христа, 4) конець сьвіта. Попри лїтературні поясненя дає автор також язикові уваги, але, як сказано, автор не знаючи української мови одно поясняє польським впливом, иньшого цїлком не розбирає і — зачисляє памятку до білоруської лїтератури. У нього є такий польонїзми: дбати, зрада, мусиш, пак (!), панї, панна, пика, скарб, шкода, або (?), заревуть, звідати, округло і богато богато иньшого такого. З того видно знанє автора славянських мов. Окремо обговорено було працю проф. Леонтовича п. з. Сельскіе ремесленники въ литовскомъ государствѣ (II, III); в кінцї згадаємо про статю проф. Улянова про санкритський гимн сонцю (II). *С. Т.*

Богословскій Вѣстникъ подав чималу статю п. Папкова про руські православні брацтва; про початок їх той самий автор писав у „Вістнику“ 1897 року, а в сьогорішньому він дає історию їх істнування на протягу більш як двісті років, аж до самого XIX в. Статя розбита на чотири частини, з котрих кожда має особливий титул. Перша частина „Брацтва яко сильна оборона православія аж до відновленя православноі єрархіі 1620 р.“ (ч. 1 й 3) описує прикре становище православних після Люблинської унії та церковну, просьвітну й национальну заслугу брацтв. У другій частинї „Оборонна діяльність православних брацтв за останнї роки царювання (sic) Жиґимонта III“ (ч. 5 та 7) іде головно мова про побут патріярха Теофана на Українї. Найбільший розвій дїяльности братств за часів Владислава III, за митрополита Петра Могила описано у третій частинї: „Оживлена діяльність православних братств за Петра Могили.“ Четверта частина: „Житє та діяльність

брацтв у другій половині XVII й у XVIII ст.", 9 та 11, містить історию братств після Хмельниччини, коли Україна була поділена поміж Москвою та Польщею. Статя оперта на самих друкованих жерелах. *С.*

Христіанское Чтеніе дало дві інтересні для нас статї:

И. И. Гумецкій — Православно-русская обрядность въ церквахъ галицкой, так называемой греко-католической (уніатской) церкви ч. 1 и 2 53—60 і 220—239 ст.). Ся ст., очевидячки, написана москвофилом і написана за для того, щоб доказати, що галицька церков з обрядового навіть боку недалеко стоїть від российської церкви, що унїя не задавила в Галичанах прихильности до православія, що хоча Галичани і приняли унїю, алеж в них ще й досї живе щиро-православний дух, — що галицька церков завжди, як до сьвітла, тягнулась і тягне ся до православія (особливо з часів дїяльности о. Наумовича). Сю свою головну думку автор підпирає порівняннєм галицької і российської церкви з боку архитектури (устрій церкви і вівтаря) (ч. 1.), богослужебної одежи книжок і співів (ч. 2.)

Родосскій: Къ неизданнымъ памятникамъ русскаго церковнаго проповѣдничества в XVIII в. (ч. 12, 913—927 ст.). В сїй невеликій статї д Родосскій коротенько переказує зміст проповідей відомого ректора київської академії і богослова Кулябки, що був потім петербурським архієпископом. З початку автор коротенько розповідає біографію Сильвестра і каже кілька слів про його яко проповідника. Взагалї в статї дуже мало цїкавого або нового. *В.*

Литовскія Епархіяльная Вѣдомости. „Древняя рукописная Палинодія", М. П. (нр. 21). Виленському Братству св. Духа прислав 1897 р. преосьвящ. Павло, б. епископ олонецький в дарунку рукописну „Палинодію", скопіовану в Київі дияконом Савою Добрянським у 1634 р. Книгу віддано на сховок до Виленської Публичної Бібліотеки.

„Описаніе документовъ пожертвованныхъ Преосвящ. Павломъ, бывшимъ епископомъ олонецкимъ Виленскому Свято-Духовскому Братству", І. Спроґіса (нр. 25). Документи сї, що дотичать західньої країни, ріжного змісту, се: листи епископів, договори, грамоти і т. и. 1585—1663 рр. Всїх документів 18.

„Отзывъ поляка о мадьярахъ въ 1657 г.", В. Площанського (нр. 28). З нагоди теперішнього приятельства Поляків з Мадярами автор наводить із актів XVI ст. відозву Поляка „про віроломного Угрина, лютого ворога й нищителя шляхетської волї."

„Письма митрополита Іосифа Сѣмашка къ епископу Михаилу Голубовичу", 1829—1843 р.

Минскія Епархіяльная Вѣдомости. „Св. Кирилъ, епископъ Туровскій", С. Короткова (нр. 3 і 9). Статя складає ся з двох частин:

в однїй подано історичний нарис житя давнього Турова, у другій житє і дїяльність св. Кирила Туровського.

„Церковно-археологическіе памятники гор. Пинска“, Л. Міловідова (нр. 17). Се реферат, що був читаний на Рижськім археольоґічнім з'їздї 1896 р. і росказано в нїм про знаходки давнїх предметів у Пиньску, про давнї місцеві церкви, про найдені фундаменти декотрих із них, про збережену доси давню церковну посудину, богослужебні книги та ікони.

„Третій періодъ существованія Минской духовной семинаріи (1840 — 1874 г.). Се дальша частина історииї Минської семинариї, що стала друковати ся скілька років тому.

„Страничка изъ исторіи Паричскаго женскаго духовнаго училища“, А. Троіцкого (нр. 2, 3 і 6). Викладають ся відомости, на підставі справозданя за 1863—3 роки, про сю жіночу духовну школу, що отворила недавно дїдичка, жінка ґенерал-лейтнанта Пущіна в своїй маєтности — в містечку Паричах, коло міста Бобруйська. Школа ся істнує й тепер й її удержує своїм коштом духовне відомство.

Могилевскія Епархіяльная Вѣдомости. Тілько одна статя; „Изъ исторіи Могилевскаго женскаго училища духовнаго вѣдомства“, А. Троіцкого (нр. 1 і 9.). Ся школа повстала зразу по думцї Могилївського архиепископа Гавриіла в 1835 р. при Буйницькім монастирю (3 верст. від міста Могилева на березї Днїпра) і називала ся „Пріютъ для бѣдныхъ дѣвицъ духовнаго званія“, а потім у 1863 р. її перемінено на середню школу. Моментам первістних порядків і переміни їх присьвячена назввана вище статя, а материяли для неї взято з архива св. Синода.

Полоцкія Епархіальная Вѣдомости. Лише одна статя „Историческій очеркъ существованія Николаевской приходской церкви въ мѣстечкѣ Придруйскѣ Дриссенскаго уѣзда“, сьвящ. І. Никифоровского (нр. 19).

Воронежскія Епархіальная Вѣдомости. „Инструкція преосвящ. Тихона II (1768—1775), данная Воронежской Духовной Семинаріи“, подав П. Никольський (нр. 12). Інструкция ся для учителїв дуже похожа на педаґоґічні погляди цариці Катерини II, Бецкого й иньших діячів просьвіти другої половини XVIII в., лише с тою ріжницею, що думки інструкциї мають релїґійний характер. Тут на першім пляні стоїть людська гідність особи ученика, на котрого через те треба впливати не погрозами й ганебними карами, а добрістю, намовою, „изъясненіемъ пользы церкви святой, отечеству и самимъ учащимся отъ ученія проистекающія“.

„Матеріялы для исторіи Воронежской семинаріи“, С. Введенского (нр. 14). Тут наведено два документи, виняті з московської Синодаль-(патріаршої) Біблїотеки: роспись міст коло Воронежа і Тамбова 1682

р. та указ патриярха Адрияна про прилученнє міста Усмані з повітом до Рязанської епархії, а не до Воронїзької, 1694 р.

„Царь Петръ въ гостяхъ у святителя Митрофана“, Н. Полїкарпова (нр. 16). На підставі документів (книги доходів і росходів архиепископського дому) росказано про відвідини царя Петра у Воронїжи і воронїзького сьвятителя Митрофана, котрого він дуже шанував про приймання царя і т. и.

„150-лѣтіе Воронежской д. семинаріи“, П. Никольського (нр. 17). Рішає ся питанє про час заснования семинарії та вказує ся на час 1745—46 р.

„Зачисленіе приходскихъ мѣстъ за учениками Воронежской дух. семинаріи въ XVIII и XIX в. П. Никольського (нр. 19). Статя зложена на підставі архивних документів. *Ю. С.*

Археологическія извѣстія и замѣтки (I—II, III—IV, V—VI, VII—VIII, IX—X, XI—XII, під ред. Д. Анучина й А. Кирпичникова). З статей загального зміста треба зауважити замітку д. Букіна О значеніи слова пожаръ (V—VI); автор наводить, що в лїтописнім оповіданю про боротьбу Олега з Мономаховичами згадує ся „пожаръ на Кулачкѣ“ (Лавр. л. 229.232); на підставі топоґрафічних звісток пізнїйших часів XVI й XVII в. автор робить вивід, що пожар визначає торг. Д. Петров у замітцї О нѣкоторыхъ змѣевикахъ, энколпіонахъ и образахъ, найденныхъ въ кіевской губерніи и вообще на югѣ Россіи (V—VI) описує два мідяних змієвика з колекциї д. Гезе й енколпіон ріжнофарбової емалії на бронзї з колекциї д. Ханенка; перший змієвик корсунського походженя, другий змієвик й енколпіон руського. Енколпіон дійшов до нас не цілий, а в двох половинках: певно, коли зносини з Византиєю стали тяжкими, а місцева, руська емалева технїка впала, енколпіон як коштовна і рідка річ був подїлений меже двома родинами. Д. Кулаковський Къ вопросу о каменныхъ бабахъ (VII—VIII) стверджує стару думку про тюркське походженє каменних баб, досить близьким терміном орхонських надписів: балбал, з котрого, по думцї автора, й походить баба. Д. Уварова в статї Нѣсколько интересныхъ образцовъ древнерусскаго искусства (IX—X) описує сім цїкавих річей з колекциї В. Б. Антоновича й д. Хвойка. В другій своїй статї (IX—X 292—3) вона дотикає ся долї черепа кн. Владиміра Васильковича, що був колись в колекциї д. Прахова; нинї отсей череп й кости, що знайдено було в купі з черепом замуровано в Мстиславовій церкві в Володимирі Волинськім.

Дрібні віддїли „Археологическая Хроника“ й „Засѣданія обществъ“ дають часом цїкаві звістки про знахідки на Українї чи про дїяльність тутешних наукових товариств. Згадаємо звістки про знахідки Антоно-

вича (с. 245), Хвойка (254, 378), про давні римські монети знайдені на Україні (с. 379). Кілька заміток присьвячено діяльности „Комитета по устройству XI арх. съѣзда", ст. 189, 257, 402, науковій діяльности товариства Нестора ст. 77, 258, Харківського історико-фільольоґічного товариства с. 410 й т. и.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ (т. 184—187). З статей уміщених в отсих чотирох томах було обговорено окремо в Записках Бѣлокурова Русскія лѣтописи (IV). Праця д. Істріна Откровеніе Меѳодія Патарскаго, почата друком ще в р. 1897 й скінчена в I 1898 р., буде ще обговорена осібно. Д. Муркос друкував далї Путешествіе патр. Макарія (III—IV), а д. Ейнгорн умістив VI розділ нескінченої ще працї своєї О сношеніяхъ малорусскаго духовенства съ Московскимъ правительствомъ въ царствованіе ц. Алексѣя Михайловича. (IV). Окрім отсих статей ми повинні ще згадати поданий д. Ляцьким етноґрафічний материял під заголовком Матеріялъ для изученія творчества и быта бѣлоруссовъ (III). Між документами занотуємо указ ц. Олексія Михайловича 1658 р. щоб в Смоленщині мешканції „на головѣ хохловъ у себя не дѣлали и к Черкасом не переходили" (III). Зазначимо також коротенькі справоздання про цікаві для нас реферати Любавського (Къ исторіи лит. русскаго сейма) й Ейнгорна (кілька дрібних заміток про українсько-московські відносини 1669—70 рр.) уміщені в відділї „Протоколы".

В час. **Русская Старина** між поданими материялами ми знаходимо официяльну подяку вел. кн. Павла Петровича гр. П. А. Румянцеву за щире витаннє, зроблене йому на Українї 16/X 1781 (VI), сатиру на ґр. Н. Г. Ренніна (X) й поданий д. Шенроком лист Як. Данилевського до Гоголя 27/XI 1851 (VI); сей лист не дає яких небудь нових звісток до біоґрафії М. В. Гоголя. Окрім того занотуємо продовженє мемуарів М. Чайковского (II—XI).

В час. **Историческій Вѣстникъ** знаходимо кілька цікавих статей. Д. Глинскій Печать въ провинціи (I) подає коротенький огляд газет південної Росиї, київських й одеських (332—4.) Дві статї анальоґічні pendant одна до другої оповідають про будинки Разумовських в Батурині: Герасимовъ Забытый замокъ (II) й Иноземцовъ Батуринскіе памятники (IV); до першої додано два малюнки будинків. В театральних споминах д. Тіхонова (V, 466—7) знаходимо уривок про Айри Ольриджа. Д. Купчанко умістив статю Поселенія русскихъ старообрядцевъ въ Буковинѣ, зроблену по Kaindl'ю (VII). В статї Разсказы М. С. Щепкина є кілька дрібних звісток про Соленика, згадки М. С. Щ. про Гоголя, про зустріч із Шевченком в Нижнім 1857 р.; цікаві також українські вірші артиста Домбровського читані Щепкіну на

обідї у Поґодіна в 1853 р. З рецензий занотуємо рецензию на працю Уманця про Мазепу (IV), на Очерки Лазаревського т. IV (VI) й на XIX т. наших Записок (X, в звичайнім для И. В. напрямі).

В ч. **Русскій Архивъ**, окрім статї д. Юдіна, Къ біоґрафіи Т. Г. Шевченка (III), обговореної вже в Записках (XXVII), уміщено ще (XII) лист Герна до М. М. Лазаревського, про Шевченка й його побут підчас заслання, й два листи Шевченка до В. А. Жуковского й до невідомого (Дубельта?); отсї материяли були потім передруковані в ч. Кіевская Старина і Л.-н. вістнику 1899 р. Д. Альбовський — Отголосокъ Пугачевщины на Украинѣ (XI) подає звістки про самозванця Количова, що прийняв імя Петра III; 1787 р., по доносу черницї Флоровського монастира його схопили в Київі. Стятя написана на підставі архівних жерел. *О. Г-ий.*

Византійский временникъ (3 книжки) сього року визначив ся значним числом статей інтересних в загалї й для нас специяльно; з них про статю проф. Кулаковського Християнство у Аланів була вже мова осібно (Записки т. XXVIII), про відчит д. Істріна про хроноґрафи та ширшу й дуже інтересну статю д. Васїлева „Словяне в Греции" буде подано осібне справоздане; з иньших занотуємо тут:

Проф. Кулаковський в замітцї „Іще до питаня про Вичину" дає деякі доповненя до своїх виводів про місце Вичини, висловлених у попереднім річнику, та полемізує з Томашком. Він же у замітцї „Чи Лев Мудрий чи Лев Ісаврийський був автором Тактики" виступає против висловленого Цахаріе і повтореного Шенком і Крумбахером погляду, що автором тактики був не Лев Мудрий, як приймало ся досї звичайно, а Ісаврийський, і д. Кулаковський наводить із Тактики місця, що вказують на часи Льва Мудрого, та висловляє своє переконане, що Цахаріе і Шенк пустили свою теорию не заглянувши навіть у Тактику. Се булоб дуже сумно, і проф. Кулаковскому треба булоб застановити ся ще над одною евентуальностию, якаб виникала з спостережень Цахеріе: чи в Тактицї не маємо ми працї написаної давнїйше і тільки переробленої за Льва Мудрого? Для нас се справа інтересна з огляду на згадку Тактики про північних Скитів. У своїй історії України-Руси (с. 244 і 414) я підносив теж істноване в Тактицї вказівок на IX в., але не міг припустити, що Цахаріе і Шенк зовсім безпідставно виїхали з своєю теориєю, хоч і уважав справу непевною. Булоб інтересно, щоб ся справа була з'аналїзована близше. В кінцї замітки д. Кулаковський уставляє близше час виданя Тактики й виводить для того р. 890—1.

Крім того треба ще згадати дальші студиї над рукописною традицию Льоґотета д. Шестакова і текстуальну студию Крашенїннікова над Прокопиєм. *М. Г.*

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. (Томъ III). Сей том обіймає 1396 сторін розвідок, а крім того 129 сторін материялів лїнґвістичних (диялектичних) великоруських, 67 білоруських і 42 русько-українських (полїських). Найважнїйші статї отсї:

1) А. А. Шахматовъ: Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ. Справа дуже трудна, бо наколи вже трудно приходить ся означити qualitas поодиноких звуків праславянської доби, то о скількож ще труднїйше мусить бути означити quantitas і dynamis їхже. Д. Шахматов — теоретик κατ' ἐξοχήν — оперує собі акцентами на папері мовби кониками шаховими по шахівницї і, як сам каже, доходить до вислїдів „теоретическимъ путемъ“. А прецїнь акцент чи музикальний (тонїчний) чи експірацийний (динамічний) — се річ звязана як найтїснїйше з живим процесом говореня і ледви чи коли небудь буде можна її як небудь точно ґрафічно представити. Що найвисше можуть тут мати скільки небудь стійности лиш дослїди людей з дуже тонким почутєм язиковим і музикальним, і то здає ся лиш дотично процесів рідної бесїди в добі сучасній, живій. Тимчасом д. Ш. оперує головно сербськими, звісно — дуже тонкими акцентами, і сам признає ся при кінци в своїм „маломъ знакомствѣ съ живою сербскою рѣчью“. Оцїнити належно дослїди д. Ш. зможуть лиш специялїсти на полї акцентольоґії славянської і загально-людської. (Порівнай зрештою рецензию Rešetar-а в XX т. Archiv-a für slav. Philol. 397-405. Решетар кінчить словами Leskien-а: „Man thut nach meiner Erfahrung besser, in diesen schwierigen, verwickelten Dingen nicht gleich zu viel zu wollen“.)

2) Продовженє статї В. Сиповского п. з. „Къ литературной исторіи (Карамзинових) Писемъ русскаго путешественника“. Робота дуже характеристична для найновійшого курсу російських фільольоґічних праць своїм методом. Самі три останнї роздїли — а то: III. Порівнанє „Писем“ з тими книжками, з яких Карамзин користав, а не зацитував (попереду була мова про зацитовані самим автором жерела „Писем“), IV. Про иньші подібні до „Писем“ сучасні їм твори европейської лїтератури і V. Істория тексту „Писем“ на підставі порівнаня пяти видань, які вийшли ще за житя Карамзина — обіймають сторони 35—115 і 969—1050, разом 161. І всї ті сторони заповнив автор майже виключно паралєльно зіставленими виписками з ріжних книг або видань в родї нпр. такої:

L' épée royale, dite de clemence... on la porte nue	... такъ называемые мечи милосердія, духовнаго и времен-

devant le Roi entre les deux épées de justice (la spirituelle et la temporelle)[1])	наго правосудія, носимые передъ англійскими королями въ обрядѣ коронованія[2])

Або в уступі про історию тексту (де йде мова про ріжницю видань):

1. видане.	2. видане.
... возраженія мои мнѣ не помогли... і т. д.	...возраженія мои не помогли.

І в кінцн доходить автор до результатів, котрі були всїм відомі й без його роботи, а то: 1) що Карамзїн, пишучи свої „Письма", користав з богатьох сучасних книжок, 2) що кожде нове видане старанно переглядав і поправляв. Чи не шкода може на таку роботу здоровля, часу й працї?

3) А. А. Шахматовъ: Отзывъ о сочиненіи: Eugen Ščepkin. — Zur Nestorfrage (обговорено в XXV т. Зап.)

4) Початок працї Щепкіна п. з. „Разсужденіе о языкѣ Савиной книги (стр. 157—227, 374—471 і 1180—1268). Савиною називає ся відривок недїльного євангелия з XI. в., написаний кирилицею на перґаменті якимсь „попом Савою". Відривок той переховує ся в Типографській біблїотецї в Москві під ч. 14 і служить дуже важною — вже хочби з огляду на свій вік — памяткою т. зв. церковно-славянського язика. Д. Щепкін постановив дати повний і всесторонний огляд її з палеоґрафічного і лїнґвістичного погляду — і то в звязи з найновійшим станом дотичних наук. В тій частинї працї, яка лежить перед нами, подав д. Щ. опис памятника з огляду палеоґрафічного, а з фонетики обговорив звуки носові і звуки глухі ъ та ь. — Робота д. Щ. дуже докладна і прозора; для кождого молодого славіста, що доперва починає свої студиї, може бути взірцем методу, а заразом дуже добрим жерелом пізнаня всїх найважнїйших питань з обсягу лїнґвістики загально-славянської. Що дуже користно відзначує роботу д. Щ. від иньших подібних лїнґвїстичних праць — то постійна сьвідомість того, що букви то лише знаки живих звуків з тисячами їх відмін, — що отже при всяких фонетичних процесах складовими елементами служать не букви лиш ті звукові відміни, які за ними криють ся. Автор раз-у-раз оперує дослїдами й тезами Sievers-a (Grundzüge der Phonetik 4. Aufl.) і се — побіч докладности й повности материялу, а також широкого зная лїтератури даного предмету, з оглядом і на иньші найдавнїйші старославянські памятки, як: Зоґрафске Евангелиє, Codex

[1]) Londres et ses environs ou guide de voyageurs I. 172.

[2]) Карамзинъ, Сочиненія II. 708.

Marianus, Glagolita Clozianus, Евангелие Ассеманово, Codex Suprasliensis, Київські фраґменти і т. д. — й треба признати найдодатнїйшою стороною працї д. Щепкіна. Що правда, не так легко нинї відгадати якість, силу і довготу звуків, що жили в устах наддунайських Славян тисяч лїт тому. І тому в поодиноких точках тверджен я д. Щ. певно в неоднім разї не будуть ще останнїм словом. Менї в загалї видить ся, що і д. Щ. і всї йому подібні дослїдники за богато підсувають математичної точности й старанности, а надто й новочасного свого власного фільольоґічного розуміння й чутя давним переписувачам a la „піп Сава“. Я думаю, що у них було далеко більше тої неконсеквенциї і байдужности до ортоґрафічної точности, яку подибуємо й нинї у кождого чоловіка не-фільольоґа, хочби він кінчив і унїверзитетські студиї, — тим більше, що навіть сучасна нам правописна прецизия не стільки залежить від природної кореспонденциї букв до реляций звукових, скільки від меньше або більше точного й докладного виученя приписаних правописних норм. А деж можна такого вишколеня і такої рутини шукати у грамотіїв X або XI віку? Та й котраж нинї ортоґрафія навіть при кінци XIX в. так докладна, аби кождий її знак виражав лиш справдї ідентичні звуки?

5) И. В. Ягичъ — Критическія замѣтки къ славянскому переводу двухъ апокрифическихъ сказаній. І. Апокрифическое Первоевангеліе Іакова (стр. 315—338). II. Апокрифическое Посланіе Пилата въ Римъ (стр. 793—822). Проф. Яґіч знайшов недавно незнаний доси збірник статей середноболгарської редакциї з кінця XVII в., котрий з огляду на зміст назвав „Златоустом“. В тім Златоустї знаходять ся й два наведені апокрифи, котрих копії були доси знані лише з пізнїйших часів. Проф. Я. подає докладну критичну аналїзу тексту тих апокрифів, порівнуючи ріжні славянські кодекси між собою і з знаними доси грецькими редакциями. З порівнаня поодиноких уступів, і навіть фраз і слів ріжних кодексів доходить автор до виводів що до лїтературної вартости і посвояченя списків. І так, по думцї автора, Первоевангелие Якова переложене на славянську мову ще в XII в. і найблизший до того першого перекладу є макарієвський кодекс. „Послание Пилата в Рим“ заховало ся в найлїпшій і найбільше зближенїй до первісної формі в кодексї як раз новововідкритім болгарськім і воловецькім.

6) Конець статї В. М. Истрина п. з. Замѣчаніе о составѣ Толковой Палеи, а то: арт. V. „Златая Матица“ і VI Византійскіе прототипы Толковой Палеи. Цікавий погляд автора, що Толкова Палея в тій формі, в якій ми маємо її в первісній редакциї, не була перекладом з грецького ориґіналу, лиш ориґінальною памяткою славянською і то імовірно руською“. Руською була — по

думцї автора — й ідея Палеї. „Правда — пише він — ідея Толкової Палеї (представити Старий Завіт прообразом Нового) се ідея стара; але новістю треба тут признати сполученє тої ідеї з практичною цїлю — переконати Жидів про хибність їх науки“ (стр. 512). І автор робить з того погляду одну дуже цїкаву увагу в огляду на Палею. Тодї як полємічна лїтература проти Латинян — каже він — пересичена величезною нетерпимістю, тодї як православному заборонено всякі зносини з латинянином, — Толковая Палея, а з нею й иньші заховані памятки, ставлять ся до Жидів не тільки з терпимістю, але навіть добродушно, з батьківською дорадливістю (отечески-увѣщательно).“ Д. Істрін виводить з того: „Если нетерпимое отношеніе древнерусскаго человѣка къ латинству должно быть приписываемо вліянію греческихъ учителей и греческой полемической литературѣ, то несравненно болѣе мягкое отношеніе къ еврейству должно приписываться отсутствію такого вліянія со стороны Византіи.“ (стр. 531.) Та задля того приписувати ідею і первісний склад Толкової Палеї виключно Руси -- таки трохи за ризиковно.

7) Початок статї Е. Корша: Разборъ вопроса о подлинности окончанія „Русалки“ Пушкина по записи Д. П. Зуева. Робота дуже пригадує своїм методом вище обговорену статю Сїповского про „Письма путешественника“ Карамзїна.

З дрібнїйших статей варто зазначити передовсїм досить богатий відділ бібліоґрафічний про найважнїйші наукові публїкациї ріжних славянських народів. Про Записки Тов. ім. Шевченка“ т. IX—XVI і Етноґрафічний збірник I—III реферує д. В. Корабльов. Найдовше задержує ся він над етноґрафічними материялами з Угорської Руси, хвалить д. Гнатюка за совісність і повноту материялу. „Тщательно выполненный трудъ д. Гнатюка заслуживаетъ вниманія какъ этнографа, такъ и филолога (стр. 608.)“ *І. К.*

Русскій филологическій вѣстникъ (т. 39 і 40) в сїм річнику подав такі близше інтересні для нас статї:

Д. Н. Смірнов в статї До питання про педаґоґіку Московської Руси XVII ст. (т. 39) обговорює віршовану „Книжицу вопросомъ и отвѣтомъ иже во юности сущимъ зѣло потребни суть“ Семена Полоцького, звістну без кінця і досї не зауважену в лїтературі Полоцького.

Д. Вєтухов подав статю про Потебню — його біоґрафію, огляд дїяльности і бібліоґрафію.

Розвідка д. Філатова про народні говори Воронїзької ґуб. закінчена друком (т. 39) і в додатку подані (т. 40) материяли — піснї й кілька прозових оповідань — великоросийських, українських і мішаних (сї особливо інтересні).

Проф. Будде з нагоди нового видання Лаврентиєвського кодекса застановляєть ся над поданим в нім новим фраґментом Науки Мономаха, доводить його самостійність від верзиї Лаврентиєвського кодекса, уставляє правдиву лєкцию деяких місць і дає толкованнє початка — інтересне, хоч на мій погляд таки натягнене.

Закінчена друком і статя д. Азбукіна про лїтературну боротьбу репрезентантів християнства з останками поганства у Руського народа в XI—XV в.

Дальший інтерес для нас можуть мати: „Начерки з історії давньої руської лїтератури житий сьвятих Д. Кадлубовского" (далї): в сїм річнику автор обговорює жития Меркурия Смоленського і Никити Столпника Переяславського; перше він уважає простою льокалїзациєю грецького жития Меркурия Кесарийського, в другій підносить впливи грецького жития широко популярного великомученика Никити.

Д. Чудовский подав студию про слуцький диялєкт, а проф. Карский маленьке доповненнє до неї. *М. Г.*

Ateneum. В сїм річнику продовжив проф. Брікнер статю про польських ріжновірцїв, специяльно про Ариян (I) і Лаского (II). З иньших історичних розвідок на першім місци згадати треба М. Ґоздави про територию туровсько-пинського князївства (III). Автор говорить попереду коротенько про пинських князїв аж до 1518 р., коли сї землї дістались королевій Бонї, а опісля перемінились у королївщину. Далї переповідає долю Туровської землї, що мала ріжних власників, аж до кінця самостійности Польщі. Обговорюючи границї сих земель ограничаєть ся лише до XV і XVI ст. Нових материялів автор не має, користуєть ся вже друкованими і то згадує їх лише сумарично, досить же значна лїтература сього питання для автора не істнує зовсїм. Означенєм границь городецького повіту, що входив клином межи оба князївства, кінчить автор свою розвідку. Вкінцї С. Пирович в розвідцї про фінансову квестию на чотиролїтнїм соймі (VI) обговорює проєкт кс. Оссовского що до реформи староств себто доходів із королївщин. Видав він 1791 р. друком, а опісля предложив соймови мемориял, в котрім радить перемінити королївщини на приватну власність дорогою продажі, а для переведеня того утворити банк, щоби міг до цїлковитої продажі видавати кредитові білєти, опісля в міру продаваня дібр усувати. Проєкт сей одначе подибав зараз на початку сильну опозицию в соймі. Остаточно 19 грудня 1791 прийнято по довгих і горячих нарадах проєкт, хоч змінений в неоднім, але таки в дусї кс. Оссовского. Виконанє його було вже неможливе, як усе, що постановив чотиролїтнїй сойм.

Уваги заслугує ще статя Вл. Козловского про новійші проби клясифікациї наук (III), вкінцї уступ із записок Стан. Моравского про Сенковского, автора Collectane-ів з турецької історії (I).

Biblioteka warszawska. — З сього річника приходить ся нам поперед усього занотувати розвідки проф. Брікнера про народ і віру в старинній Литві (продовженє), що може вважатись причинком до роз'ясненя литовської мітольоґії (I) і його-ж нариси з історії польської культури, специяльно про цивілїзацию і язик (II, III); тут він специяльно застановляєть ся над чужими словами, що увійшли в польську мову, їх походженє і час, коли прийняли ся, і на тім будує погляди про первістну культуру Словян, специяльно Поляків. Певно, лінґвісти не згодять ся на всї виводи і способи ученого професора, се й їм полишаємо, зазначимо лише тут, що автор не знає українського язика, лише польський і російський і з того боку трактує нашу мову, коли говорить про ґотські та грецькі впливи. Українські впливи на польську мову кладе на пізні часи, бо аж на XVII в. Д. Равіта Ґавроньский подав тут нарис з житя „кресової суспільности (III), де на основі нових рукописних материялів переповідає історию родини Фельштиньских, осїлих у Брацлавщинї в другій половинї XVIII в., специяльно одного з них — Ігната, що брав визначну участь у розбиваню гайдамаків 1768 р. Нарис для нас тим більш інтересний, що подає одно оповіданє про родину Скупіїв з часів гайдамацької різнї.

Вкінцї згадати належить ще ось які статї: Будзїшевского про більське ґрафство (III), Ашкенази про польсько-пруську угоду 1790 р., його-ж про незнані листи I. I. Rousseau до Вєльгорского (I), Рембовского про Ґурского, історика польських військ (I), Мазановского про відносини Б. Залєского до Міцкевича (IV).

Przewodnik naukowy i literacki, річник XXVI ст. 1334. В історичнім відділї сеї часописи подибуємо із нашої історії розвідку Дунїна-Карвіцкого про місцевости над Іквою, їх минувшість і теперішнїсть (2 частина); вона буде одначе обговорена окремо в „Записках“. З иньших розвідок згадаємо хиба другу частину історичної моноґрафії дра Тросколяньского про Андрея Зебжидовского, вроцлавського і краківського епископа. Лїтературний відділ посьвячений найбільше Міцкевичеви, з чого найбільшу частину написав таки сам син поета Владислав. Зрештою на першім місци згадати треба розвідку молодого історика А. Шельонґовского п. з. „Павел Пясецкий, польський історик XVII в., студия над його хронїкою і житєм автора.[1]) Праця обіймає

[1]) Обговорено й осібно в бібліоґрафічнім відділї сього тому. *Ред.*

вивід роду Пясецкого, вихованнє, службу на дворі і духовну карієру, участь у полїтичних справах, політичну ролю за Владислава IV, кінець житя, діяльність як духовного, повстанє хронїки, її відносини до попереднїх, полїтичні погляди Пясецкого, жерела його і характеристика їх. Автор мав богато нових материялів і обробив їх дуже сумлїнно, аж до дрібничок, тож ся праця може вважати ся важною вкладкою у сей відділ історичної лїтератури. Автор хотїв би бути супроти своїх попередників, що займали ся Пясецким, як найбільш безсторонним, хоч йому се не все вдаєть ся, коли немов з гори поклав собі завданєм обороняти лїтописця перед закидами безхарактерности, що йому переважно досї закидувано. Комунально, майже недбало порушив автор славну ворожнечу Пясецкого до Русинів, не то до православних, але й до унїятів. Кілка прикладів його нетолєранциї (а можна найти величезну силу їх !) поясняє автор комуналом: „Пясецкий дивив ся на релїґійну унїю з полїтичного становища.“ Що правда, в теперішнїх часах годї навіть від історика Поляка чогось більше надїяти ся. Д. Шельонґовський лїпший ще тим від иньшого, що не запускає ся глибше в сю справу і не перекручує нїчого.

З иньших розвідок сього віддїлу згадаємо: Равіти-Ґавроньского про Садик-Пашу й Адама Міцкевича (ст. 941), Пінї про Ґарчиньского (463, 573, 677), Третяка про синтезу поезиї Міцкевича (794).

С. Т.

Kwartalnik historyczny дав небогато ориґінальних розвідок в сїм річнику загалом. Згадаємо лише „Lechica“ акад. Кунїка, себто причинки та уваги до т. зв. лехіцької квестиї, які той учений надіслав редакциї Kwartalnik'а з нагоди появи книжки проф. А. Малецкого: „Lechici w świetle historycznej krytyki“, що розбудила всюди живий інтерес. На підставі ж публїкациї жерел „Liv- Est und Kürländisches Urkundenbuch Bd. 10“ пише др. Прохаска про відносини Казимира Ягайловича до нїмецького ордену (Kazimierz Jagiellończyk a Inflanty 1440 - 1450) — цїкаве для нас де в чім з огляду на литовські справи.

Богатший рецензийний віддїл. Побіч поданих справоздань в властивій рецензийній рубрицї знаходимо кілька ширших рецензий уміщених окремо. І так маємо н. з. Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce, рецензию проф. Бальцера на книжки Piekosińsk'ого: „Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej“. Згадану висше працю Малецкого реферує K. Pokański (Lechica). A. Jabłonowski (W sprawie średniowiecznej heraldyki litewsko-ruskiej) рецензує Piekosińsk'ого Rycerstwo polskie wieków średnich tom I властиво се друге виданє давнїйшої працї того ученого: O dynastycznem pochodzeniu szlachty polskiej). З нагоди тої рецензиї зняла ся між

обома полеміка за те, чи можна в гербах литовсько-руської шляхти бачити герби первістно польські. Яблоновский обстає при своїм, давнїйше ще (Wisła 1891) висловленім погляді, що герби литовсько-руські, розуміє ся ті, що до котрих нема явних доказів, що вони взяті з польської геральдики, кавказького походженя. Пекосїньский же заперечує тому і говорить, що шляхтї литовсько-руськїй не вільно було приймати иньших гербів, як лиш польські. В полеміку ту вдавав ся також проф. Малецкий (Znaczenie unii horodelskiej z punktu widzenia heraldycznego) і розібравши документи, на яких опирає ся Пекосїньский: акти городельські (1413), привилей Ягайла (1432) і вел. кн. Жиґимонта (1434), не згоджує ся з Пекосїньским.

Наведемо тепер важнїйші для нас рецензиї з рубрики: „Recenzye i sprawozdania“, в скобках подаючи назвиско рецензента. Ю. Яворський Громовыя стрѣлки (Krček), Simiginowicz Das Prutthal in Galizien und in der Bukowina і Falkiewicz Monografia powiatu grodeckiego (Romer), Сапуновъ Матеріялы по историі и географіи Дисненскаго и Вильненскаго уѣздовъ Виленской губерніи (Marek), моноґрафії про Янів під Львовом Udziel'i і Pełowsk'ого (Papée), Зверинскій Матеріалы для истор.-типографическаго изслѣдованія о православныхъ монастыряхъ въ Россійской имперіи (Marek), Данилевичъ Очеркъ исторіи Полоцкой земли до конца XIV в. (Marek), Харламповичъ Острожская православная школа (Marek), Трипольскій Къ исторіи почаевскаго монастиря (Marek), Kraushar Frank i Frankisci polscy (рецензия припізнена, але дуже основна, Korzon), Piekosiński Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim (Prochaska), Worobkiewicz Die Orthodox-orientalische Kirche in Lemberg (Fiałek), Włast Opowiadania historyczne z dziejów okolicy Słuczy i jej dopływów (Wołyniak), Pierling Lettre de Dmitri, dit le Faut, à Clement VIII) Hirschberg), Тарановскій, Обзоръ памятниковъ магдебургскаго права западнорусскихъ городовъ литовской эпохи (Rolny), Piekosiński Rachunki dworu króla Jagiełły i królowej Jadwigi 1388—1420 (Prochaska). З актів і видань материялів оцїнено між иньшими: Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею XIX, XXII (Marek), Archiv für slavische Philologie XVII, 4 (Brückner), Archivum XX. Sanguszków w Sławucie V (Semkowicz), Сборникъ матеріаловъ для исторіи просвѣщенія въ Россіи II (Marek) і Труды подольскаго епархіяльнаго истор. статис. Комитета VIII (Marek).

Як в кождім, так і в тім річнику подано богатий огляд літератури всесьвітної історії та огляд часописей і журналів. *Ю. Л.*

Lud — четвертий річник його приніс не багато статий, що дотикали би українського народу, тай ті, що мають якусь стичність з на-

шою наукою, не мають ширшого значіня і згадуємо про них лише з обовязку справоздавця.

На перше місце треба тут поставити статю Фр. Ґавроньского: „Szczedrówki z Tarnawy“ (Добромильського пов.). Усїх пісень 10, з того одну не можна нїяк уважати щедрівкою, а скорше балядою. Між щедрівками нема нїяких нових. Запис цїлком лихий і служить дальшим доказом, що Поляки не годні нїчого доброго зробити там, де приходить їм стикати ся з нашою мовою. Аби мій висказ не видавав ся голословним, наведу кілька „взірців“, що мають бути записані нїби то в українській мові: złote pióreczka, tri rozbijnyki, buwaj zdrowyj — rosły wesełyj, z witrom, try świcy, pry perszyj świci, jichaj synońku, szableu zwywaje, swoju króliwnu i piw królestwa, sestrijczki, w czystym polu, w czystejkim polu, але z newołeńki, małeńka mu poświcuje, oj de kujesz, de pojidesz? Za horoju po diwoju, pas Iwanejko w horoj stadejko, sztyry par woływ. Як на 10 щедрівок — то думаю досить цитатів.

При тім, думаю, не від річи буде навести „філїпіку“ д. Ґавронського проти „гражданки“, бо вона дуже красно показує, як люди, не маючи нераз понятя про річ, не тілько пишуть про неї, але бажають при тім відгравати ролю авторитетів. Г. Ґавроньский пише: „Передовсїм мушу оправдати ся, чому я ужив латинського альфабету (себ при записуваню щедрівок). На мою думку він відповідає найлїпше кождій фонетицї ріжних відтїнків української мови і дозволює тим способом оминути правдивий хаос у вимові, що істнує всюда там, де записувачі послугували ся гражданкою, вводячи до неї довільні знаки і довільні зближеня звуків. Для лїнґвіста, для фільольоґа найдуть ся може які вказівки в тім фонетичнім хаосї, що вимагає не лиш знаня української мови, але й окремої науки відчитуваня і відгадуваня правдивих звуків, для етноґрафа всякі проби нїби докладного віддаваня звуків майже зовсїм непотрібнї тим більше, що сама тота докладність дуже підозріла і непевна. Супроти того волїв я тримати ся посередної дороги, заховуючи тілько „wybitniejszą akcentuacyę i dźwięk przeważający“ (?): piszou, szableu, ja, намість: piszoŭ, szableŭ, ta — як дехто пише. Буква, хочби поставити над нею 10 значків, і злучити з иньшими мягкими, не дасть докладного понятя звуку. Треба би хиба утворити якийсь окремий язик і альфабет.“

Правдивість і льоґічність тої тиради оцїнить собісам читач. А що ще до етноґрафічних здібностий д. Ґавронського, то, думаю, буде досить навести отсї його слова: „Я не порівнував тих мотивів, бо уважаю сю справу за передчасну; ми стоїмо ще все в стадиї збираня материялів, а порівнанє може наступити аж по зібраню.“ Я може за

багато зацитував тут, але таких характеристичних річий не треба поминати.

Друга річ, що дотикає Русинів, то „повіншоване“ з Бучача на новий рік, яке подав д. Служевский. Чого воно тут надруковане — не знаю, тим більше, що записувач не розумів його, як то видно зі стилїзациї. Зрештою нема в ньому нїчого нового.

Третя українська річ, се пісня додана до польського анекдота про пастуха, що хотїв легким коштом стати паном, як паралєля. Пісня ся подаєть ся у нас у читанках для народнїх шкіл п. н. Маланка і зачинаєть ся словами:

Поспішала Маланка
В понедїлок зранка
З молоком на місто...

Четверта статя — се справозданє дра Крчека про писанки. Свого часу порозсилала була редакция „Ludu“ квестионар в ріжні сторони нашого краю в справі писанок. На квестионар надоспіло досить відповідей, а д. Крчек зібрав їх і упорядкував. Між відповідями бувають деякі справдї цїнні, але багато також сьмітя, до якого не можна привязувати нїякої ваги. N. 151 дає приміром таку відповідь на одно питанє: „але тепер рідше подибують ся писанки, бо через зносини з виборовими аґітаторами і через впливи Стояловского etc. нарід думає що раз більше про полїтику і спаношенє, про перебиранє в темні одяги і шовки — коли прирікають йому золоті часи — як про сїрак і свої красні звичаї.“ Ну, на таких відповідях не багато можна збудувати. Вони служать заразом доказом, що лїпше чоловікови обізнаному з предметом дослїдити меньшу територию, але докладно, нїж широку на підставі таких відповідий на квестионар, як повисше. Найцїкавійші між відповідями ще леґенди звязані з писанками, при помочи яких пояснює собі народ причину звичаю „писанки писати“.

Впадає також в очи, що з руських повітів і від Русинів вплинуло більше відповідий на квестионар, як з польських повітів і від Поляків.

Рецензий на українські етноґрафічні виданя нема і в сїм річнику, як і в попереднїх, нїяких.

З польських праць, уміщених в IV т. „Ludu“ належить піднести дуже інтересну працю Віторта „Zarysy prawa zwyczajowego ludu litewskiego“ і Здзярского „Pierwiastek ludowy w poezyi A. Mickiewicza.“

„Wisła“, що виходить у Варшаві, не помістила минулого року нїякого причинку до українсько-руської етноґрафії. Подала за те пару рецензий на книжки з того поля. *В. Г.*

Archiv für slavische Philologie (т. XX, стр. 1—652). Більшої нашої уваги варті з сїм томі отсї статї:

1) V. Jagić. — Einige Streitfragen. Статя обговорює три справи: 1. Zur Provenienz der Kijever glagolitischen Blätter. 2. Verwandschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprache. 3. Zur ort,- ert- und tort-, tert Formel. (Про другу справу, о скілько вона дотикає українсько-руського народу, була бесїда в XXVI т. Записок). Що до походженя київських глаголитських листків, то справа о стільки трудна, що сї листки — відривки перекладу латинського богослужебника (missale), отже мусїли повстати десь на заходї славянщини, а з другого боку писані дуже чистою староболгарською мовою (як нпр. Євангелиє Зоґрафське), винявши три явища: ц, з замість правильного старослав. шт, жд (з tj, dj) і щ замість шт з ск (або ст). Проф. Яґіч пояснює сї факти так, що переклад мусїв повстати під фактичним напором латинства на паннонських Славян десь зараз таки за безпосередних учеників св. Кирила і Методия, і через те задержано авторитет раз усьвяченої болгарської мови, а з другого боку консеквентне відступленє від чистого болґаризму в трех наведених точках належить паннонському перекладачеви, або останньому переписувачеви перекладу, до котрого сї листки належать.

В другій статї дає проф. Яґіч — по історичнім переглядї розвою питаня — короткий конспект тих язикових моментів, котрі можуть служити підставою осуду про близше або дальше посвоячене славянських бесїд і диялєктів. „Кому не подобає ся вираз диялєкт, може натомісць сказати мова, для науки се річ побічна“ — каже автор на однім місци. І з його точки погляду се зовсїм справедливо. Становище автора тут чисто наукове, обєктивне, меньш-більш таке як природника, що має клясифікувати породи зьвірів або ростин без огляду на їх симпатиї або антипатиї до себе. Проф. Я. розріжняє пять головних славянських груп: 1) руську (Великороси, Русини-Українцї і Білоруси); 2) полуднево-славянську (Словінцї, Сербо-Хорвати і Болгари): 3) чесько-славянську (Чехи і Словаки); 4) лєхіцьку (Поляки, Кашуби і Полабцї); 5) лужицьку (Лужичане горішні і долїшні). З статї проф. Я. ясно видко не лиш, як поодинокі групи самі в собі богато мають з язикового погляду спільного, але також, як від одної групи до другої ведуть диялєктичні переходи немовби містки над провалами. Розуміє ся, проф. Я. нїчим не преюдикує анї полїтичних комбінаций анї претенсий на само-

стійний духовий розвій не лиш поодиноких наведених ґруп, але й частин ґруп. І справедливо, бо живе житє і почутє национальне — котре в таких справах рішає — не потребує й не може нагинати ся до зимних розумових теорий і комбінаций.

В статї третій перестерігає проф. Яґіч фільольоґів перед шабльоновим трактованєм язикових явищ: „Man wahre jeder Sprache — пише він між иньшим — ihre Individualität und trachte sie zunächst durch die Präcisierung ihrer Thatsachen zu beleuchten“ (стр. 52.) „Нехай собі хто комбінує, як хоче, а всетаки мусить ся прийти до одиноко можливого і зовсїм простого виводу, що від первісної язикової групи **tort** поодинокі славянські галузи ухилялись формами **tart — trat, tort — trot, tort — torot**“ (стр. 53).

2) W. Vondrák. — Die Imperative daždь, věždь u. s. w. und die Genetive Plur. rabъ, ženъ, selъ u. s. w. Автор виходить від форми optat. *dad — iē - s (гр. ἐσ-ίη-ς, лат. (e) s iē-s), далї каже каже акцентови під впливом синтактичним (наказ!), перескакувати на склад корінний, через що мусїло повстати * dádje, і нарештї під впливом тематичних beri, vedi з * berě, vedě (з * bero-ī-s, * vedo-ī-s пор. гр. φέρο-ι-ς) мало повстати скорочене * dadjě = dadjĭ т. є. даждь. Таким самим способом поясняє д. Вондрак повстанє gen. plur. rabъ, selъ з * rabōm, selōm, себто приймає пересуненє акценту на корінний склад під впливом синтактичним (як звісно gen. служить найчастїйше лиш до доповненя понятя иньшого іменника, отже приймає часто побічну прикметникову функцию); за тим по думцї автора — мусїло піти скороченє, а дальше й затемненє кінцевого ō, і звідси взяло ся ъ. Отже: rabōm, selōm: rábom, sélom: rábum, sélum (пор. гр. ὄγκος лат. uncus; гр. ὄνυξ лат. unguis, гр. ὀμφαλός лат. umbo і т. д.): rabъ, selъ. Теория дуже прозора, привабна й імовірна.

3) W. Vondrák. — Einige Bemerkugen anlässlich Meillet's „Recherches sur l' emploi du génitif — accusatif en vieux — slave“ Paris 1897. Щоб пояснити уживанє genetiv-а яко accusativ-а в живих славянських мовах (нпр. *виджу пана* побіч *виджу дім*: *виджу панів* побіч *виджу доми*) вийшов названий французький учений в наведеній працї від форм особового заіменника: *мене, тебе, себе, насъ, васъ,* уважаючи їх з морфольоґічного погляду первісними accusativ-ами. Д. Вондрак доказує похибність такої гадки між иньшим і тим, що в найдавнїйших славянських текстах acc. sing. тих заіменників звучить правильно мѧ, тѧ, сѧ (і то як в акцентованих позициях так і енклїтичних), а нпр. в показчику форм зладженім проф. Яґічем до Еван-

гелия марияньского (Codex Marianus) не приходить мене анї раз яко acc.

Д. Вондрак натомісць виходить від форми запитного заіменника кого (nom. къ-то), котра то форма — по його думцї — певно ще в праславянщинї мусїла уживати ся яко acc. (місто формально правильного і сподїваного *къ, къ-то), бо передовсїм при питаню треба було відразу виразно зазначити чи мова йде про підмет (nom.) чи предмет (acc.), а не можливо було се зробити формою * къ (къто) рівнозвучною з nom. Взято-ж до того форму gen. кого, бо й так між acc. і gen. було богато спільного з синтактичного погляду (gen. partitivus по дїєсловах, gen. предметовий по запереченю і т. и.), так що певно один другого — як і нинї ще се дїє ся — часто навіть заступав. З огляду на те, що заіменниками къто, кого питаємо передовсїм про особи, легко зрозуміти, що й відповіди — по синтактичній анальоґії — кладемо в genet., як мова про предмет), отже передовсїм особові заіменники (мене, тебе, і т. д.) і вказуючі (того, юго), дальше прикметники зложені (добра — его) і ужиті іменниково (нпр. иже мѧ сътвори цѣла), а звідти на рештї мусїв сей процес перейти й на іменники, передовсїм на о masculina (задля близькости з прикметниками, що майже всї мають пень на — о), отже раба, пана, а по анальоґії навіть сына (не сыноу!). Теория д. В. дуже прозора і заслугує повної уваги лїнґвістів.

В другій частинї статї займає ся д. Вондрак морфольоґічним поясненем форм gen. sing. кого від nom. къто, а падто в загалї рефлексами звука ō в закінченях (закінчене 1. ос. plur. — мъ з — * mos nom sg. рабъ з * rabo-s, acc. sg. рабъ з *rabo-n, acc. plur. рабы з * rabōns, instr. plur. рабы з * rabōis, part. praes. веды з * vedōn і т. д. Одним словом статя дуже інтересна і цїнна.

4) Початок статї проф. Яґіча — Die slavischen Composita in ihrem sprachgeschichtlichen Auftreten. Статя інтересна тим, що показує наглядно не лише зручність давних славяньских перекладчиків, але також велике словесне богацтво народів славяньскої породи, хочби навіть в прирівнаню з так буйним язиком як грецький.

5) Lj. Miletič: Macedonischen Bemerkungen zu Oblak's Macedonischen Studien. Покійний Обляк взяв ся був на місци простудиювати македоньскі (болгарські) диялекти в околицї Солуня (Salonichi), справедливо думаючи, що та околиця, як була вітчиною перших писателїв і фільольоґів славяньских св. Кирила і Методия, так мусить бути й колискою церковно-славяньского язика. І справдї результати Облякових дослїдів величезні. Д. Мілетіч зве їх просто „епохальними“. Нинї з огляду

на ті результати — на ті диялектичні нинішні факти, що так живо ілюструють і поясняють прикмети т. зв. церковно-слав. язика: як останки рінезму Ѫ, Ѧ; ѣ = ä: шт, жд = tj, dj; ъ яко рефлекс давного ы побіч тонкого и; рефлекси давних ъ і ь; живі ще до нині получення ръ, лъ і т. д. — з огляду, кажемо, на ті результати Облякових студий нині вже не може бути жадного сумніву, що первісний церковно-славянський язик — се македонсько-болгарський диялект околиць Солуня з половини IX в. Д. Мілетіч подає деякі свої уваги й поправки до дослідів Обляка.

6) Початок статі д. Евґ. Щепкіна п. з. Wer war Pseudodemetrius I.? (Beiträge zur Quellenkunde und Quellenkritik des Jahres 1605.)

З иньших статей бодай випадає згадати отсї: Fr. Pastrnek — Zur Charakteristik der mährischen Dialecte; Dr. Abicht i Dr. Reichelt — Quellennachweise zum Codex Suprasliensis; Ludwig Thallóczy — Die ungarischen Beziehungen der Chronik des Presbyter Diocleas; V. Istrin — Die griechische verston der Judas-Legende; Leo Wiener — Das jüdische Element im Polnischen; A. Brückner — Polonica.

З відділу бібліоґрафічного зазначимо: основну і остру рецензию R. Nachtigall-а на K. Goetz-ову „Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius (1897),[1]) дальше рецензиї дд. Вондрака і Яґіча на другий том „Лекцій по славянскому языкознанію“ Т. Флорінского. Оба рецензенти роблять авторови закид з того, що трактує диялекти словацький і кашубський, як самостійні бесїди, між тим як українсько-руський язик уважає лиш диялектом великоруського, а оба лужицькі диялекти теж зводить до купи. Справедливо до того заувbooжає проф. Яґіч; „Можна мати предилекцию до тої або сеї бесїди, можна більше симпатизувати з тим або сим напрямком культурного розвою, — але при науковім оброблюваню предмету треба рівні моменти всюди в рівній мірі узглядняти (die gleichenden Gründe überall in gleicher Weise gelten lassen). Тої прикмети одначе я не виджу у проф. Флорінского“ (стр. 361). Та при тім оба учені признають вартість праці д. Фл. з огляду на дотеперішнїй брак чогось подібного в российській науковій лїтературі. Специяльної нашої уваги варті надто основні рецензиї Vlček-а на працю Дра Мурка п. з. „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik“ і проф. Яґіча на перший том Пипінової „Исторіи русской литературы“.

При кінци відділу подав проф. Яґіч „Бібліоґрафічний перегляд всїх славянських наукових публікаций змісту фільольоґічного, літера-

[1]) Див. на неї рецензию в XXVII т. наших Записок.

турно-історичного і етноґрафічного“. Про українсько-руські (малоруські) публїкациї (Київську Старину, Записки наук. тов. імени Шевченка, і т. д.) говорить на другім місци зараз по огляді публїкаций російських і віддає високе признанє дїяльности нашого Товариства.

На закінченє XX тому подав проф. Яґіч короткий погляд на сам „Archiv“ за час єго цїлого істнованя. Варто прочитати сповідь такого чоловіка як проф. Яґіч про досьвіди більш як двайцятьлїтної редакторської діяльности при „Archiv-i“. *І. К.*

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. — Descriptio Europae regionum quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispěvkem k poznání nejstarších dějin slovanskych podává Dr. Lubor Niederle, Прага, 1899, ст. 125+2 (Rozpravy České akademie, секция I, річн. VIII, ч. 1).

Від праць над словеньскою антропольоґією і археольоґією д-р. Любор Нідерле перейшов до історичних дослідів над словянською старовиною. В книжці, титул котрої я виписав, переглядає він звістки грецьких і римських авторів про ґеоґрафію східної Европи: роскладтериториї, моря і морські береги, ріки й озера та осади. Хоч на вступі він ставить предметом „вичисленнє відомостей, які античні народи мали, по захованим для нас джерелам, про словянський, край положений між Вислою, Карпатами, верхньою Окою й Чорним морем“, але відповідно складу відомостей античних письменників він модіфікує се так, що оглядає територию між Доном, Дунаєм, Карпатами, Вислою, Чорним і Балтийським морем, чи то Сарматию в широкім значінню слова. Не наводячи звичайно текстів, анї переказуючи їх близше, він констатує тільки знаннє античних письменників про ту чи иньшу ґеоґрафічну точку, констатує приналежність певних античних назв до неї, а в разї непевности сеї справи в науцї — вичисляє ріжні погляди на неї. Автор докладно і старанно обзнайомив ся з лїтературою, як західноевропейською так і російською, а переходячи нераз безнадійно заплутані питання античної ґеоґрафічної номенклятури, тримаєть ся обережного критицизму, не цураєть ся зіставати ся при констатованню non liquet, а й запускаючи ся в гіпотези, не забуває потягнути границю між певним і гіпотетичним і взагалї не пробує розвязувати трудностей якою не будь власною „те-

орнєю," за взірцем безчисленних давнїйших. Се все робить працю др. Нідерле дуже користним підручником. Хоч не з усїми його поглядами можна згодити ся, хоч у використаних ним джерелах і лїтературі можна знайти деякі прогалини, а подекуди автор попадає на хибну стежку,[1]) але се все другорядні недостачі, що не богато зменьшають цінности працї. Можна б іще закинути, що автор занадто пильнує свого лїтературного апарату, подаючи такі відомости, що без них можна б і обійти ся: раз нпр. він сконстатував, що редукциї Птолемеєвих степенїв хибні, яку цїну мають ототожнення ріжних Пролемеєвих міст, зроблені на підставі таких редукций? Де що в сїй лїтературі взагалї має в очах автора побільшене значіннє — досить нпр. вказати за велику побожність, яку автор має для елюкубраций Садовского і його „bystrosti i uvahy."

Будем надїяти ся, що по сїй дуже гарнїй пробі автор перейде до огляду античних відомостей і про східно-европейську етноґрафію та кольонїзацию (кілька інтересних екскурсів є і в сїй книжцї — нпр. про словянську кольонїзацию балтийського побережа, про Будинів і т. и.).

М. Грушевський.

С. В. Петровскій — Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древне христіянской литературы (Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей. Т. XX і XXI).

В передмові до своєї широкої студиї подає д. Петровский останнї виводи критики про сї „Сказанія" Всї научні труди обертають ся коло трех пунктів: а) розслїджують імовірність руської лїтописної традициї про проповідь апостола Андрія в Київі, б) розслїджують імовірність грецької традициї про апостольску проповідь на північно-східних берегах Чорного моря в) розслїджують імовірність грецької традициї про

[1]) Аби не показати ся голословним, як той професор з моїх часів, що на задачах писав незмінно: „нїчого собі, але єсть і помилки", — вкажу де що на вирівки: в лїтературі Скитиї (с. 17 і далї) не знайшов я нпр. праць Fligier, Fressl-я, з численних праць Мищенка згадана тільки одна; для чорноморских написей автор знає тільки Inscriptiones Латишова т. I—II, а іґнорує доповнення 1892 і 1894 р. і корпус християнських написей, вид. 1896 р.; зачіпаючи питаннє про істнованнє лїсів у степах (с. 22, 35) автор поминає специяльні працї, як Докучаева, Палїмпсестова і ин.; можна було тут згадати і Бурачкова. Для українських валів автор цитує Фундуклея (с. 116), полишаючи новійші й повнїйші працї Антоновича, звістки Максимовича і т. и. На с. 33 автор виводить *Καρμπαλουκ* з финського palwo, замісь татарського балик — риба; і а с. 101 автор датує згадку за Tritri в фундациї празької катедри X віком, і т. и. Повторяю, сим помилкам я не надаю значіння, але мої примітки можуть придати ся шан. авторови.

проповідь Андрія в Скитії. Література поділила ся на два табори. Одних тенденция, як характеризує її пр. Ґолубінский, така: „Русь становить у християньскій церкві народ цілком не послідний і наше християньство веде свій початок від апостолів. Апостоли були у нас і благословили нашу землю.“ Другі знова перечать тому і говорять, що апостол Андрій в Київі не був, не може отже уважати ся апостолом Руси. І одні і другі покликують ся на грецьку традицию, отже за ціль своєї студиї кладе собі д. Петровский розслідити на її підставі сї спірні точки.

Апокрифи про апостольську проповідь на північно-східних берегах Чорного моря ділить автор на три ґрупи. Першу ґрупу становлять грецькі оповіданя, що були ориґіналами для пізнійших перекладів і перерібок; сюда належать апокрифи: Діянія ап. Андрія і Матвія у антропофаґів (πράξεις Ἀνδρέου καὶ Ματθαίου εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀνθρωποφάγων) і Діянія ап. Андрія і Петра у варварів. Автор розбираючи їх історию в звязку з сектами перших віків християнства, приходить до виводу, що перша редакция грецьких апокрифів появила ся десь з кінцем першого і початком другого віка. Автором тих висше наведених апокрифів загально признано Левція, Левкія або Люция Харина. Він був еретиком і в тім дусї складав свої писаня. Основа першої апокрифічної памятки „Діянія ап. Андрія й Матвія у антропофаґів“ ґностична. Історичних редакций автор приймає чотири: 1) редакция альоґів з кінця першого і початку другого віка 2) валентиніяньска в половини II в.; 3) маркіонитська в III в. і 4) маніхейська. Редакциї ріжнили ся лише в молитвах та проповідях, що вкладано в уста апостолів. Діянія ап. Андрія у варварів, служать лише продовженем попередних. Тенденция сеї памятки також ґностична. Другу ґрупу апокрифічних памяток становлять переклади, що або буквально повторяють грецький текст, або з дуже малими скороченями та змінами. Сюда належать: сирийська істория апостолів Андрія і Матвія, етіопська „книга проповіди ап. Матвія в місті Ba'altsaby,“ етіопське оповідане про проповідь ап. Юди-Тадея в Сириї і Дакиї, славянсько-руське оповідане про проповідь ап. Андрія „во градѣ варварскомъ“ і анґльо-саксонський „Андрій.“ Жерелом перших трох редакций були Діянія ап. Андрія і Матвія у антропофаґів, двох остатних — „Діянія ап. Андрія і Петра у варварів.“ Відносини сих редакций до первістних грецьких такі: сирийська историа ап. Андрія і Матвія представляє скорочене грецьких „πράξεις Ανδρέου καὶ Ματθαίου,“ етіопська „книга проповіди“ скорочує редакцию сирийську; анґльо-саксонська леґенда розширює грецький текст Діянь ап. Андрія і Петра, славянська місцями скорочує, місцями доповняє, місцями передає в буквальнім, але лихім перекладї грецький текст. Часу, коли повстали висше згадані переклади, не можна докладно означити. Найскорше появила ся редакция сирийська, бо

десь з кінцем II або початком III в., — за нею пішли обі етіопські. Анґльо-саксонська леґенда, що значно ріжнить ся від грецьких текстів, появила ся десь мабуть в другій половині VII в. В кінцї третю ґрупу становлять ті оповіданя, що зміняють і характер і зміст грецьких апокрифів. Сюда належать грецьке „мучеництво ап. Матвія,“ „діянія блаженного ап. Андрія,“ „діянія ап. Матвія,“ „діянія ап. Симона і Юди,“ „діянія ап. Филипа“ і „діянія ап. Вартоломея в Індиї.“ До сеї ґрупи вчисляє автор також латиньскі перерібки ґностичних „πράξεις,“ що появили ся під назвою „miracula — virtutes — passiones apostolorum“ або „historia apostolica“ — як також нові верзиї, цїлком ориґінальні по сюжетам. До сих остатнїх належать: етіопське „хожденіе къ Кацаренамъ — Кадаренамъ,“ етіопська повість про проповідь ап. Вартоломея в городї Ельва і його мучеництво; в кінци коптські акти про проповідь ап. Андрія в м. Аркаді і Луддї. Автором латинських перерібок мав бути Авдия Вавилоньский. Появили ся вони між IV і VI в. включно. Прототипом їх були ґностичні πράξεις, що ними послугували ся еретики в II і III в. Що знова дотичить коптсько-етіопських ориґінальних леґенд, то вони мабуть появили ся десь з кінцем IV і початком V в. Прототипом їх, по думцї автора, були давнїйші грецькі апокрифи, що на жаль до нас не дійшли.

В другій половині своєї працї застанавляє ся д. Петровский над історичною вартостию апокрифів. Він аналїзує по порядку імена та назви місцевостий, що їх надибуємо в сих памятках і приходить до таких виводів: а) ґеоґрафічні пункти, що їх надибуємо в апокріфах, не видумані, а дійсні, б) імена осіб не фікцийні, але представляють перерібки тих імен, що їх носили історичні особи, в) сюжети з релїґійного та полїтичного житя по части зближені до правди, по части історично вірні; г) апокрифи про Андрія і його товаришів — се не лиш лїтературні памятки, але записки апостольських місий, що з початку повстали там, де проповідали апостоли — записки цїнні для нас тим, що їх основою були дійсні або зближені до дійсности факти. Як з великої маси казочного елементу виділимо чисто історичний, то жерела сї приймуть такий вид: 1) Першими проповідниками по північних берегах Чорного моря були апостоли Андрій, Матвій і инші 2) Всї перекази, що повстали між черноморськими племенами, як босфорське, понтийське, колхидське і т. и. згідно признають Андрія першим і найголовнїйшим проповідником християнства на північних берегах Чорного моря. В кінцевих роздїлах д. Петровский розбирає критично короткі звістки про апостольську проповідь на північних берегах Чорного моря, які подибуємо у пізнїйших церковних писателїв. Але сї звістки не важні, бо жерелом їх як раз були апокрифи.

Реасумуючи все висше сказане приходить автор до остаточного виводу, що апостол Андрей з своїми товаришами дійсно проповідав на північних берегах Чорного моря.

Сим і вичерпує ся зміст праці д. Петровского. *С. Гм.*

Русскія лѣтописи. I—III. 1. Лѣтописецъ патр. Никифора. 2) Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго. 3) Хроника русская (Лѣтописецъ вкратцѣ) проф. И. Даниловича. По рукописи принадлежащей Н. П. Никифорову. Съ предисловіемъ Сергѣя Бѣлокурова, Мва, 1898, ст. LII+89+1 (відбитка з Чтеній москов. Общества Исторіи и Древностей).

Під сим трохи надмірним титулом подано з збірника, як по письму міркує д. Белокуров — з кінця XV або початку XVI в., що належав колись Минському монастирю св. Духа (описано його докладно на с. XXI—LII), три статї, вичислені в титулї книжки. То що автор назвав Лїтописцем патр. Никифора, за титулом, поданим у збірнику, є властиво компіляция з Никифора, Амартола і найдавнїйшої лїтописи, що уриваєть ся на Авраамі. З Переяславської лїтописи є тут теж тільки фраґмент, що уриваєть ся на Олегу. Обидва фраґменти нїякої особливої ваги не мають, і досить би було видати з них хиба варианти.

Більш інтереса має те, що д. Белокуров називає по традициї Руською хронїкою — се вариянт, неповний (бо деяких карток бракує в збірнику) і в дечім коротший, компіляциї, виданої Данїловичом з кодекса Супрасльського монастиря разом з лїтописцем в. кн. литовських під назвою Kronika ruska. З огляду, що виданнє Данїловича давно вже стало великою біблїоґрафічною рідкістю, виданнє д. Белокурова, що доповнив прогалини буквальним передруком з видання Данїловича і поозначав вариянти, користне тим, що може заступити старе виданнє сеї лїтописи; шкода тільки, що extravagantia супрасльського кодекса автор поозначав не в текстї, а в додатках. В примітках д. Белокуров порівнює звістки сеї компіляциї з иньшими, а в передмові (с. 18—9) висловляє гадки що до ґенези сеї лїтописи, але робить се незалежно від питання про ґенезу Лїтописця в. кн. Литовських, від котрого її не можна відлучити, і з лїтературою сього питання, очевидно, не знайомий зовсїм, а хоч на с. IX згадує про мій погляд на відносини Лїтописця в. кн. литовських до записи 1428 р.. але, видно, знав про нього з других рук тільки.

Видано сї лїтописні статї дуже старанно, аж занадто: як пізні копії, вони не заслугували таких палеоґрафічних тонкостей, які перевів в сїм виданню д. Белокуров. *М. Грушевський.*

Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты. П. Лашкарева, К., 1898, ст. I+I+240+I.

Проф. канонічного права київського унїверситета Петро Лашкарьов займає поважне місце в українській археольоґії: викладаючи церковну археольоґію в київській духовній академії в 60-х рр., він звернув увагу на київські памятки церковного будівництва часів давньої Руси і від того часу, протягом трицяти лїт був головним робітником в студийованню й описуванню українських памяток з княжих часів. Особисті спостереження, збирані ним лїтами при перебудованнях, розкопках і т. и., робили його моноґрафії особливо цїнними. Але роскидані в ріжних виданнях на протягу трицяти лїт, вони були не завсїгди приступні, і автор дуже добре зробив, видавши з нагоди київського археольоґічного конґреса сї статї в однім томі. Тільки вступна статя „Религіозная монументальность" - - досить поверховний компілятивний огляд, не в однім перестарілий, що займає майже половину тома, ледви чи буде кому інтересним і міг бути властиво опущеним. Иньші статї мають науковий інтерес і тепер; деякі — дуже значний; шкода тільки що автор передрукував їх без усяких перемін, хоч міг би дещо доповнити й переробити. Сї доповнення й переміни він зробив в додатку на кінцї книги.

Окрім передруків подано тут одну й недруковану ще розвідку: про канївську катедральну церкву Успения. Розвідка написана на підставі пляна церкви, і тільки в нотцї автор додав у кількох рядках результати своїх пізнїйших спостережень над будовою. У всякім разї розвідка досить докладно знайомить нас із канївською катедрою, як памяткою з часів давньої Руси. Непевним лишаєть ся тільки, чи се як раз церква св. Георгія, як думають звичайно, і як се приймає без дальших арґументів автор. *М. Г.*

Приходская Библіотека. — Кіевъ, его святыни и памятники. Сост. проф. Петровъ. Редакція В. И. Шемякина, Спб., 1896, ст. 180 + плян, 16⁰.

Проф. Петров, оброблюючи науково материяли про Київ в своїх Очерках, обговорених недавно на сторонах Записок (т. XXIX), заразом обробив їх популярно в виданню „Приходская Библіотека". Книжечка вийшла, безперечно, дуже користна і для прочан і туристів, що звиджують Київ, дуже наручна, тим більше, що й дуже приступна цїною (30 коп.), але для ширшої публїки написана занадто важко й сухо. Що до наукової вартости її, то й до неї можна прикласти сказане про його Очерки. Найслабше випав вступний огляд, де богато довільного й нестійного, не кажу вже за такі річи як дати 865 р. для походу на Цар-

город, але нпр. датованнє подорожі Кия до Царгороду VI віком дивно стрінути в книжці, що вийшла з під пера науково кваліфікованого чоловіка. Є і в дальших розділах ріжні недокладности, от хоч би реєстр сьвятих князів на с. 17, де проф. Петров наканонїзував цілу купу нових сьвятих, або апокрифічні київські князї Іван Друцький і Станїслав на с. 24. За всім тим, як підручник, книжка д. Петрова, повторяю, дуже користна. *М. Г.*

Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, В. Сергѣевича, Спб., 1899, ст. VI+480.

Се друге виданнє курса, котрого перше виданнє 1894 р. обговорене було в X т. наших Записок. Сказане там про позитивні й неґативні сторони сього курса можна повторити й тепер, бо плян і характер курса не змінили ся, хоч автор і доповнив його значно. Нашим читачам поручаємо особливо розділ про Руську Правду с. 37—75, де є богато інтересного, і розділи про право карне, цивільне й процес, хоч кардинальна хиба пляна — мішаннє до купи фактів з давньої Руси і з Московської держави богато шкодить цінности їх. Розділ державного права дає небогато, бо переважна його частина увійшла в Юридическія Древности автора і тут пропущена. Інтересна оцінка державно-правних відносин України до Московщини по прилученню зістала ся в цілости (с. 84); автору треба-б поправити тільки деякі недокладности в його огляді відносин України до Польщі (нпр. Баториєву реформу в її апокрифічно-традицийній формі). Показчики літератури, де в чім доповнені, не можуть похвалити ся повностию. *М. Г.*

Исторія русскаго искуства соч. А. П. Новицкаго, Москва, 1899, випуск II, ст. 81—160, випуск III, ст. 161—240.

Загальний характер праці зістаєть ся в сих випусках такий самий, який ми бачили в першім випуску (Записки т. XXX). Що до змісту, то розділи X—XVIII містять огляд поодиноких галузей і предметів штуки і технїки. Відділ X подає історию витвореня іконостаса з початкової „олтарної преграды“: як взір такої перегороди наведена мозаіка Михайлівського монастиря в Київі; відділ XI оповідає історию розвою дзвіниць; у XII відділї говорить автор про воєнні будівлї; як приклад такої будови поданий опис Ладозької кріпости на підставі праці Бранденбурґа. Дальший — XIII відділ говорить про церковне малярство; автор слідить початок його на Руси від византийських взорів, дальше вказує на початки самостійної творчости і на західні впливи, головно через зносини Новгорода з Ганзою. Близше описані тут фрески церкви Спаса

Нередицького. Головним жерелом у сім відділї послужила авторови праця Покровского. В осібний відділ (XIV) винесене малярство ікон. На початку сеї глави автор коротенько згадує про київську іконописну школу, називає імена малярів Алїмпія і Григорія, а з'упиняєть ся довше на новгородській школї, яку уважає хронольоґічно першою „русскою" школою. Відділ XV говорить, найбільше на підставі Буслаєва, про рукописні мініятюри Остромірового Евангелія, Ізборника князя Святослава, Сказаній про Бориса и Глѣба. В VI главі автор дає загальний погляд на старо-руське і московське малярство, вказуючи на античні його елементи і пізнїйші переміни на славянськім ґрунтї, користаючи, як і в попереднім відділї, з праці Буслаєва. Відділ XVII говорить про орнамент рукописний і орнамент вишивок. Руський орнамент взагалї, говорить автор, не розвинув ся зовсїм, або дуже слабо в архитектурі, а міг тільки свобідно розвиватись на рукописях і вишивках, хоч і тут не дійшов до повного реалїзму задля браку скульптури. Ріжнородність і свій рукописний розвій орнамент завдячує сїй обставинї, що не мав над собою церковної цензури, як нпр. ікони. Що до орнаменту вишивок автор наводить слова Стасова, що бачить початок його у східних взорах і дїлить їх на дві ґрупи: взори фінські і персидські. З поглядом Стасова про іранський початок руського орнаменту автор не годить ся і не уважає сего питаня розвязаним; скорше вже припускає, що він винесений Славянами з їх правітчин. У відділї XVIII говорить автор про різьбу і металїчну технїку. Від XIX відділу автор говорить про суздальське і московське будівництво, що й займає цїлий III випуск.

Праця ілюстрована численними і переважно дуже гарними рисунками, між ними дві хромолїтоґрафії: одна мініятюра з Остромірового евангелія а друга з Ізборника Святослава. Як до попередного випуска так і до сих додано в кінци сїм репродукций утворів різьби і малярства XIX віка. *М. Г—а.*

Г. Я. Кипріановичъ. Историческій очеркъ православія, католичества и уніи въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени, Вильна, Перше вид. 1895 р., ст. XVI+235, друге вид. 1899 р.

Зміст сеї книжки не має в собі нїчого ориґінального. Автор хоче показати, що на Білій Руси та Литві православіє з'явило ся перед католицизмом і, як ранїйше явище, має більше право на панованнє в сїй країнї, ніж католїцизм.

В передмові до своєї книжки автор виказує плян своєї праці, перелїчує жерела, котрими він користував ся, а не забуває визначити й

цїли свого писаня — „віджививити та зміцнити у серцї читача розумну любов до рідного православія, яке, після довгих і тяжких бід, знову засяло в „західно-руськім краю“ новим сяєвом та красою“. З відси можна бачити, що се за праця і яку має вона тенденцию.

Автор починає від IX—X ст., від Кривичів та Дреговичів, та підносить, що Славяне більш культурний елемент, нїж їх сусїди Литвини, впливали на Литву. Коли литовські князї починають підбивати руські землї, руський елемент, вищий розвитком, узяв верх над литовським, і руська культура почала розповсюджувати ся в межах Литви. Князї та верхнї верстви суспільности литовської переймали руську мову, православну віру, женили ся з Русинками, через що руські звичаї панували скрізь між ними, а від них доходили й до литовського поспільства; руська мова вживала ся у справах і актах державних. Католїцизм приходив з заходу, від лицарів Ливонських, а що вони силком накидали його Литві, то вона зненавиділа його дуже і не хотіла приймати, і на Литві католики були рідкі. Православіє та руська мова так впливали на Литвинів, що, як каже польський історик Ярошевич, Литва згодом змінила б свій литовсько-поганський характер на християнсько-руський. Але унїя з Польщею все перемінила. Автор оглядає історию польських і католицьких впливів до державної унїї XVI в. (II глава), потім переходить до церковної унїї й її наслїдків (III гл.). В IV главі йде історня католїцизму у XVII та XVIII стол., до кінця Польщі; тут більше усього звертає ся уваги на католицьку єрархію, на те, яку вона мала силу та вплив на державні справи і які великі були в неї маєтности. Історня католїцизму під росийською державою, після роздїлу Польщі, містить ся у V главі; огляд тут робить ся по периодам панования кождого імператора. Полїтика їх в відносинах до католиків не була однакова: Катерина II вела до сформовання „в західно-північному краю“ самостійної католицької церкви, але Павло та Олександер I, давши великі полекші Полякам, повернули справи назад, аж від Миколая I росийський уряд у своїх поглядах на католїцизм вертає ся до полїтики Катерини II. Скінчивши огляд історії католїцизма та сучасного стану і відносин католиків до православія, автор переходить до унїї і православія (VI гл.). Від прилучення Білої Руси та Литви до Росиї, православіє починає знову брати гору над католїцизмом: православні церкви та монастирі більшають, унїяти волею і неволею переходять на православіє; се саме роблять і деякі католики; 1875 р. й останнїх холмських унїятів прилучено до православної церкви. Тілько в Галичинї тримаєть ся унїя, але тут унїяти, на гадку автора, починають вже зовсїм католичити ся. Сьома, остання глава присьвячена історії кождої православної епархії сього краю, від 1795 р. до року 1895-го. Тут знаходимо коротеньку історию за сї часи

епархій: Литовської, Минської, Полоцької та Могильовської і знайомимо ся з церковною єрархією та з орґанїзациєю парохіяльних шкіл.

В кінці книжки додано дві статистичні таблиці, де виказано кількість церков, церковно-парохіяльних шкіл, бібліотек при них, манастирів, костелів, православних та католиків у „західно-північній краіні".

Книжка д. Кипріяновича, як уже сказано, не має в собі нічого самостійного: він користує ся готовими вже працями, головно росийських учених. Ось ті джерела, котрі він уживав: IV, V, IX—XII т. Исторії русской церкви митрополита Макарія Булґакова, Очеркъ исторіи западно-русской церкви (ч. I—II) Чистовича, Бѣлоруссія и Литва Батюшкова, Римскій католицизмъ въ Россіи ґрафа Толстого, далї праці Кояловича, Петрова, Антоновича, Малишевского та ин., місцеві епархіяльні відомости, а в двох місцях показані навіть Ліковского „Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi".

В 1899 роцї книжка д. Кипріяновича видана вдруге. Рецензент її — д. Любарский в „Историческому Вѣстнику" (ч. 2) називає сю книжку „солиднымъ сочиненіемъ" і дуже вихваляє її за те, що вона зачіпає „політичну сторону, себ-то державно-росийську" і виясняє, що „західно-північна" країна „русска", тоді як давнійше її уважали польською що до історії, етноґрафії та релїґії. Рецензент дуже радіє другому виданню: „факт сей сьвідчить, каже він, про те, що „в русскій суспільности починають прокидати ся серйозні інтереси до минулого і сучасного становища рідного нам західного краю". Але факт сей мало про що сьвідчить: певне, що в деяких епархіях (як у Литовській, Воронїжській та ин.) парохам було з уряду приписано купувати книжку д. Кипріяновича задля своїх церковних бібліотек, чому-ж було й не розійтись першому виданню? *К.*

Н. Н. Ардашевъ — Изъ исторіи XVII в. — Походъ Черкасъ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1898, VI, ст. 225—263).

„Походъ Черкасъ" се оден епізод в історії военної акциї козаків проти Московської держави під час так званого „смутного времени". Епізод сей не було ще досї оброблено в докладною повністю і тим більш цікавою являєть ся для нас статя д. Ардашова, написана на підставі архивних жерел.

Після неудачі гетьмана Ходкевича під Москвою в серпні 1612 р., козаки відлучили ся від гетьманського війська й пішли самостійно північним шляхом — без певного, обробленого пляну, шукаючи здобичи. Не було кому їм шлях загородити і через те без перешкод і втрат дійшли вони до Вологди, взяли її, знищили місто, далї пішли вони шляхом на Тотьму, в ріжних напрямах переходять через усю північну Ро-

сию, пробують взяти Кирило-Білозерський монастир, але без успіху, — і довший час в 1613 р. плюндрують Білозерську й Каргопольську країни. Лїтом 1613 р. козаки сполучили ся з „нїмецькими людьми“ — себ то Шведами, на чолї Шведів стояв авантуріст Яків Пунтусов; козаків було 2500 чи 3000, а отаманами їх були Баришполець і Сидорко. Вкупі з Шведами козаки в липні 1613 р. обложили Тіхвінський монастир; на поміч обложеним прийшов з Москви воєвода Сунбулов з військом, але козаки зі Шведами побили його. Час минав, козаки вкупі зі Шведами взяли Введенський монастир коло Тіхвінського, але самого Тіхвінського взяти не могли і нарештї козаки посварили ся зі Шведами, відлучили ся і в осени пішли окремо на Біле озеро. Знов козаки проходять вздовж і впоперек майже всю північну країну, нераз вертаючись на колишнїй шлях, — наприклад в листопадї 1613 р. ми зустрічаємо їх коло Каргополя. На Олонцї в початку 1614 р. вони знов сполучають ся зі Шведами. Але се ненадовго, бо біда була недалеко — в марцї 1614 р. на Олонцї зійшли ся з козаками московські війська й побили їх. Почувши про се, Пунтусов знов зазиває до себе козаків під Новгород, але козаки невгодили ся, вони зрозуміли, що Шведи і Пунтусов звертають ся до них задля власної користи: козаки мали замір самостійно пройти через Ливонїю в рідну країну, але се було не легко, бо московські війська заступили їм шлях; частина козаків загинула, а решта прилучила ся до московських воровських людей і вкупі з ними дїлила щастє і біду.

Так закінчив ся „Походъ Черкасъ“ 1612—1614 рр. *О. Г—ий.*

В. О. Эйнгорнъ — Отставка А. Л. Ордина-Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1897, XI, с. 92—176).

Як відомо, між московським канцлером Ордіним-Нащокіним і самим царем Олексієм була кардинальна ріжниця в поглядах на українську справу. Перейнятий пляном союза проти Швеції, Ордін, що й взагалї легковажив українську справу і був дуже незадоволений, що Москва, прийнявши під свою протекцию Україну, вмішала ся в українсько-польські відносини, — пильнував усяким способом прийти до порозуміння з Польщею та готовий був на всякі уступки в українській справі. Се викликало велике незадоволеннє на нього й на московську полїтику і на Українї, і в московських правительственних кругах і привело до віддалення Ордіна з початку від уряду презеса малоросийського приказа, а потім і від уряду канцлєра. Д. Ейнгорн на основі друкованих і архивних материялів, зібраних ним в московських архивах міністерств юстиції й загряничних справ і в петербурськім державнім архиві і в значній мірі незвістних попереднїм дослїдникам, представляє становище Ордіна до

українського питання почавши від іменовання його презесом малоросийського приказа 1667 аж до віддалення від державних справ 1671 р., а заразом дає перегляд московської полїтики в українській і звязаних з нею справах тих років. Завдяки широко використаному архивному материялу автор дає богато нового й цїкавого до історії українсько-московських відносин, особливо до питання про прилученнє Київа та правобічної України та перехід київської митрополії під зверхність московського патриярха (Ордін був горячим прихильником сього пляна з полїтичних мотивів — надїючи ся тим задержати в московських руках Київ і отворити дорогу Москві до мішань у внутрішнї справи Польщі). Се надає значну цїнність статї д. Ейнгорна. *М. Г.*

Виталій Эйнгорнъ. — Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія 1898, V, ст. 118—151).

Проби козацтва вибороти Українї автономічний устрій будять в останнїх часах живіщий інтерес. Цїлий ряд праць на сю тему, ріжні погляди істориків на сї хвилї вказують, що сї народнї змаганя ще не дочекались повного висьвітлення та обєктивного осуду; особливож сильну полеміку викликають часи Хмельницкого і П. Дорошенка. Дуже важний причинок для висьвітлення зносин сього останнього з московським правительством подає д. Ейнгорн під висше поданим титулом.

Автор вказує на значіннє андрусївської вічної згоди та на сї дипльоматичні перепітетиї, що викликали основну зміну тої точки її, де говорить ся про зворот Польщі Київа по двох лїтах. Ся справа становила довгий час живу тему переговорів і Дорошенка з Москвою, а властиві пляни українського гетьмана виринули й тут на верх дуже виразно, коли він просив, аби цар віддав Київ козакам, вивів звідти своє військо, а козаки натомісь дадуть йому на кріпость инше місце. Розумієть ся, що Полховский, московський дипльомат, що вів переговори з Дорошенком, на се не призволив, і його рішуча відмова зробила Дорошенка більш податливим, хоч не зовсїм щирим. Обі сусїдки — Польща і Москва силували ся на випередки з'єднати собі Дорошенка, але сей манить і одних і других. Його бажанє не була в силї заспокоїти жадна з сих держав, хоч турецька зверхність сильно підкопала симпатиї гетьмана у народу. Дорошенко тому торгує ся та пробує, котреб правительство було більш податливе. Свою полїтичну проґраму предложену 1670 р. польському правительству в Острозї ставить він в головній основі й Москві за умову та бажає рішучо, щоби сам цар присяг заховувати умову. Жадані вільности гетьман сумує коротко Полховскому так: „цар буде боронити ко-

заків, а їх начальником буде гетьман, що за сю охорону буде в кождій порі готовим на царські послуги. Хоч як змагалась Москва покінчити переговори з Дорошенком, так все її заходи розбивали ся на сих — великих в її очах бажаннях правобічного гетьмана або нерішучости сього останнього. Взагалї, які-б не були пляни Дорошенка, все таки бачимо у нїм якийсь неясний погляд на полїтичну ситуацию. Вічне ваганнє в виборі держави, де він міг би знайти певну точку опори, кокетованнє рівночасно з Москвою, Туреччиною і Польщею мусїло його вкінци скомпромітовати в очах його сусїдів та протекторів. За зносини його з Шумлянським, як признавав сь сам Дорошенко Полховскому: „уже дісталось йому від Турків". Подібні наслїдки для нього мав донос Йосифа Творинского ігумена львівського Іванівського монастиря десь з початком падолиста 1673 р, що його умисно длятого вислав в Москву Шумлянський: Творинский оповів цареви про намір Дорошенка піддатись польському королеви, а наслїдком сього доносу був царський указ: „писати до князя Ромодановського і гетьмана Самійловича, щоби не гаючи часу рушили зараз з усїми військами на Дорошенка". Зносини були зірвані.

Характеризуючи полїтику Дорошенка д. Ейнгорн сильно зазначає симпатию Дорошенка для шляхотського ладу у Польщі, цитуючи Дорошенкові слова: „Украина пребывати должна: буде когда казакъ, — лошадь и ружье на войну доброе имѣлъ и готовъ былъ, посполитьи же люди господину на его потребу и на защиту свою для чего не имѣютъ давати". Безперечно сї слова показують брак ясного демократизма у Дорошенка, тільки же не треба забувати, що суспільний лад, до котрого його симпатиї зазначає автор, не був спецефічно польський, і такуж благодать бачив Дорошенко в московськім суспільнім устрою; значить кермувало ним щось иньше ще — а то його полїтично-национальна проґрама. *О. Целевич.*

А. М. Лазаревскій. — Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв. (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца, кн. XI, ст. 34—203).

В часї запровадженя полкової управи на Україні 1649 р. поділено Лубенщину між миргородський та кропивянський полки; до першого належали сотнї лубенська, сенчанська, лохвицька, глинська, роменська та константинівська, а оржицька, яблунівська, пирятинська, чернуська, городиська і куренська до другого полка; в половинї XVIII в. всїх сотень було 16. Осередком полкової управи в початках був тут городок Кропивна, а опісля 1658 р. стали ним Лубни. З часом змінились границї полка, до котрого крім згаданих ввійшли ще новоутворені сотнї.

З лубенських полковників визначав ся Петро Апостол, син гетьмана, незвичайною на ті часи широкою осьвітою. Здобув він її собі живучи довший час яко запоручник в Петербурзї, де виховував ся разом з сином Меньшикова. Яко незвичайну обставину треба піднести, що хоч Апостол правив полком 17 лїт, не внесено на него анї одної жалоби; се в часах, де козацька старшина всякими способами стреміла до наживи та цїлком безцеремонно загарбувала чуже добро, річ просто нечувана. Згадати годить ся також полковника Івана Кулябку, брата петербурського архиепископа Сильвестра. Сей щиро займав ся справою осьвіти в своїм полку, а головно дбав про осьвіту полкової старшини; щоб приготовити людий, котріб могли заняти військові уряди в полку та сотнях, казав Кулябка віддавати козацькі дїти в науку. Сам Кулябка вчив ся в київській академії. Його практику припоручав гетьман і иньшим полковникам.

Зібравши відомости про полковників, веде автор річ про обозних, судиїв та писарів — взагалї про низших полкових урядників. Про сотників іде мова при обговорюваню поодиноких сїл кождої сотнї.

Далї подає автор ширший опис полкового міста Лубень. Описуючи поодинокі сотнї, держить ся д. Лазаревський такого порядку, що найперше говорить про сотників, далї про сотенне містечко, а вкінци про поодинокі села сотнї. Тут нагромаджено доволї богато материяла, що може служити до пізнаня народнього побуту, правних інститутів та становища низших верств людности супроти старшини.

Загальною характеристичною прикметою тих часів було безцеремонне загарбуванє чужої землї старшиною, та її змагання повернути козаків на своїх підданих. Се тягне ся червоною ниткою при описї майже кождого села та кождої визначнїйшої родини. Такий Апостол — то був білий крук між тодїшнїми полковниками. Клясичним прикладом сих відносин був клищинський бунт; описови сего „бунту“ посьвятив д. Лазаревський доволї місця (ст. 158—191) та описав його докладно.

Праця д. Лазаревського оперта переважно на невиданих архівних материялах, і се ще побільшує вагу її. *П. Р.*

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, выпускъ первый, К., 1898, ст. VI+VI+256.

В сїй книжцї д. Ол. Лазаревський подав кілька серий листів і ріжних актів з архива ґр. Милорадовичів в м. Любечу — папери Чарнишів (з ріжних років XVIII в.) і кореспонденцию Милорадовичів з кінця XVIII в.; редактор заповідає, що се йно початок систематичного публїковання сього архива, що його він уважає одним з найлїпше захованих приватних архивів Гетьманщини. Ми тепер виберемо ті звістки про житє

української шляхти, про її заходи та стараня, які дають нам опублїковані в сїм І випуску материяли. Характерне се почутє кастовости і окремішности від иньших станів. Виразно зазначує се такий шляхтич: „я беручи в доживітне пожитє благородну панну Евдокію Константинівну Голубовну з дому високоповажаного рейментарського ясневельможного його милости пана Івана Скоропадського, військ його царського пресьвітлого величества запорожських обоїх сторін Днїпра гетьмана...“ (стор. 1). При женячцї пильно глядїли на те, чи партия з „благородного і високодостойного роду“, чи нї. „Поясняю вам (стор. 56), що він чоловік благородний, а притім несогірший має уряд, в обходженю порядочний і чесний, майном не вбогий“. На пунктї шляхотства українські пани дуже дражливі. Коли дочка хотїла вийти, а вкінцї вийшла замуж по волї свойого серця, без дозволу батька, за менше благородного чоловіка (по думцї свойого батька), то сей у своїй завзятости намагав ся спинити всякими способами, а опісля уневажнити акт подружя, апелюючи то до церковних властей, то до иньших інстанций.

Центр, біля якого восередковував ся увесь круг дїяльности української шляхти, було набуванє майна. Майно се, як сказано в записї гадяцького полковника Чарниша (стор. 1), набували „власним коштом з працї і військових заслуг“, окрім того женячкою, закупном, пожичкою, у спадку. При закупнї поводили ся тї пани вельми обережно. „В закупнї треба мати велику обережність (стор. 201—2) і певну справу, аби иноді гроші не пропали, а що сей ґрунт в боцї і несумежний твоїм землям, то я не радив би його купувати; а що піп... з своїм братом і племінниками майно продають, то коли воно їх питоме, або дїдичне і несумнївне, в такому разї можна купити“. Вважали, аби земля була при купі і непорозкидувана частинами в ріжних місцях, аби була близько міста, а притім плодовита і населена селянами. Дуже залежало їм, аби майно не переходило в чужі руки. В записї з р. 1733 (стор. 3) читаємо: „...дїтям моїм... половину (майна) дозволяю роздільно і нероздільно держати і володїти по вічні часи і по волї на свій пожиток уживати, вільно їм є й буде дати, дарувати, заміняти і всякою міцностию утвердити, одначе в чужі руки не віддавати, аби не звів ся батьківський їх дім. А колиб котрому або котрій зайшла потреба збути свою частину, то нікому иньшому, лише брат брату, сестра сестрі, або брат сестрі, сестра брату“.

Панське майно вичисляєть ся в таких типових виразах: срібло, золото, перли, земля з хуторами і селами, млини, стави, пасїки, лїси, степи; поля орні і сїнокосні, луки, байраки, левади, гаї, пущі, бори, греблї, озера, двори, солодовнї, горальнї, бровари (стор. 3). В господарстві головні ролї мали рільництво, пчільництво і годовля худоби. Найбільш сї-

яли жито, пшеницю, овес, ячмінь (стор. 153). Рільне ґаздівство провадили вони на великі розміри. „Жнива наші тут, слава Богу, покінчено і в гумна звезено; в Жукотках — 600 кіп, в Полуботках 240 кіп, в Павловці 220 кіп. Стара чвертка жита продаєть ся тут по 3 р. 20 к.“ (стор. 146). Жита вживали багато до виробу горівки. Горальнї були дуже розповсюднені між дворянством. Горівку розвожено на продажу в близші і подальші городи. „Григорий Петрович (стор. 156) в Любечі посилає два байдаки в Минську ґубернїю, в них 5000 ведер проданої ним горівки, ведро по 1 р. 65 к.“ „Дякуючи Богу (стор. 154) всї 5000 ведер попливуть до Могилева“. Що дотикаєть ся худоби, то українські шляхтичі годували багато овець, свиней, коров, коней і волів. На стор. 26 вичислені роди товарини: пуґових, гнїдих коней 6, а темногнїдих трійка, а старих такої породи також трійка, робочих коней вісім. При подолївському дворі коров 4, телят двоє, робочих волів 7 пар, свиней надвірних при винници 33, в сажі свиней 14 і стілько підсвинків. В Красному хуторі в сажі свиней 12, надвірних 28, поросят пятеро. В Мінському хуторі овець старих 93, 4 кози і два цапи. Дуже любила українська шляхта пчільництво; на стор. 26 зазначено: установлено сто два пнї пчіл.

Підмогою в провадженю на великі розміри ґаздівства, а також чималим жерелом доходів були панщизняні відносини селянства до панів. Користували ся вони панщиною і чиншом. „Волокитів (стор. 200) сих треба замінити иньшими мужиками, добрими людьми, що можуть платити чинш або панщину робити“. Селянство попадало у велику залежність до панів через довги, чи то в грошах, чи то в иньших річах. Великість данин і ріжних повинностей вповнї майже залежала від волї панів. Шляхтичі дуже пильнували й державних данин: на ст. 141 читаємо: а більш усього, аби подушного збору не запускали; бо се страшна річ.

Маючи великі материяльні засоби, роскішно уряджували дворяне свої помешканя. Забудованя були звичайно деревляні, але містили в собі багато просторих кімнат. Подаємо тут дещо з докладного опису рухомостей, який полишив ся після смерти Марії Степанівни Скоропадської з р. 1764. З нього можна дізнати ся про уряджене кімнати, про домашнї знаряди та ріжні посудини, в яких любував ся український шляхтич, про його одїж і иньші річи: Покоїв до проживаня девять, з салею, у всїх паперові обої, при кождих дверях жовті тульські замки, з залїзними засівками; в них 11 більших зеркал і менших з визолоченими рамами, а при тих менших пристїнні ліхтарі. Три канапи. Червоні, деревляні столи. Тоалета з червоним зеркалом. Залїзні тульські ліжка з павільонами (занавісами), одно двомісцеве, а два одномісцеві. Старий столик з поливою, в серединї виложений фаянсом, столик круглий, на

одній ніжці, столик червоний, чотирокутний, на чотирьох ніжках. Простих столиків сім. Червоний, з чотирма шуфлядками, з сандального дерева столик до писаня, червоний столик до писаня з чотирма шуфлядками, темночервоний столик до писаня з осьмома шуфлядками, а в ньому срібна печатка і образи сьвятих більші і менші в сріблї позолочені; такий самий столик до писаня, темночервоний, з чотирма шуфлядками. Образів під сріблом два, фірма і більша шафа в сїнях. Штофова ковдра з червоним верхом, білий цьвіт. Перин більших дві і менших дві, більших подушок чотири і менших ріжних. Порцеляни три креденси. Два полоскальні кубки, молочник один, саксонських кубків з ушками 14 пар, а простих 10 пар, фініїфтових саксонських чайників чотири. Срібна скринка по боках позолочена. Більший піднос (таца) з двома вушками, другий піднос з трьома ніжками. Більша визолочена коновка, зверху орел, старосьвітський ковш, з кільцем. Коновка визолочена зверху і з середини, коновка визолочена з гербом. Чайник. Лїхтарик. Дві сільнички. Чайник з срібним ланцюшком. Дві сільнички на трьох ніжках визолочені. Ложочок до чаю 6. Срібних ножів 13 пар, в зеленому пуделку, там також дві пари малих і одні вилки з чотирма зубцями, два обухи, сріблом оправлені. Рисованих кубків 12, рисованих чарок 12. Лїхтар з трьома кружками. Таца з трьома лїхтариками, каламарем і пісочницею. — З одїжи: Парчевий сріброголовий контуш, блакітний контуш, з ґазовою сїткою, жовтий контуш з срібною сїткою, білий контуш з золотим ґазом, зелений, парчевий контуш з срібною сїткою. Парчева фіолєтова запаска, парчева блакітна запаска, парчева понсова запаска, парчева попеляста запаска, парчева, ріжнокольорова спідниця, з срібною сїткою, парчева зелена спідниця без сїтки. Дві парчеві золоті мантилї й иньші.

При тих великих засобах, як нам от вказує се вичисленє рухомостей, проживала собі шляхта в своїх деревляних палатах доволї весело. Найважнїщою частиною забави була гра в карти. „Гра (стор. 222—3) що становила часто нашу приємну забаву, перервала ся майже зовсїм після вашого від'їзда, а наші товариші стративши у вас головного провідника, займають ся в бездїлю иньшими річами. Обрєзков і Ширай, подібно турецьким сьвятим, вертять ся і при недостачі бубончиків, грають тільки паличками... Лише один Кукушкін має щастє, став великим чоловіком і у великому сьвітї обграє всїх у великі гри“. Але материяльне забезпеченє давало змогу українській шляхтї набувати для себе й належну осьвіту. Початки науки набували дїти дома від приватних учителїв або учительок. Далї віддавали їх в латинські школи, де учили ся найбільш латини, а також новіщих мов, головно французької. „Вчерашнього дня (стор. 157) помістив я Петрушу в унїверситетського профе-

сора... Він буде його виховувати і учити латини, а жінка почне його учити по французьки... Контракт з професором зроблений на рік за 550 р.“ Иноді висилала шляхта своїх дїтей за границю для дальшої осьвіти. І по укінченю студий такий шляхтич інтересував ся наукою, лїтературними проявами і полїтикою; мав у себе бібліотеку. В записї рухомостей з р. 1764 (стор. 25) читаємо: „В десятій скринї наложено ріжних книжок 30, а друга скриня уся повна руських і латинських книжок“; якого змісту були сї книжки — не знати. Тримали журнали, ґазети, календарі. „Посилаю тобі (стор. 148) журнал за цьвітень, дуже інтересний, а передовсїм остання картка, а тебе, душечко, прошу, пришли менї ґазети“. (На стор. 217) „Пришли менї календар, московський або петербурґський за сей рік“. Досить звичайною річию були подорожі за границю (ст. 223). Деякі проблиски осьвіти бачимо й між жіноцтвом. „Начитала ся (стор. 26) я історії церковної і другої, знаю і хвалюсь вам, братчику, що звісний менї і горожанський закон, а поперед усього книга статутів сього краю; по тій і другим давно могла я і повинна мати своє майно і волю розпоряджати собою“. Найважнїща роля жінки зосередковувала ся біля домашнього порядка і вихованя дїтей, але вона інтересувала ся і брала живу участь у всїх справах свойого чоловіка, а в його неприсутности обіймала всю управу на себе, напр... „по указу (стор. 2) імператора чоловік мій Іван Чарниш, військовий емер. судя від'їхавши з Малої Росиї, з дому свойого в Санктпетербург, полишив мене при малих дїтях безпомічну у всяких турбациях і клопотах від многих турбаторів і претендентів на майно його мойого чоловіка лакомих, з котрих я одних судом, а иньших рада-не-рада згодою влагодила з утратою мойого здоровля“. *Ю. К.*

Историческій очеркъ г. Елисаветграда. Составилъ и издалъ А. Н. Пашутинъ, Елисаветград, 1897.

Перед нами „історичний начерк м. Елисаветграда“, зложений добродїєм А. М. Пашутіним. А. М. Пашутін є головою Елисавета; батько його був теж двічи головою в роках 1851—1854 і потім в роках 1863—1864. Тепер Алек. Микол. є головою від 1878 року. Усякі користні для громади інституциї з'явились за його часу: як клясична ґімназия, водопровод, електричний трамвай, народня читальня, як публична бібліотека; у всїх сих справах брав він чималу участь і через те став дуже популярним і поважаним чоловіком в Елисаветї. Нарештї він же написав і видав документний начерк того ж Елисавета. Кождий признає в сїм чималу заслугу д. Пашутіна, хоч в книжцї його немає докладнїйших відомостей про давнїйші часи Елисавета, хоч про дещо він згадує тілько поверховно, а про дещо й зовсїм не згадує, хоч нарештї його ви-

клади не мають ніякої системи і чимало за те парадних і дуже мало інтересних промов при усяких пригодах та обідах; при всїх недостачах в книжці, належить ся подяка д. Пашутіну і за те, що він дав, бо певне без його не швидко б на се спроміг ся хтось иньший з Елисаветців.

Елисавет місто не дуже давне. Імп. Елисавета 11 сїчня 1752 року видала указ поставити кріпость задля оборони краю від нападів Татар і запорожців, — і от ґенерал Глїбов засновав в року 1754, 18 червня кріпость. Вона була призначена для Сербів, що переселились незабаром перед тим з Австриї, незадоволені тамошнїми порядками. Начальником над ново-Сербами був поставлений Хорват, що привів їх з Австриї. Його величали „его высокопревосходительством, генерал-лейтенантом при гусарских полках Новосербскаго корпуса, главним командиром і непремѣнним полковником перваго гусарскаго полка“. Але коло кріпости почали оселятись Греки, роскольники, иньші люде почали вести торг, і так помалу почало ся міське житє.

Кріпость ся була дуже ненаручна Запорожцям, що часом заразом з гайдамаками пустошили край поблизу Елисавета і польські краї. Гайдамаки робили чималі шкоди мешканцям Браславського воєводства: всїх шкод налїчує д. Пашутін, за час з 1750 по 1757 рік, на 4.212.000 злотих, забито 359 чоловіка та зрабовано два костели, одну церкву, сорок городів і 99 сел. Напади сї почали потроху заспокоюватись по збудованню кріпости, хоч і не дуже; вони перервались тілько після 1775 року, як Запорожська Січ перестала істнувати, зруйнована ґенералом Текелїєм. Значно зменшились тодї й наскоки Татар.

Коменданти кріпости мали право зносин з турецьким султаном, з кримським ханом, з Запорожцями. Зникла кріпость 1784 року, коли Катерина II признала, що в серединї держави кріпость не має значіння і повинна стати звичайним городом. Останки сїеї кріпости є і тепер. В них містить ся міський шпиталь.

Отсе головнійше із сказаного про кріпость св. Елисавети, хоч про дещо можна б ще було сказати, от хоч би про відносини до гайдамаків: одного перелїчування на 4,112.000 злотих всїх шкод гайдамацьких дуже за мало.

Околиця ся звалась Ново-Сербиєю; ся Ново-Сербия перестала істнувати 27 мая 1764 року, коли Катерина II зреформувала її на Новоросийську ґубернію, а головним начальником іменовала Мельгунова з помічником ґенерал-майором Ісаковим. Мельгунов ранїйш був начальником Нової Сербиї замісць Івана Хорвата, що був віддалений і відданий під слїдство. Від часів панування тут Сербів залишилось чимало сербських родів, що держать ся ще і досї, напр. Вуїчі, Маряновічі, Булїчі і т. и. Але Новоросийська ґуберня, що повстала на місце Ново-Сербиї, трива-

лась не довго: в 1784 року була вона названа Катеринославським намістничеством, а город Елисавет став повітовим городом сего намістництва; всї ґуберньскі уряди були в Кременчугу, бо Катеринослав ще тодї не збудовано. Після смерти князя Потьомкіна, що був ґубернатором Катеринославського намістництва, і з початком управи нового ґубернатора ґрафа Зубова частина Катеринославської ґубернії була відділена і зроблена нова ґубернія Вознесенська, до котрої відійшов і Елисавет, знов як повітовий город. Після смерти „добродійки цілого роду людського“, себ то імп. Катерини II, імп. Павло I з звичайною для його рішучостию пішов проти плянів Катерини II і в сьому питанню, заказав будовати ґубернський город Вознесенск, відібрав всї визначені на се суми, і звелїв знов називати Катеринославську ґубернію Новоросийською, а Елисавет знов став повітовим городом Новоросийської ґубернії. Нарештї за імп. Александра I в 1802 року 8 октября наказано розділити Новоросийську ґубернію на Николаєвську, Катеринославську і Таврічеську. Елисавет був приділений до Николаєвської ґубернії, що потім стала звати ся Херсонською.

В царюваннє Николая I було заведено в Елисаветському і Александрийському повітах воєнні поселенія. З'явились вони тут, здаєть ся, в 1818—1819 роках, були віддані під начальство ґрафу Остен-Сакену; в їх число швидко увійшли і міста Вознесенск і Новомиргород, а нарештї і сам Елисавет 1829 року став поселенським городом, переставши бути повітовим, а повіт тепер перенесено в Бобринець та Александрию. В Бобринцї повіт був аж до 1865 року. Тілько в 1857 року, за часів Александра II, були скасовані воєнні населенія, і Елисавет перестав бути воєнним городом, а 1865 року в Елисавет знов перенесено з Бобринця повітові канцеляриї. 1871 року заведено в Елисаветї нове „городове положеніє“, потім перероблене 1892 р. і заведене в Елисаветї в перевробленному видї 1894 року.

Ще за часів Катерини, поки був начальником Мельгунов, чимало було зроблено на користь Елисавета, і він значно побільшав; Мельґунов заснував ще при кінцї минулого віку школу, що 1796 року мала 53 ученика, старав ся коло більшого залюдненя краю, закликав Сербів і т. и. З огляду на брак лїсу на будову города Мельгунов наказував шукати камінь, також торф, вапно, віддавав сї місця тим, що їх знаходили, для розрібки і нарештї заборонив 1772 року, щоб зберегти лїса, носити селянам личаки. В ті часи дуже звичайним було, що серіозні заходи йшли поруч із сьмішними.

Дуже цікава епоха воєнних поселеній. Воєнні поселенія, себ то осади вояків з родинами селами на ґрунтах, що вониж і обробляли, заведені були ще в XVII віку на південній та східній окраїнах Москов-

ського царства, щоб хоронити його від набігів Кримців і иньших инородців. Потім в XVIII віцї для тогож заведено їх за Петра I на Українї і по Волзї, коло Царицина, за Елисавети знов на Волзї і на Оренбурґській лінії, при Катеринї на Кавказї. Були навіть воєнні поселенія в центрі Росиї, аби давати пристановище воякам, що вийшли вже з служби. Але під кінець XVII віку всї вони були скасовані самим урядом. В XIX віцї з'явились пляни воєнних поселеній в дуже широкім розмірі. Найбільш сего бажав імп. Александр I; він, думаючи орґанїзувати армію по системі Шарнгорста в Прусиї, мав надію воєнними поселеніями завести в Росиї ляндштурм. Богато протестувало против його ідеї, але імператор сказав, що хоч би прийшло ся виложити трупом дорогу від Петербурга аж до Чудова, він всеж таки заведе сї воєнні поселенія. Даремно вказували, що сї поселенія будуть дуже дорого коштувати, що з їх не легко буде комплєтувати армію; навіть перечив сам улюбленець імператора Аракчеєв, котрого звичайно уважають першим ініциятором сих поселеній. Але раз вони були прийняті, зараз Аракчеєв мусив їх запроваджувати в життя. Перша проба була зроблена в Могилевщинї в климовичському повітї, куди був виправлений запасний баталїон єлецького мушкетерського полку. Перед його приходом велено було тутешнїх мешканців перевести в Новоросийський край і се коштувало 70 тисяч рублїв та чимало людей за час переселювання повмирало то від холоду, то від горілки та иньших пригод.

Звичайно в воєнному поселенії були хазяїни і квартиранти. Хазяїном бував частїйше солдат, що прослужив вже 6 рік і як слїд знав службу, бував се солдат з місцевих, що ранїйш був занятий хлїборобством, і був жонатий; йому повинно було бути не більше 45 лїт. Иньші поселяне, що були здатні до служби, бували або помічниками хозяїна або переводили ся в полки. Воєнні поселяне були вільні від усїх державних податків і земських повинностей, від рекрутчини, а натомісць повинні були комплєктувати всїми здатними до служби людьми той полк, до якого вони належали. Уряд брав на себе удержаннє і приготовлюваннє до військової служби дїтей воєнних поселян; вони вчились в кантоністських школах. Воєнні поселяне були всї одягнені в уніформи, їм були видані на руки рушницї й иньша амунїция; богато людей обтинало собі волося на бородї та голові, бо вважали, що не личить ходити з волосєм на службі. Всї вчили ся маршировати.

Уся земля воєнного поселенія була подїлена нарівно межи хазяїнами; в иньших полках надїл був більший, в иньших менький, се залежало від того, скілько землї було дано на полки. Пасовиска і сїножати були в спільнім уживанню. Хазяїнів уряд надїляв кіньми, худобою, усякими хазяйськими знадобами, і все, що давалось поселянам, було зро-

блено по звістній формі. Фельдфеблї, вахмістри і певне число унтер-офіцерів не діставали земельного надїлу і повинні були навчати поселян фронту. На фронтову муштру і т. и. звертали дуже велику увагу, але стрільба була занедбава і тілько три тижнї на рік учили з стрільним порохом. Кожда поселенна рота, що складалась з 228 чоловіка, була оселена в 60 хатах, збудованих в одну лїнію; на кожду хату приходилось по 4 хазяїни, а кожді два хазяїни мали спільне хазяйство. У хазяїнів жили ще квартиранти, що були визначені в се воєнне поселенiє з другої місцевости. По серединї поселенної роти стояло пять домів, де була каплиця, вартівня, школа для малих дїтей кантоністів, робітнї, маґазини, огнева сторожа, крамниці, квартира командира поселенної роти. Усї хати виходили чолом на передню улицю, що по другий бік була обсаджена деревами, отже була бульваром. По сїй улиції їздити селяне не могли, вона була для начальства, а поселяне повинні були привозити собі все потрібне задньою улицею. Коло хат були шопи, повітки для худоби, для хлїба і знадібя; двори були дуже чисті. Крім командира, доглядали за поселянами ще унтер-офіцери. Від шестої ґодини в вечері що години посилались по селу патролї. Дежурний по ротї офіцер доглядав порядку в ротї, заходив в хати і там все провіряв. Крім двох днів на тиждень, що були призначені на вченнє, поселяне могли виходити недалеко в околицю на роботу, а як хотїли іти дальше, то мали питатись начальства, а як вже хотїли йти на ніч, то безпримінно мусїли питатись. Доглядали і купівлї горівки, але всеж таки велась таємна продажа вина, і поселяне дуже напивались горілкою. З зібраного хлїба частина призначалась на насїннє, а решта дїлилась на половини, одна половина йшла в хлїбний маґазин, а друга на власну користь. Дуже дрібна регламентация щоденного житя поселян була дуже задля них важка. Вчили їх більш різками та шпіцрутенами. Всї робили дуже богато. Нерідко несьвідомий командир тратив на вправи такий час, коли пора було збирати хліб, селяне пропускали час, і не збирали хлїба як слїд. Сїно теж дуже часто зогнивало.

Не диво, що дуже не охочо йшли в воєнні поселяне жінки і родини тих, що були призначені в які небудь полки. Але начальство рішило, що нїяких вимівок бути не може. Не диво теж, що не охочо згоджувались селяне мати у себе воєнне поселенiє. Тут у Херсонщині було чимало сел, що руйновано за те, що селяне не хотїли мати у себе поселенiє. І от на таку вигадку, як сї воєнні поселенїя, було видано за Александра І народнїх грошей 26.000.000 рублїв. Кажуть, що Аракчеєв возив Александра І показувати великий порядок в сих воєнних поселенiях. Привіз він царя як раз у обідню добу; цар зайшов в одну хату: там обідали, і на обід було порося; зайшов він у другу хату — і там

знов було на обід порося, в третю — і там теж саме. Не догадав ся цар, що теж саме порося переносили з хати в хату, і був задоволений добробитом воєнних поселян. Незносні порядки воєнних поселян довели їх до бунту, особливо підчас холєри 1831 року в Новгородській ґубернії. Були теж бунти поселян і на півдню. Дуже люто закінчив ся бунт їх в Чугуєві: поселян сїкли різками, поки вони не вмерали; на екзекуцию вперед наготовили труни, і в трунах відносили померших під різками поселян.

От такі саме воєнні поселенія були заведені і в Елисаветї, і в Вознесенську, і в Новомиргородї, і в Ольвіополї. Не мало терпів український народ від сего лиха. Досї ще трапляють ся в Елисаветі в далеких частинах міста хати, про котрі кажуть, що в них жили колись воєнні поселяне. Але в книжцї д. Пашутіна про сї воєнні поселенія нема нїчого. Він згадав тілько за начальника первих 8 округів новоросийського воєнного поселенія Д. Остен-Сакена (1790—1881). За його час Елисавет дуже побудував ся, набудовано богато домів, а ще до того і великий міст через Інгул, що і досї служить дорогою через річку. Елисавет лишив ся дуже вдячним графу Остен-Сакену; він обрав його почетним горожанином за життя його, а після смерти поставив його портрет в маґістратській салї. Про те, як керував Остен-Сакен воєнними поселеніями, нїчого з книжки д. Пашутіна ми не дізнаємось.

В роках 1770, 1783, 1784 і 1813 була в Елисаветї чума; чимало народу згинуло тодї. Зістались вісти, що в перші роки померло 1319 людей, а се дуже богато при невеликій тодї людности. Мешканцї з переляку бігли в Польщу, несучи з собою хоробу, або переходили таборами у степ саме серед зими. Уряд звичайно боров ся з чумою, обкурюючи речі, або й палючи їх. Мешканцї дуже неохочо давали свої маґнаття до рук поліциянтів: одні думаючи, що речі після огляду поліциянтів стануть зачумленими, иньші — жалкуючи їх, аби не стратити. Через се хороба дуже не швидко переставала. В чуму 1813 року деякі заходи робив звістний херсонський ґубернатор Дюк де Рішелье. Він між иньшим наказував, аби городська дума задовольнила тих людей, що стратили доми, котрі були спалені за час чуми. Але не всї урядники були такими як Дюк де Рішелье; більшість їх виступала дуже брутально, і простим людям справдї було чого їх боятись.

Крім чуми була ще в Елисаветї холєра в роках 1830 і 1848. Найбільш померло людей в останньому роцї. Поміч місту приніс тодї Остен-Сакен. Над хатами, де жили лїкарі, висїли червоні значки, де жили фельшери — висїли блакітні, а де жили участкові попечителї — білі: так що всїх їх легко було знайти. В горілку, що давали для слабих на те, щоб їх розтирати, підмішували деготь і тим робили її не здатною

для питя, бо служба рада була напитись горілкою хоч при хорих на сконанню. Тих родичів (свояків), що зрікались ходити коло своїх слабих, наказано засилати в холерні шпиталї; тілько се, звістно, робили з простим людом, а не з панами.

Від часів запровадження городового положенія 1870 року починаєть ся вже звичайна істория Елисавета. Город ширить ся, торговля в йому більшає, повстає 10 парових млинів, оборот ярмарок, котрих є аж чотири на рік, зростає, повстає міський банк з основним капіталом в 75.000 рублїв, що перейшли від старого будівляного комітету, а далї з'явивсь і урядовий банк. Потреба в осьвітї теж стала замітною: з'явилась духовна школа, що істнує і досї, з'явилась воєнна проґімназия, зреформована потім на юнкерську кавалєрийську школу; вона по части і досї робить Елисавет воєнним городом. Далї Елисаветцї з своїм городським головою А. М. Пашутіном просять реальної школи, на що дало запомогу і земство, реформують на жіночу ґімназию колишню двуклясову жіночу школу, заводить ся тодї водопровод, електричний трамвай і т. и. У всїх сих справах першу участь брав городський голова.

Перелїчуючи дїячів, що вийшли з Елисавета, д. Пашутін згадав, що був родом відсїля Петров, звістний бас російської опери; та шкода, що д. Пашутін поминув при сьому згадати, що в Елисаветї почавсь теперішнїй український театр: перший дїяч в сьому театрі д. Кропивницький, хоч родом з Бобринця, одначе в Елисаветї зложив свою трупу, тепер звісну по цїлій Росиї. Тут же в Елисаветї почалась і трупа Карпенка - Карого і Саксаганського. Карпенко - Карий служив в Елисаветї за секретаря полїциї, а Саксаганський учив ся в елисаветській реальній школї. Дуже гарні таланти вони виробили і не дарма трупа їх вважаєть ся найбільш сериозною між українськими трупами.

Треба згадати ще, що в Елисаветї доживав останнї роки свого життя звістний славіст професор Григорович, після виходу з одеського унїверситету. Помер він в Елисаветї. Йому поставлений тут памятник на кладовищі. *Л. Ч.*

С. Н. Кулябка. — Шевченко и Бѣлинскій (Научное Обозрѣніе, 1898, кн. VIII).

Российська критика ворожо стріла перші лїтературні проби Шевченка: між сими критиками був й Белїнский — треба лише нагадати його статю про Гайдамаків, з неприхильною й глумливою оцїнкою поеми. Также вороже становище займав Белїнский і до особи Шевченка, яко людини, про се сьвідчить наприклад лист його до Анненкова 1847 р. Пізнїйше велику естетичну вагу творів Шевченка прийняли Добролюбов і Ґріґорєв: таким чином пізнїйші критики розійшли ся

в отсїй справі з Бєлїнским — батьком российської критики. Цїкаво було б виясните причину такої неприязни до Шевченка з боку талановитого й вельми людяного критика, яким був Бєлїнский.

Д. Кулябка не перший сполучив отсї два імення й звернув увагу на взаємні відносини отсих двох діячів — поета й критика: застановив ся над сим питаннєм вже перший біоґраф Бєлїнского д. Пипін. Бєлїнский — по гадцї д. Пипіна — пройнятий фільозофською системою Геґеля, надавав дуже велике значіннє поезиї яко висшій прояві загально-людського духу, а з такого погляду кожда краєва лїтература була небажаним провінциялїзмом, де занехтано загально-людське й на перший плян виступають дрібні, вузкі, краєві інтереси (Пипін — Бѣлинскій II, Вѣстникъ Европы, 1888, III, 45). Российська лїтература — каже він — була тодї лише дворянсько-чиновницькою забавкою — й цїлком зрозуміло, що Бєлїнский не міг вважати чимсь серіозним народнїй характер поезиї Шевченка. Подібно також висловив ся і д. Кониський (Т. Г. Шевченко, I. 104, 111) й зазначив ще, яко причину, повну несьвідомість критика в українській історнї, в українській лїтературі, українськім народнїм життю і т. и.

Невеличка замітка д. Кулябки належить до серниї статей, написаних з приводу ювілею Бєлїнского. Автор не висловляє яких небудь нових гадок, не подає нових спостережень — він веде паралєлю між Шевченком і Бєлїнским, й порівнюючи знаходить богато подібних рис — в житю їх і в поглядах. Обидва висше всього ставили сьвітло розуму й науки і покладали на них свої надії на лїпшу будучність рідної країни, обидва ненавидїли утиск, що гнобив, і темряву, що обгортала весь нарід, і вели боротьбу, не спускаючи рук, не чекаючи лїпших часів, обидва висше всього шанували правду і не вважаючи нї на що, відрікали ся від тих, хто розходив с ними в поглядах. Стілько було подібного між ними, а між тим вони були ворогами. Д. Кулябка наводить тіж причини, що ранїйш його занотували Пипін, Кониський й ин., се була, щоб одним словом сказати, ріжниця в обставинах, під впливом яких складали ся критичні погляди одного й поетичні образи другого.

О. Г—ий.

Іван Франчук — Жіночі типи в повістях Квітки-Основяненка (Справозданє дирекциї ц. к. II. Ґімназиї в Перемишли за рік шкільний 1897/8 ст. 1—32).

Автор сеї розвідки поділив жіночі типи на три ґрупи: на типи дївчат, жінок-молодиць і материй.

З дївочих типів обговорює Марусю, Івгу з повісти „Козир дївка“, Оксану з повісти „Сердечна Оксана“ і Галочку з повісти і драми „Щира

любов“. Що до Марусї, то автор годить ся з виводами Огоновського, Костомарова, Кулїша й ин., що Квітка з'ідеалїзував Марусю. Вправдї з народнїх пісень, які автор наводить, виходить, що українські дївчата дїйсно дуже чутливі, але Маруся виявляє свою чутливість способами зовсїм чужими народньому духови. Квітка з'ідеалїзував Марусю під впливом сучасної лїтератури, повної сентиментальности. Подібно нереальним типом уважає автор також Івгу. Вже її незвичайна енерґія не належить до прикмет української дївчини. Неправдоподібним видає ся дальше авторови, аби проста дївчина так свобідно говорила з ґубернатором тай те, що Івга відпроваджує Левка до полїциї і напрошує ся сама з ним сидїти. А вже найбільше неправдоподібним має бути се, що Івга вертає сама до села і лагодить ся до весїля не кажучи нїкому, що Левко вільний. Люди називають її божевільною, а на думку автора, нїяка дївчина не хотїла би себе так виставити на сьміх. Та і селяни, що їм автор читав повість „Козир дївка“, сказали: „Ото якась дївка раз була! З наших вже жадна сего не потрафить“. По думцї автора се одинокий і відірваний факт в цїлій нашій лїтературі. Можна його виправдати лиш тим, що Івга завідуючи господарством по смерти матери в батьківській гостинници, набрала такої сьмілости і енерґії, а горяча любов до Левка додавала її відваги. Оксану уважає автор типом реальним, так що кождий її поступок знаходить паралелї в народнїх піснях. Вправдї і вона не без вини, але вона схибила задля несьвідомости житя і людий та задля людської злоби. Автор уважає Оксану типом дївчини, що хоче видобути ся на ширший виднокруг та зазнати лїпшого житя, але губить себе в тім змаганю. Що до Галочки, то автор видить в нїй велику схожість з Оксаною; але уважає Галочку неприродною і годить ся з Костомаровим, що Галочка говорить як би слухала унїверситетських лекций, а судить як би читала стихи Жуковського. На заявлене жінки Квітки, що Галочка дїйсно жила в Гончарівцї, автор повторяє, що можна знати щось цїкаве, а розказати сентиментально і слабко.

По думцї автора, Квітка не доторкнув всїх сторін дївочого житя, лише описав з чутем і теплом дївочу любов.

Яко типи жінок-молодиць обговорює автор Настю, Приську, Стеху і Настусю. Настю називає автор доброю, чесною та роботящою жінкою, але слабою характером, що у всїм піддає ся воли свого мужа, ґордою та пишною, як господар у колядцї. Мабуть уважає автор сей тип реальним. Приську уважає автор занадто енерґічною, коли вона побиває мужа. З рештою по його думцї характер Приськи на тім нїчого не терпить: вона зробила се з розпуки, а при иньшім чоловіцї вона моглаби бути взірцем лагідности і нїжного чутя. Природним типом уважає автор і Стеху, що сварить ся з чоловіком лиш з материнської любови до доньок та задля

легковаженя з боку чоловіка, що не радить ся з нею. Настусю уважає автор типом здеморалїзованої жінки, які лучають ся часто близько міст та фабрик. Явдоху характеризує автор лише словами Квітки не додаючи від себе нїякої замітки. А міг, на мою думку, піднести се, що її характер трохи натягнений. От хочби дивний спосіб вишукуваня місця при помочи паляницї, або занадто деспотичне атамановане над перекупками. Чей-же перекупки не такі потульні істоти, аби дали собі по носї грати одній Явдосї.

Що до типів материй у Квітки, то автор видить в них велику схожість з Шевченківскими типами. Веклу уважає автор природним типом люблячої матери. Таких материй малював Шевченко в „Неофітах“ та Наймичцї, такими являють ся вони і в народнїх піснях. Природним типом уважає автор і Домаху—як в характері матери так і свекрухи.

Автор кіньчить свою розвідку порівнанєм типів дївочих з жіночими. З порівнаня виходить, що дївочі типи представив Квітка в співчутєм і поважно, а жіночі описав сварливими та злючими з винятком одної Настї. Коло дївчат обертає ся цїла акция, а про жінки згадує ся лиш побіжно; жінки служать лиш до декорациї. *С. Гн.*

Гр. Коваленко — Евгеній Гребинка. Біорафическій очеркъ (виданнє редакциї „Земского Сборника Черниговской губ.“) Чернигів, 1899 ст. 1—29.

Автор зазначує на вступі, що він користував ся при тій працї недрукованими доси листами Гребінки. Потім говорить про впливи, під якими зростав Гребінка, що відбили ся в його лїтературній дїяльности, себ-то вплив український і офіцияльний. В ніжиньскім лїцею назибав себе Гребінка „Гребенкиним“ і так підписував ся під першими своїми віршами. Гребінка був по словам автора тихої, ласкавої вдачі, тому припускає автор, що Гребінка не брав участи в боротьбі, яка зняла ся в лїцею наслїдком реакциї за Николая I. Звісно лиш, що у Гребінки відібрано Пушкинову оду „на волю“. Згадує тут автор про приязні відносини Гребінки до земляка Кульжиньского, професора латинської мови та те, що Гребінка вже в лїцею став писати московською мовою сатиричні вірші та перекладати Пушкинову „Полтаву“ на українську мову. Дальше говорить автор про веселе житє Гребінки по виходї з лїцею та про нещасливу любов до сестри товариша Новицького і про переїзд до Петербурга, де зайняв посаду при комісиї духовних шкіл. Там поробив численні знайомости, що мали такий вплив на визволенє з кріпацтва Шевченка. В Перербурзї видав Гребінка свої „Приказки“ та брав дїяльну участь в росийській лїтературі, але не здобув собі ширшого значіня, коли для росийської лїтератури працював ще сам Пушкін та цїлий

гурток непослїдних поетів. Тут згадує автор про його заходи коло видаваня українського додатку до „Отечественныхъ Записокъ“ та про видане „Ластівки“. Смерть захопила Гребінку серед видавання своїх писань. На останку застановляє ся автор над тою проявою, що українські письменники рідко здобували собі славу творами в московській мові; ся доля постигла не лиш Гребінку, але також і Квітку, ба навіть самого Шевченка. Инакше було з Гоголем і порівнаннєм його з Гребінкою закінчує свою статю автор. *С. Гн.*

Этнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. (Видав) Б. Д. Гринченко. Приложеніе къ N. XI—XII „Земскаго Сборника“ 1898 года. Чернигів, 1899 ст. XXII+767 великої 8°.

Українські пісні звернули на себе увагу здавна, бо ще на початку нашого віку, тож і не дивниця, що ними заінтересували ся і видавали їх в окремих збірках не лише самі Українцї (Максимович, Лукашевич, Метлинський, Чубинський, Куліш, Рудченко, Антонович, Драгоманів, Головацький, Купчанко, Врабель), але й найблизші наші сусїди Росияне (Цертелев, Сревневский, Воллан, Довнар-Запольский) та Поляки (Паулї, Вацлав з Олеська, Кольберґ). Деякі з тих збірників дійшли до величезних розмірів (Головацького, Чубинського), одначе пісенного народнього материялу не вичерпано в них зовсїм. Доказом того служать не лише меньші збірки, в яких побіч вариянтів найде ся все щось нове, але й теперішнїй великий збірник Грінченка, якого заголовок наведено висше. В сей збірник увійшли піснї записувані всякими людьми в кількох ґубернїях; найбільше пісень доставили видавцеви записки В. А. Заблоцького, студента, що помер в молодому віцї на сухоти (в його рукописї було 586 пісень, з чого надруковано тепер 280) і рукопись невідомого записувача, в якій було 387 пісень, з чого надруковано 74. Крім того надруковано тут 249 пісень з записів самого видавця, 109 з записів М. Коцюбинського, 93 Кравченка, 174 Ромашкевича, 376 Степаненка, 90 Гаврилея і т. д. Усїх нумерів надруковано 1704, з вариянтами 1937. Що ударяє в збірнику в очи, то значне число зовсїм нових пісень, недрукованих ще ніде. Се й може послужити новим доказом, що пісня між народом, як така, нїколи не гине. Може бути, трафляють ся в нїй красші і слабші периоди — як то буває і в письменній лїтературі, що так званий „золотий вік“ письменства лиш деколи з'являєть ся — та всеж повне вичерпане народньої поезиї не може нїколи наступити. Давнї обставини житя народ забуває, а з ними забуває також піснї, що повстали посеред тих обставин; тим треба поясиити факт, що нинї не

тілько не творить народ вже історичних дум, але й слабо де їх співає; те саме дотикає також таких пісень, як чумацькі (їх в збірнику 10), бурлацькі (в збір. 3), розбійницькі (в збірн. 3) й иньші. За те нові обставини змушують народ творити і співати пісні відповідно до нових змін. Тим способом повстають пісні приладжені до теперішнього житя, між якими особливу увагу звертають на себе пісні суспільного і політичного змісту.

Систематика пісень в збірнику д. Грінченка не нова; він пішов за тою, яку 1876 р. вироблено в Юго-Запад. Отдѣл. Географическаго Общества. Наслідком того розпадають ся у нього пісні на такі розділи: I. Пісні культу і періодичні. Сї ділять ся знов на: Колядки, Щедрівки, Веснянки, пісні Русальні, Троєцькі, Петрівські, Купалові, Полїльницькі, Гребовицькі, Косарські, Жнивові і Псальми. II. Пісні особистого житя (любовні). III. П. житя родинного — до чого втягнено також весілє. IV. П. житя економічного і станового. V. П. житя політичного. VI. Сатира і жарт. Розумієть ся, що сьому поділови — як зрештою і кождому иньшому — можна би і не одно закинути; та на поділї залежить мало, а головна річ в тім, щоб збірник був як найлекший до перегляду; збірник д. Грінченка власне такий і се належить з признанєм піднести.

Дуже похвальною прикметою збірника треба признати й те, що видавець подавав усюди паралелї друкованих уже пісень, хочби вони були навіть найдальшими вариянтами. Вправдї задля браку відповідної бібліотеки в місци мусїв видавець обмежити ся на самі українсько-руські збірки, одначе і те богато значить, коли зважимо, що деякі виданя, якими видавець користував ся, стали деинде бібліоґрафічною рідкістю; лекше проте буде у великих унїверситетських бібліотеках доповнити паралелї з чужих збірок, нїж українсько-руських, яких там і на лїк не найшов би (хіба найновійші).

Вартість збірника підносить ще досить повний показчик книжок і периодичних видань, в яких друковано українські пісні взагалї і весїльні пісні та описи весїль з окрема. До перших зацитував видавець 318 творів; з того видно найлїпше, як пісенна лїтература народня у нас змогла ся. Розуміється, що в показчику не одно ще пропущене, чого автор не міг дістати, нпр. старші галицькі та буковинські виданя, або також угро-руські.

Як видно, то щораз більше зближаєть ся той час, коли у нас буде можна приступити до критичного, наукового виданя корпуса українсько-руських пісень. До того треба одначе, щоби дальші провірки вариянтів уже знаних пісень і записи нових не відбували ся за помочию любителїв народньої словесности, але фахових етноґрафів; тоді не тілько звер-

неть ся увагу на не одно таке, на що доси не зважано, але й зберешь ся немало місцевих характеристичних прикмет, що для науки будуть не маловажні Я піднесу тут тимчасом лиш дві річи, які впливають шкідливо на наші збірники пісень. Перша річ — се мала увага для диялектів при записах і непостійна та недокладна правопись. Через маловаженє диялектів ми не знаємо їх доси докладно і не маємо їх наукового оброблення. Через постійну і недокладну правопись доходимо до того, що не знаємо, як властиво певний вираз треба читати; так пр. у збірнику Грінченка читаємо: другее, сіе, срибранее, сидлае — значить букву *е* треба тут читати подвійно, раз як *е*, другий раз як *є*, головно на кінци; але чи можна те *е* читати як *є* в таких виразах: жалуйте мене, будете і т. д. Таж тоді вийде з українського слова нечувана форма! Такий самий клопіт з буквою і; воно в нас двояке, тверде і мягке, але в збірнику не значить ся сеї ріжниці, пишеть ся тому: срибранее, сидлае, пойиду, сіе, зирок, пид, малійи, йійи і т. д. Друга така річ — се недокладности в самому записуваню слів пісень, в наслїдок чого пропускаєть ся нераз слова, реченя, затемнюєть ся їх і т. д. Возьмім нпр. пісню N. 189: Треба ново весты, | Якъ виночокъ плесты. | Выступъ, выступъ, | Конь урадовенькый, | Выведь, выведь | Танець по нимецькый! | Йа наломы лому — | Сухого деревця, | Йа навары борщу, | А въ тымъ бо́рщу суха жаба. | А хто його буде йивъ? | Пісня повинна виглядати так:

Треба ново вести, як віночок плести.
Йа (або ой, та) виступ, виступ, конь урадовенький,
Виведь, виведь танець, танець по німецький.
Йа наломи лому, сухого деревця,
Йа навари борщу. А у тому борщі
Йа сухая жаба. Хтож його буде їв?

Деякі такі пісні поправляв сам видавець, що і зазначив в тексті. Трудно одначе все так поправити, особливо коли нема вариянтів поправлюваних пісень; тоді поправка зовсїм довільна, та тратить свою вартість. Очевидно видавцеви не можна робити з того закиду, бо він давав те, що йому прислано. Але збірник мусить тратити тим більше на вартости, чим більше подибаєть ся в ньому таких похибок.

Треба ще зауважати, що в збірнику подибують ся також пісні ненароднього походженя і то двоякого роду, духовні і сьвітські. Перші, названі видавцем „псальмами“, співають ся найчастїйше в піст; авторами їх були переважно незвісні поети, правдоподібно монахи; первовзори їх надруковані по Богогласниках; тут прибрали вони вид більше народнїй, хоч богато полишало ся по них церковно-славянських форм. Другі — утворені новійшими поетами вже в нашому віцї, через популярні сьпі-

ванники дістали ся між нарід, а звідти знов до етноґрафічних збірників (такі пісні як N. 320–322 попали просто до збірника з теки поета, що помістив їх між піснями, записаними з уст народа); нпр. N. 434—5, 482, 1477 і и. Такі пісні здалоб ся усе зазначувати, що вони не народнього походженя.

Трафляють ся ще пісні — злипки поодиноких строф иньших пісень. Д. Грінченко вказує на них в передмові і розбирає одну дуже докладно. Показало ся, що поодинокі її стихи приходять аж в 19 ріжних піснях, хоч порівнанє переведене лише з одним V томом Чубинського. Я наведу тут також таку одну пісню, переписуючи її нашою правописю.

N. 144. Козак сирота.

Там де Ятнір (Ятріль) круто веть ся,
Дь по камінях шумить,
Там дївчина — а як зветь ся,
Козак знає, та мовчить.

Ти дївчино, ти щаслива, в тебе батько мати є,
Рід багатий, гарна хата і в тій хатї всього є.
А я козак сиротина, люлька, шапка вся — родина,
Сірий коник — тож мій брат, чисте поле — тож мій сват.

Козак зроду не знав пана,
Він родив ся на степах;
Птахом став із чоловіка,
Бо ріс в кінських стременах.

Перша строфка сеї пісні виймлена з пісні Бог. Залєского „Там де Татран круто веть ся.“ Друга строфка, подвійна, виймлена з пісні „Там на горі крута вежа“. Третя строфка виймлена з пісні Т. Падури: „Козак пана не знав з віка“. Остало ще дві строфки, яких я тут не випису; і вони виймлені з якоїсь пісні, правдоподібно Падури, хоч первовзору їх я на разї не найшов. Так отже маємо злипок чотирох штучних пісень, що став одною народньою піснею. Будь що будь то цікава поява — хоч може не дуже бажана.

Так представляєть ся новий збірник д. Грінченка. Хто знає, які технічні трудности заходять при укладаню і друкованю подібної книжки, той зможе докладно оцінити працю д. видавця. Я скажу від себе тілько, що вона велика. Щож до самого збірника, то хоч в ньому подибують ся хиби, які я вказав висше, збірник про те має свою вартість і буде мати і задля самих пісень, особливож нових, і задля паралєль і показчика. Д. Грінченко прислужив ся дуже нашій етноґрафії виданєм його, тому й належить ся йому від нас за нього подяка.

В. Гнатюк.

Folklore de l'Ukraine. Український фолькльор. Сороміцькі звичаї, казки, пісьні, приказки, загадки і лайка. (Extr. des Κρυπτάδια, t. V. 1898. Cet extrait ne peut être vendu). Париж, ст. 218, 16⁰.

Недавно повстало у Парижі нове видавництво, що поставило собі метою, знайомити специялїстів фольклористів з одною галузию фолькльору, доси не використаною для науки, головно задля драстичного зміст, а то з соромiцьким народнїм фолькльором. Ваги того видавництва для науки не можна заперечити. Численні пережитки культурні, звідки инде не знані, зібрані тут, можуть кинути нераз цілком иньше сьвітло на дотеперішнї досліди. Багато народнїх звичаїв можна також лиш звідси пояснити. Не згадую вже про полові відносини в народї, які в соромiцькім фолькльорі гарно осьвітлені, а на які у нас привикли дивитись по більшій части фалшиво. З соромiцького фолькльору можна судити також в певній мірі про степень культури народу. Звістно, чим народ меньше культурний, тим близший до природи, тим меньше у него стиду в полових справах. Так напр. у наших Бойків парубки сьпівають собі любісенько до танцю соромiцькі пісні, а дївчата, що з ними танцюють, не соромлять ся їх зовсїм, не звертають навіть на них уваги. Баби натомість знаходять в них рід забави і по кождій такій пісні голосно реготять ся... У Бачванських Русинів, що культурно стоять непорівнано висше від наших Бойків, уже той сором проявляєть ся більше і коли мужчини зачнуть собі щось таке пашталакати, женщини виходять непостережено з кімнати. Се дуже замітна проява. — З соромiцького фолькльору видно також ясно, чому у селян не трафляєть ся так званої „ідеальної любови“; селянин бере такі справи завсїгди тільки з практичного становища... Взагалїж до поясненя відносин мужчини до женщини, чоловіка до жінки і навпаки, соромiцький фолькльор становить невичерпане жерело. Правда, нераз буває він занадто грубий, тривіяльний, але кілько подиблюєть ся в ньому дуже тонкої сатири, здорового гумору, незвичайної обсервациї! Через те й не можна ним гордити, який би він не був з иньшої точки погляду.

Український соромiцький фолькльор перший раз з'являєть ся у тому видавництві, а книжка, названа висше, становить відбитку з пятого тому Кріптадий. В ній подано десять анекдотів та леґенд, десять ліричних пісень, 119 весїльних пісень (хоч усїх їх весїльними назвати не можна, бо багато між ними сьпіваєть ся лише при танцю і то не тільки на весїлю, але і всюди инде), шість анекдотів про Москалїв, три про Поляків, один про Циганів, три про Жидів, один про Німцїв. Надто надруковано там десять приповідок, шість загадок, значне число глузливих приввищ та проклонів, апокрифічний лист султана до Запорожцїв

(знаний з віршованого пересьпіву Руданського, а також із звістного образа Рєпіна „Відповідь Запорожців султанови“), глузливі призвища та проклони українських Жидів. Від стор. 183—214 йдуть великоросийські оповідання, пісні і пословиці. Побіч українських текстів подавано усюди французькі переклади, а декуди пороблено потрібні для чужинців поясненя. Замітити треба, що усї весільні пісні надруковано у нас в „Етнольоґічних материялах“, розуміеть ся, з відповідними пропусками. Редактор сеї збірки не повинен обмежити ся нею, бо зібрані у декого з наших людий материяли дають багато ще цікавійшого.

В. Г.

Dr. G. Polívka, Nachträge zur Polyphemsage (відбитка з Archiv für Religionswissenschaft), Фрайбурґ, ст. 305—336.

Мальосникътъ и неговиятъ ученикъ. Сравнителна фолклорна студия отъ дръ I. Поливка, професоръ въ Пражския университетъ (відбитка з вид. „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“, кн. XV), София, 1898, 56 ст. великої 8⁰.

Звістний чеський фолькльорист, др. Ю. Полївка, оголосив дві нові фолькльорні студиї в німецькій і болгарській мові про незвичайно популярні і розповсюднені казки між ріжними народами, про Поліфема і про чорнокнижника (чарівника, чорта) та його ученика.

В першій казці (пор. Етноґр. Збірник, т. IV, ст. 5—6) оповідаєть ся, як якесь товариство подорожує, заблукуєть ся в дорозї і попадає в руки великана, часто одноокого, що замикає усїх в печері або коморі, а потому по одному, по двох, споживає як найбільші лакітки на обід та вечеру. Між замкненими подибуєть ся одначе все мудрійший чоловік, що висвободжує і себе і товаришів з біди, та щасливо з ними утїкає. Він звичайно осліплює Поліфема і тим способом спасає ся.

В другій казці (пор. Етноґр. Збірник, т. IV, ст. 30—33, ч. 6. „Гонихмарник і його вішчий слуга“) оповідаєть ся, як чарівник наймає слугу і виїздить на довший час із дому, а його лишає на господарстві, заборонивши входити до одної кімнати. Хлопець переступає наказ; входить до кімнати і обізнаєть ся з чарівничою штукою ще ліпше, як його пан. Осягнувши се, він утїкає до дому. Чарівник вертає з подорожи і не застає хлопця; через те догадуєть ся, що він певно переступив його наказ. Він вишукує його і хоче конечно дістати в свої руки, щоби потім на ньому пімстити ся. Звичайно дістає його в постатї коня, в якого хлопець перекинув ся і казав батькови себе продати, аби тим чином допомогти йому в біді. Чарівник веде коня до коваля, аби його підкувати. Коневи удаєть ся втїкти — і від сеї хвилї починаєть ся

страшна боротьба між ним і чарівником, що переважно кінчить ся смертию останнього; при тім обидва перекидають ся в найріжнороднїйших зьвірів, собі неприязних.

Др. Полївка переходить ті казки ґеоґрафічними ґрупами, розбирає головні їх мотиви і виказує, яким вони змінам підлягали і як модифікували ся у ріжних народів в часї своєї довгої мандрівки. Материял зібраний незвичайно старанно, а між казками цитують ся також українсько-руські з давнїйших і новійших збірників. *В. Г.*

Dr. Čeněk Zibrt: Literatura kulturně-historická a etnografická 1897—1898. I. (відбитка з час. Česki Lid VII), Прага, 1898.

Автор повисшої працї, знаний етноґраф і редактор „Českého Lidu“, задумав подавати правильно виказ праць, що дотикають культурно-історичної та етноґрафічної лїтератури. Публїкувати його почав він у свойому журналї, роблячи рівночасно відбитки. Сама гадка працї добра, особливо для специялїстів, бо в працї подаєть ся в багатьох місцях окрім наголовку також короткі рецензийки. Одначе порядок, якого автор тримаєть ся, не можна нїяк похвалити. З нього видно зовсїм виразно, що автор порядкував працю в міру того, як діставав відповідні материяли. А прецїнь ґрупованя материялу не треба так легковажити. Його треба було упорядкувати або по змісту, або по нациям, яких працї дотикають, або вкінци по мовам, в яких працї друковано. Правда, що і при таких подїлах можна найти слабі сторони ґрупованя материялу, але всеж не в тім степени, що нинї. При відповіднїйшім ґрупованю материялу можна було й оминути такі помилки, як повторенє деяких праць нпр. Етноґрафічний Збірник, т. III згадуєть ся раз на ст. 70 під числом 538, другий раз на ст. 73 під числом 553! — Усїх книжок зазначено в сїй працї 894. До працї додано два дуже докладні показчики — один річевий, другий імен власних і місцевостий — що значно улекшують перегляд працї. З книжок, що дотикають українсько-руського фолькльору, згадані такі: F. R. Kaindl: Haus u. Hof bei den Huzulen, Haus u. Hof bei den Rusnaken, Bei den Huzulen im Pruththal, Volksüberlieferungen der Pidhireane; др. Франко, Апокріфи і леґенди з українських рукописів, т. I; В. Гнатюк, Етноґрафічний Збірник, т. III і Руські оселї в Бачцї; Кониський, Лїтерат. Наук. Вістник (кн. I, 1898, Обшир і людність України российської); Яворський, Живая Старина (Домовикъ въ галицко-русскихъ вѣрованіяхъ, Галицко-русскія повѣрія объ упыряхъ, Изъ галицко-русскихъ народныхъ сказаній и суевѣрій), Кіевская Старина (Громовыя стрѣлки); T. Volkov, Saint Georges dans la légende de l' Ukraine; Дикарів, О царскихъ загадкахъ; Zofia Roko-

sowska, Bajki ze wsi Jurkowszczyzny (Materyały antr. archeol. i etnogr. краківської Академії); Ал. Твердовычъ, Збирнычокъ украинскихъ писень зъ нотамы; Сборникъ харьк. истор. филол. общества (статї Сумцова і Милорадовича); Б. Грінченко, Думы кобзарськи; А. Ѳ. Пуцыковичъ, Русины, Спб. 1897; Сумцовъ, О мотивахъ поэзіи Т. Г. Шевченка.

В. Г.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, К., 1898.

З рефератів поданих у скороченю (в I відділї) занотуємо отсї:

А. Лазаревський представив в поводу столїтньої річниці смерти ґр. П. Румянцева (1725 – 1798) президента, Малоросийської Колеґії від 1764 р., головні події з його житя і адмінїстративної діяльности.

В. Щербина подав коротку біоґрафію першого київського археольоґа М. Берлинського і вичислив його наукові працї; найважнїйшим з них було „Краткое описаніе Кіева“; особливу вартість має доданий до сеї працї плян Київа з 1820 р.

В. Антонович подав біоґрафію помершого дня 3-го гр. 1896 р. Петра Лебединцева і вичислив його працї, які дотикають ся головно до старинних церков Київа і київської епархії.

П. Голубовський представив на підставі доси не виданих документів події з історий I київської ґімназиї, що була перероблена з „Главного Народного Училища“; її стрічено з початку ворожо і лише завдяки енерґії першого директора Якова Мишковського вона не пропала а кріпко станула на ноги.

В. Ляскоронський прочитав реферат про долю київської археольоґічної находки коло 1827 р. Референт звернув увагу на се, що подібні находки стрічались на Кипрі, в Персиї, Етрурий, Римі, Франциї і т. и.

І. Каманин у рефераті про Хмельницького висловив здогад, що Богдан Хмельницький походив з київських міщан; на сю гадку наводить автора се, що в старих київських документах стрічаємо імена київських міщан такі як Хмель, Хмелевич, Хмеленко; від них старає ся автор випровадити походженє Б. Хмельницького. На сей здогад напроваджує автора і сей факт, що сучасні історики і гербарі приписують Хмельницькому різні герби. Свій вивід сам автор вважає лише гіпотезою, тільки додає, що вона мабуть імовірнїйша як гіпотеза польських істориків, що старають ся доказати шляхотське походженє Хмельницького.

М. Ясинський прочитав реферат про селянські розрухи в 1862 р. в Мошно-Городищенських маєтностях (Черкаського п.). Референт підніс, що перехід з кріпацького стану до вільного по виданій грамоті 19 лютого 1861 р. не відбув ся спокійно. Селяне надїяли ся з дарованєм

свободи також дарованя землї, а грамота 1861 р. визначала ще два роки панщини яко винадгородженє поміщиків за землю; невдоволені селяне почали ворохобити ся; декуда треба було ужити війська до утихореня їх. Одну таку ворохобню, що вибухла в Мошно-Городищенських добрах кн. Воронцової описує референт близше.

І. Сикорський: „Объ эпидемическихъ вольныхъ смертяхъ и смертоубійствахъ въ Терновскихъ хуторахъ“ (коло Тирасполя). В тих хуторах жили старообрядцї; за ініцият ивою одної 13-лїтньої дївчини позакопували ся вони в землю, з страху перед переслїдованєм. Описуючи детайлїчно сю подїю, автор вважає сей факт, як і попередні подібні в двох останнїх столїтях, патольоґічною проявою та психічною епідемією і старає ся в них виказати спільні черти, не застановляючи ся над иньшою стороною — социяльно-полїтичною, сими переслїдуванями.

В II віддїлї надруковані в цїлости такі інтересні для нас статї:

М. Істомін: Къ вопросу о древней иконописи Кіево-Печерской Лавры (ст. 3—19). Стара іконопись київсько-печерської лаври тепер знищена; який був степень артистичного виконаня її, тепер важко розслїдити, але думку, немов би в Лаврі загибли цїнні фрески і мозаіки, вважає автор неправдивою. Та — по думцї автора — дїло історика не в тім, аби пізнати артистичну сторону іконописи, але її зміст, сюжет та загальну ідею, бо се відповідає головним стремлїнням релїґійної гадки того часу. До сього можуть служити дві рукописи, в біблїотецї Лаври під числами 204 і 183, що описують її стару іконопись. Рукопись ч. 204 зачинає ся вичисленєм ігуменів і архимандритів Лаври, а кінчить ся описею посьвяченя обновленої Лаври 14 серпня 1729 р. після пожежі 1718 р.; рукопись ч. 183 представляє повну опись іконописи 1729 р. Автор пробує рішити питанє про ґенетичну звязь межи обома рукописями і їх походженє: що в першій рукописи останнїй вичислений архимандрит Ат. Миславський, тож рукопись мусїла бути написана перед смертию його наступника Сенютовича, себто до 1729 р.; в другій рукописи вже вичислений Сенютович, вона отже мусїла повстати перед смертию Копи, наступника Сенютовича, себто до 1736 р. Причину появи аж двох рукописей протягом кількох лїт виясняє автор гіпотезою, що після пожежі 1718 р. рішено зладити такі саме малюнки на стїнах Лаври, які були перед пожежею, а що з старої описи іконописи лишили ся після пожежі поодинокі листки, то ту рукопись поручено одному з монахів переписати, а прогалини доповнено, і так повстала перша рукопись. Опісля треба було деякі ікони на стїнах замінити иньшими, треба було поробити також деякі доповненя і з тою цїлею зладжено рукопись ч. 183. Се виходить з порівнаня змісту обох рукописей: друга в богатьох місцях буквально повторяє, а подекуди зміняє і допов-

няє першу рукопись; але перша не могла бути тільки начерком другої, бо написана старанно, а при тім рукопись ч. 204 не має всїх тих частин і в такім порядку поданих як рукопись ч. 183. Що рукопись ч. 204 була дійсно копією иньшої богато старшої, доводить автор цїлим рядом спостережень і стараєть ся викрити час повстаня сеї старшої рукописи: на підставі звістки, що св. Андрей Первозванний „вновъ выбитъ", думає він, що се могло стати ся за часів князя Андрея Ольґердового внука, в XV в., і здогадуєть ся, що як раз в тім часї мусїла повстати та стара рукопись. При кінци додає автор, що на питаня, поставлені на початку статї: яка була основна гадка сюжетів іконописи та під якими впливами довершили ся зміни і доповненя в іконописи, постараєть ся відповісти в иньшій розвідцї. Додатком до сеї статї служить подана в відділї материялів рукопись ч. 204, видрукована в цїлости.

Н. Оґлоблїн: Изъ жизни Кіевской губерніи конца прошлаго вѣка (ст. 322—337) — тут подано три окремі статї: I. Генералъ-губернаторское внушеніе Полякамъ (1796) — між процесовими актами Таращанського повітового суда є документи про Поляків Київської ґубернії, що вернули з повстання; найінтереснїйший лист ґенерал-ґубернатора Тутолміна до пятигорського повітового маршалка Залевского; в нїм просить Тутолмін оповістити всїм дворянам, яких дїти або свояки брали участь в революциї, що будуть відвічальні за їх проступки проти вірнопідданости; є тут і саме те „оповіщенє" написане по польськи, але реєстр шляхтичів, до яких се „оповіщенє„ мало бути вислане, запропастив ся. Друга статя — Къ исторіи старообрядческихъ поселеній въ Кіевской губерніи: вони появились в київській ґубернії при кінцї XVIII в., між иньшими місточками заняли також Сьмілу на підставі умови з тодїшнїм властителем Сьміли кн. Любомірським з 1786 р.; найважнїйшою умовою було: як що хто з старообрядовцїв не мати-ме довгу і не буде в нїчім винуватим, то може продати свою хату і куда хоче пійти. Підчас ревізиї 1785 р. записано старообрядовцїв до черкаського міщанства; коли одначе Сьміла перейшла на власність ґр. Самойлова, він в ревізиї 1795 р. записав всїх старообрядцїв між своїх кріпаків. Зачав ся між ґр. Самойловим і старообрядцями процес і тягнув ся 30 лїт, аж по тім часї одержали старообрядцї повну свободу. Третя статя оповідає про процес 1798 р. в містї Богуславі проти жидівської акушерки, обжалованої про убийство дивоглядного порода, родженого від жидівки Фульцї Менделевич. Богуславський суд рішив, що обжаловані винні тільки в тім, що не дали знати про пород начальству.

В відділї Материялів, окрім описи лаврської іконописи д. Істомін під титулом Матеріалы для біографіи „друкара" Тимофея Александро-

вича подав інтересні документи 1624—5 рр. про київського друкаря Тимотея Олександровича Вербицького, міщанина київського, а рівночасно товариша запорожського війська, що в 1624 р. купив від запорожця Путивльця дім коло церкви св. Спаса і там мабуть заложив друкарню. По закупні дому поїхав він до Острога, де була друкарня Константина Острожського, мабуть аби привчити ся друкарської штуки; та ціль не зісталась, здає ся, тайною в Острозї і якийсь пан Бичайський казав його вибити і всадив на якийсь час до своєї приватної вязниці. По думцї автора се стало ся для того, що Александрович був запорожець, а при тім яко друкар заміряв друкувати православні книжки. Документи мають інтерес також і для історії козачини.

Ол. Лазаревський видав Урпвки з дневника гетманської канцелярії з 1722—23 років, ст. 90—145. Дневники гетьманських канцелярий служать дуже важними історичними джерелами: се повні дневники адмінїстрацийної діяльности гетьманів. В правдомовности їх ледви чи можна сумнїватись, бо їх вели люди, що займали визначне офіцияльне становише. Такі дневники провадили ся в гетьманських канцеляриях від давна, але всї аж до гетьманства Скоропадського загинули. Запропастились також дневники за роки 1700—1721 гетьманства Скоропадського; зберіг ся лише дневник за першу половину 1722 р., що провадив його старший канцелярист Микола Ханенко, та продовжене його, розпочате з днем смерти Скоропадського і доведене до кінця 1723 р. Се продовжене провадив Пилип Борзаковський, як се видно із замітки з дня 28 серпня 1722 р., але довів він його лише до марця 1723 р.; далї писав його Павло Ладинський. Сей дневник належить до часу уставленя малоросийської колеґії та наказного гетьмана Павла Полуботка, що пробував оборонити та заховати гетьманську автономію. А. Лазаревський опублїковав як раз виїмки з сего дневника для познайомленя з ним тих, що займають ся історией України.

Сборникъ Харьковскаго историко-филологическаго общества, том XI, Харків, 1899.

В сїм роцї Товариство особливу увагу звернуло на діяльність недавно помершого росийського ученого Буслаєва, котрому було присьвячено кілька засїдань, а проф. Рєдїн подав у сїм томі Збірника статю під заголовком „Ѳ. И. Буслаевъ. Обзоръ трудовъ его по исторіи искусства“, де підносить діяльність і заслуги Буслаєва на поли науки і штуки. Буслаєв — по думцї автора — був першим, що науку росийської старини і народности поставив ясно і науково. Для зрозуміння народнього духа слїдив він за памятками устної і письменної словесности, та за памятками штуки. Аби виказати сї заслуги Буслаєва — особливо

на полї штуки — автор обговорює докладно його дїяльність і твори, та оцїнює вартість, значінє і вплив сих творів.

Чималу вартість для нас має подана в сїм томі Збірника статя проф. Лєбедєва „Разъѣзды Бѣлгородскихъ архіереевъ по епархіи“. В сїй статї дає нам автор на основі архівних документів минулого столїтя Курської і Харківської духовної консисториї і Курського Знаменського монастиря докладний образ відносин епархиальної власти до підвластного духовенства. Проф. Лєбедєв ось так представляє нам сї відносини: Консистория, як лиш довідала ся про іменованє нового архипастиря, висилала до него привітне письмо, де підлесними словами вимовляла свою радість по причинї іменованя для них так пожаданого епископа. На таке привітне письмо відповідав новоіменований також привітом. Але по сих на око радісних та хвалебних привітах наступали вже зовсїм не радісні для епархиї приготованя для принятя новоіменованого владики. Такі принятя були получені з великими видатками, котрі мусїла поносити сама епархия. Вона мусїла не лише складати на сю цїль гроші і давати підводи, але достарчити іще муки пшеничної і житньої, круп, пшона, гороху, солонини, всїлякого сорту вина, меду, горівки і т. и. Автор наводить кілька фактів, в якій мірі було то все розложене на поодинокі церкви. Ми тут наведемо лиш один такий приклад. На принятє преосьвященого Луки 1755 р. зібрано 609 рублїв з церков, а з епархияльного збору, зібраного в тім часї, 890 рублїв, отже разом 1500 рублїв, котру то суму видано канцеляристови Якову Ключерову для запису місцевих розходів, зроблених в Москві для принятя преосьвященного Луки. Тодї на сю цїль призначено й на харківську коллеґію, що містила ся в харківськім Покровськім монастири, також 10 рублїв. Але ректор колеґії, архимандрит Рафаїл, удав ся до консисториї з просьбою, щоби з коллеґії не стягати сих гроший, бо вона їх не має; просьбу сю задоволено. Просив також ігумен Старо-Оскольского Троїцького монастиря Филярет, аби не стягати гроший — але просьбі його відмовлено.

Ще з більшими клопотами і видатками були получені візитациї владик. Епархия на свій кошт мусїла зарядити принятє владики разом з їх асистенциєю і службою. Вправдї в реґуляміні є декілька правил для епископів, аби вони при візитациї епархиї старали ся по можности не обтяжати епархиї непотрібними і надмірними видатками, особливо коли громада бідна, а головно повинні вони остро наказати своїй службі, аби підчас візитациї заховували ся добре і тверезо і не робили соблазну, бо слуги архиєреїв бувають дуже часто лакомі скоти. Але ті правила позістали для архиєреїв мертвою буквою, бо вони не лиш не перестерігали своєї служби, але й самі чимало лакомились на добро і достаток епархиї. Доказом на се, що так було, служать офіциальні

справоздання, з епархиї до консисториї. З записок консисторських довідуємо ся, що навіть преосьвященний Йоасаф Горленко, звісний з своєї побожности і аскетизму, їздив по епархиї на попівських підводах, та що він вправдї не упоминав ся дарунків для себе, але за се упоминав ся їх для своєї асистенциї.

Духовенство білгородської епархиї мусїло поносити всї видатки подорожий і принять не лише своїх архиєреїв, але і архиєреїв иньших епархий, що приїзджали в Білгород в справі тамошньої епархиї. Наколи який сьвященник не постарав ся відповідно до з гори приписаного приняти такого владику, то накладано на него грошеві кари, аби иньші не схотїли вступати в його слїди.

Трудно сказати, як довго взагалї тяжів сей тягар на духовенстві білогородської епархиї і коли він скінчив ся. Вправдї в указї з 1765 р. між иньшим було сказано, аби не обтяжати епархиї так великими видатками на принятє архиєреїв, але можна думати, що духовенство і після сього указу поносило сї тягарі, як на се вказують анальоґічні монастирські дарунки, давані архиєреям при всяких нагодах. Коли отже монахи на знак своєї вдячности для архиерея, йому, яко своєму богомолцю, посилали такі презенти, то можна думати, що і епархияльне духовенство з своєї сторони не уступало монахам в сповнюваню сього обовязка, і коли „всегдашний богомолець“ з вдоволенєм приймав їх від монастирів, то не можна думати, що він таких не приймав від сьвітського духовенства, хоч нема на се документів з другої половини вісїмнайцятого столїтя і в архівах консисторських проф. Лебедєв їх не знайшов.

Д. Пельтцер у статї „Происхожденіе анекдотовъ въ русской народной словесности“ подає деякі материяли до історії анекдотичної словесности на Руси. Він починає від дефиниций анекдота, відграничуючи його від казки так: область казки кінчить ся там, де кінчить ся фантастичний і моралїстичний елємент, а народнї анекдоти обіймають ті оповідання, що відзначають ся гумористичним і забавним характером; але поставивши сю ріжницю між казкою і анекдотом признає, що знайдемо зовсїм такі оповідання, які мають одні і другі прикмети і можна їх зачислити і до одних і до других, бо легко переходять з казки в анекдот. Руський анекдот виводить автор з заходу, а роспосвсюдненнє її уважає дїлом скоморохів, котрих історию слїдить при тім. Які були сї „басні“, котрі „баяли“ скоморохи, годї сказати на певно, одначе можна думати, що сюди входили всякі словесні оповіданя, серіозні билини, жарти, анекдоти і т. и. При кінци свої статї наводить Пельтцер декілька східнославянських анекдотів на теми про дурнів і невірних жінок та старає ся порівнати їх з анальоґічними або паралєльними оповіданнями у иньших народів.

Більше специяльний характер має статя проф. Сумцова „Анекдоты о глупцахъ“. Сї анекдоти, як зазначає автор, лише недавно стали звертати на себе увагу фолькльористів і етноґрафів; на заходї в науковій лїтературі є лиш один короткий розслїд на сїм полї звістного анґлїйського фолькльориста Клоустона; в славянських лїтературах лише поодинокі мотиви їх були предметом научного дослїджуваня, сюди належать статї Франка „Про жидівську війну“, Полівки про трьох братів і Драгоманова про турецькі анекдоти в українській словесности. Докладно застановляє ся над сими анекдотами і д. Польтцер у вище виписаній статї. Проф. Сумцов знов зібрав і уложив систематично значну скількість анекдотів про дурних.

Передовсїм в роли дурня виступає син, чоловік або жінка, рідко коли батько і мати, як також рідкі казки про дурну дївку, а се правдоподібно тому, що істнує численний цикль казок і леґенд про мудру дївку. По при казки про дурні одиницї істнує осібна катеґория — про дурні народи. Ті два роди казок тїсно звязані й переплїтують ся з собою, а мотиви одного циклю входять часто в другий цикль. Взагалї казки про дурнів відзначають ся сполученєм ріжнородних мотивів; можна сказати, що нема такого рода словесности, де не приймали ся-б анекдоти про дурнів. Часом льокалїзують ся вони территорияльно або етноґрафічно, як у Французів казки про дурнів з Руо, нїмецькі про Вендів, великоруські про Пїшохонцїв, українські про Литвинів, Жидів і Циган. Казки про дурні народи представляють часто просто казки про дурнів з підставленєм якогось імени; мотиви казок про дурні народи іноді переносять ся також на казки про велитів. Далї стрічаємо казки привязані до деяких імен або осіб, як у Великоросиї напр. до імени Іванушки. Що до історичних осіб — нпр. маємо анекдоту привязану до особи українського фільозофа Сковороди, як він охоронив одежу від дощу, роздївшись до нага.

Висказавши свої загальні погляди на анекдоти про дурнів наводить автор кільканайцять таких анекдотів, вказуючи їх повстанє, розвій, значінє, та порівнує з анекдотами иньших народів.

Належало би іще згадати про дуже інтересний „Екстрактъ о изнеможеніи слободскихъ полковъ“, але він не поданий в цїлости в сїм томі Збірника, тож годї про нього говорити близше. *Т. Г.*

Древности — Труды археографической коммиссіи императорскаго Московскаго археологическаго общества, т. I, вип. 3, Москва, 1899, ст. 381—592+190+IV.

Сим випуском закінчуєть ся перший том сього нового видання. В роздїлї статей окрім розвідки проф. Голубовского про слово на пере-

несене мощей Бориса і Глїба, що вийшло осібно, тож буде осібно й обговорено, для нас мають деякий інтерес звістки про архиви Хрептовичів (тут надрукована клятва на Смотрицького) і полоцької консисториї.

В роздїлї „Извѣстій і замѣток“ подана дуже важна замітка проф. Карского про „два найдавнїйші руські документи“ варшавського головного архива: тут подає він поправнїйший текст звістного перемирного трактата Ольгерда з братами з Польщею і видає зовсїм нове і незвичайно інтересне справозданнє перемиського судиї Костька „королеви Владиславу“ (правдоподібно — Ягайлу) про збираннє вівсяної дани (avenae contributio, як її називають латинські документи) і видані з неї на ріжні потреби гроші; маємо тут кілька дорогоцїнних вказівок для внутрішнїх відносин землї.

„Біблїоґрафічні новинки“ не позбули ся ще припадковости, мусїли-б бути повнїщі й докладнїщі (bibliographie raisonnée); припадковий характер має й „Біблїоґрафія“.

В додатках надрукована велика й дуже цїнна статя М. Плохинського про „Архиви Чернигівської ґубернії“; він описує тут двадцять архивів і переважно не задоволяєть простою інвентаризациєю їх, а дає й витяги цїкавійшого материялу, друкує в цїлости інтереснїйші документи, так що його статя містить масу цїкавого материялу, переважно для історії побуту, культури й економічного житя, особливо з XVIII в.

Взагалї перший том нового видання випав дуже живо й інтересно, так що можна тільки бажати, аби редакциї удало ся держати його й далї на такім рівени. *М. Грушевський.*

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVI і XXXVII (серії II т. XI і XII).

В XXXVI томі містять ся три статї: 1. Ф. Ґабриль „Про катеґориї Аристотеля“. 2. М. Прохаска „В часах гуситських“. 3. O. Balzer „Про перехід престола в Польщі“. Статя „В часах гуситських“ обговорена буде осібно, отже інтересною для нас зістаєть ся тільки статя проф. Бальцера.

В сїй просторій статї (ст. 289—431) представив автор порядок переходу престола в Польщі за часів Пястів, коли вже роздїл майна в родинї був річею довершеною; він розріжняє тут двоякий спосіб наслїдства: 1. в лїнії мужеській, 2. в лїнії женській. Коли витягнемо головні виводи з сеї статї то річ представить ся нам в осьвітленню автора ось так:

Право на спадщину мають все сини і то не оден син, але всї, лише син, що вступив в чин сьвященничий, не мав права до удїлу. Сини не діставали рівних удїлів: звичайно найстарший одержував далеко більші

териториї, що давало причину до братнїх воєн. Право роздїлюваня удїлів мав батько, коли-ж сей перед смертию не розпорядив своїм удїлом, то дїлили його сини поміж себе чи то на підставі умови, чи то з оружем в руках. Коли померший князь не мав синів, то його удїл діставав ся одному з братів його з виключенєм иньших; подїл поміж всїх братів стрічаємо рідко. Тестамент князя не був ограничений жадними правами: він міг надати свій престіл дальшим своякам поминувши близших; розуміє ся, князь звичайно вибирав наслїдників з близших свояків, лише виїмково поминав близших на користь дальших. Сини мусять діставати удїл батька, що-ж до свояків нема уставленого порядку для спадщини, а рішає се, каже автор „воля попередника". Коли свояк мав перейняти престол князя, то сей адоптовав його і через се признавав йому право на спадщину, тому каже автор: „Справа сукцесиї тїсно звязана з признанєм за сина". Коли умерав князь, не визначивши наступника, то члени родини рішали справу по більшій части оружем. Тут одначе, як каже автор, мала місце й елекция, що по його думцї мала характер революцийний. Елекция може також вибрати дальших свояків, поминувши близших, але що тота елекция водила все особистими користями, поминаючи нелюбих князїв, а вибираючи милих собі, з поминенєм всїх прав, тому зове її автор „безправною". Елекция мала місце лише тодї, коли попередник не лишив тестаменту. Часом князї не признавали елекция і силою добивали ся престола, і тому то зове автор елекциї „проявом другорядним і помічним, силою, що дїлала в заступстві иньшої властивої і правної, наколи ся в данім разї зістала ся бездїльною". Головне правило переходу престола у Пястів полягало, по думцї автора, „w organizacyi rodzinnej i rodowej".

Лишає ся справа переходу престола в лїниї женській. В перших трьох віках істнованя Польщі, каже автор, женщини не мали жадного права до спадщини, аж доперва при кінци XIII віка під впливом заходу, а передовсїм Чехиї, дістають ся на престол Пястів чужі роди, споріднені з ними через жінок. Автор застерігає одначе, що се дїяло ся лише припадково. Часто поминано навіть рідні доньки: „право женщин до спадщини було гіпотетичним". Коли-же спадщина переходила на женщину, то вона не справувала сама, лише володів її муж; навіть дїдичне право переходило на мужа. Коли приміром таке подружє не мало дїтей, то престол діставав ся своякам князя, а не своякам дїдички. Отже уважає автор жінок лише „посередничками в перенесеню дїдицтва на своїх мужів" і говорить не про „дїдичність женщин", але про „дїдичність через женщин".

На кінци знаходимо додаток „Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim, rozważona ze stanowiska prawnego", де каже автор, що Каз.

Великий мав право надати свій престіл кому хотів, бо не мав синів, а дочки відповідно до права польського міг в дідицтві поминути. *Й. Ч.*

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи — XXV полутоми 46 й 50, XXVI пол. 51 й 52, Праяга — Работній домъ, Рабочая книжка — Роза ди Тиволи. Спб., 1898—99, ст. 958 і 960.

Зазначимо передовсїм цікаві статї в отсих двох томах — ґеоґрафічно-статистичні: Прилуки (49), Путивль (50), Радомисль (51) — отсї статї оброблено більш-меньш докладно; статї по історнї й історнї лїтератури — Притча (49), Пѣсня (50), Разбойничьи пѣсни (51), Разумовскіе — АГ, АК, КГ, Репнина кн. (52). З статей по етноґрафії і фолькльору дотикають ся нас чи вповнї чи частивно — Превращенія (46), Призыванія дождя, Прозвища, Разбиваніе горшка (51), Рахманы, Родины (52).

Цікаві деякі вказівки можна знайти в статях В. Водовозова — Радикализмъ (51, с. 73) — про галицьких радикалів і в статї Рейхсратъ (51, с. 9) про виборчу систему і заступництво Галичини в Радї державній. До другої статї додано кольоровану мапу, де показано розклад послів до Ради державної по округам і куриям.

Застановимось на деяких окремих статях і їх недокладностях. Цїкаво порівняти дві статї ґеоґрафїчно-статистичного змісту: Прилуки (49) і Путивль (50); вони написані двома ріжними співробітниками Словника з підписами: АѲС й Н. К.; відріжняють ся вони в детайлях так, що перша не має ґеольоґічного начерку, але має більше звісток про економічний стан і стан народньої осьвіти, друга — має начерк ґеольоґічний, але їй бракує вказівок про жерела й меньче звісток про стан економічний і народню осьвіту. Бажало-ся б, щоб статї обробляли ся по однаковому пляну.

Статї історичні — Пригородъ (49) й Радимичи (51) — написано досить поверхово, не занотовано, звідки узято клясичний вираз: на что же старѣйшіи сдумають... (Лавр. 358 під 1176 р.), нема й вказівок на моноґрафії й взагалї наукову лїтературу. Досить поверхово оброблено вказівки на лїтературу і в статях — Притча (49), де занотовано лише стару розвідку Добротворского 1864 р і в тім місцї статї Радикализмъ, де оповідає ся про галицьку радикальну партию(51, с. 73). Нарештї згадаємо, що зовсїм пропущено польського історика Прохаску, автора численних розвідок, видавця Codex epistolaris Witoldi й ин.

Ѳ. Г—ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1898: Вѣстникъ Европы
Русская Мысль
Сѣверный Вѣстникъ
Русское Богатство
Міръ Божій
Русское Обозрѣніе
Русскій Вѣстникъ
Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія
Ученыя записки императ. казанскаго университета
Ученыя записки императ. юрьевскаго университета
Варшавскія университетскія извѣстія
Богословскій Вѣстникъ
Христіанское Чтеніе.
Литовскія Епархіяльныя Вѣдомости
Минскія Епархіяльныя Вѣдомости
Могилевскія Епархіяльныя Вѣдомости
Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости
Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости
Археологическія извѣстія и замѣтки
Чтенія въ общ. исторіи и древностей россійскихъ
Русская Старина
Историческій Вѣстникъ
Русскій Архивъ
Византійскій временникъ
Извѣстія отд. русс. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ
Русскій филологическій вѣстникъ
Ateneum.
Biblioteka warszawska
Przewodnik naukowy i literacki
Kwartalnik historyczny
Lud
Archiv für slavische Philologie

Dr. Lubor Niederle — Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. — Descriptio Europae regionum quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata, 1899.

С. В. Петровскій — Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древне-христіянской литературы, С. Бѣлокуровъ — Русскія лѣтописи. I—III 1898.

П. Лашкаревъ — Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты, 1898.

Н. Петровъ — Приходская Библіотека. — Кіевъ, его святыни и памятники, 1896.

В. Сергѣевичъ — Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, 1899.

А. П. Новицкій — Исторія русскаго искусства, 1899.

Г. Я. Кипріановичъ — Историческій очеркъ православія, католичества и уніи въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени, 1899.

Н. Н. Ардашевъ — Изъ исторіи XVII в. — Походъ Черкасъ, 1898.

В. О. Эйнгорнъ — Отставка А. Л. Ордина-Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу, 1897.

— Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году, 1898.

А. М. Лазаревскій — Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв., 1897.

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, 1898.

А. Н. Пашутинъ — Историческій очеркъ г. Елисаветграда, 1897.

С. Н. Кулябка — Шевченко и Бѣлинскій, 1899.

Іван Франчук — Жіночі типи в повістях Квітки-Основяненка, 1897.

Гр. Коваленко — Евгеній Гребинка. Біографическій очеркъ. Чернигів, 1899.

Б. Д. Гринченко — Этнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ, III, 1899.

Folklore de l' Ukraine. Український фолькльор. Сороміцькі звичаї, казки, пісьні, приказки, загадки і лайка, 1899.

Dr. G. Polívka — Nachträge zur Polyphemsage.

Dr. Čeněk Zibrt: Literatura kulturně-historická a etnografická 1897—1898, I, 1898.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, 1898.

Сборникъ Харьковскаго историко-филологическаго общества, том XI, 1899.

Древности — Труды археографической коммиссіи императорскаго Московскаго археологическаго общества, т. I, 1899.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVI, 1899.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, т. 1898—99.

З ТОВАРИСТВА.

(вересень—грудень).

Засїданя Видїлу.

Засїданє 13 н. ст. вересня: 1. Принято до відомости, що делєґати Товариства не взяли участи в археольоґічнім з'їздї у Київі по причинї умов поставлених росийським урядом для рефератів з українсько-руською мовою, які не відповідали гідности представителїв Товариства. 2. Ухвалено зложити письменну подяку гр. Волод. Дзєдушицкому, о. Мих. Зубрицькому і Волод. Левицькому з Винник за дар книжок для бібліотеки Товариства. 3. Ухвалено Товариству „Руський Народний Дім“ в Чернівцях дати 100 зл. підмоги на докінченє перебудованого дому.

Засїданнє 27 вересня. 1. Поручено упорядкованє маґазину книжок по вказівкам маґазинєра М. Губчака д. А. Веретельникови. 2. Рішено приступити до переведеня каналїзациї і вимощуваня подвіря в камениці Тов. на підставі оферти д. Левинського.

Засїданне 13 жовтня. 1. Ухвалено спровадити до друкарнї нових черенок письма за 600 зл. і нот за 400 зл. 2. Ухвалено просити „Руську Бесїду“ в Чернівцях віоступити Наук. Товариству право виданя одного накладу всїх творів Юр. Федьковича. 3. Відновлено на 1899 р. стипендиї по 100 зл.: Степ. Томашівському, студ. фільософії; Олегови Целевичови, студ. фільософії; Грицеви Гарматїєви, студ. медицини, і надано стипендию в сумі 200 зл. Волод. Гнатюкови, укінченому студ. фільософ. 4. Рішено зложити письменну подяку за дар книжок до бібліотеки Товариства дру Ів. Франкови і дру А. Коссакови у Львові. 5. Вичеркнено з членів Товариства 17 осіб, що й по упімненю не поплатили членських вкладок. 6. Принято двох нових членів. 7. Удїлено запомоги 25 зл. Михайлови Бойчукови, ученикови малярської школи у Віднї.

8. Принято до відомости, що Етноґрафічна Комісия Товариства вислала до Праги телєґраму з поводу смерти Франтішка Ржегоржа на руки редактора „Slovanského Přehledu".

Засїданнє 19 жовтня. 1. Рішено завізвати дирекциї секций, аби виробили реґулямін для секций і комісий Товариства. 2. З огляду що п. Петрушевич, дотеперішнїй бухгальтер Товариства покидає свій уряд, постановлено оголосити конкурс на обсаду місця бухгальтера в Товаристві.

Засїданнє 15 падолиста. 1. Ухвалено виповісти Руському Товариству Педаґоґічному склад книжок у маґазинї Товариства задля браку вільного місця. 2. Принято до відомости ухвалу секций в справі петиций про заснованнє українсько-руського унїверзитету у Львові. 5. Рішено перейняти в заряд Товариства фонди для лїтератів імени Ів. Котляревського та Д. Мордовцева і вибрано комісию зложену з проф. М. Грушевського, дра І. Франка і В. Гнатюка для уложеня реґуляміну для завідуваня тими фондами. 4. Рішено перейняти від проф. М. Грушевського, за його проханнєм, під заряд Товариства фонд для підмоги студентів, що працюють науково, полишаючи виплату його за асиґнатами проф. М. Грушевському. 5. Ухвалено закупити четверту машину для друкарнї і перенести вінду в друкарнї на иньше місце. 6. Принято до відомости зладжений секретарем реєстер Товариств, що обмінюють ся виданями в Наук. Тов. ім. Шевченка. 7. Принято до відомости відмовне письмо „Руської Бесїди" в Чернівцях в справі виданя творів Ю. Федьковича. 8. Принято одного нового члена. 9. Ухвалено подякувати д. О. Галевичови за дар 14 старинних мап до бібліотеки Товариства.

Засїданнє 6 грудня. 1. Заступником Товариства на загальні збори „Видавничої Спілки" вибрано М. Губчака 2. Позволено передати до книгарнї 10 комплєтів Л. Н. Вістника за 1898 р. 3. Признано М. Бойчукови, ученикови приватної малярської школи у Відни ще 25 зл. підмоги в бажанєм, аби він переніс ся до краківської школи штук красних, яко більше наручної для його розвою. 4. Принято двох нових членів.

Засїданнє 11 грудня. 1. Ухвалено заложити підручний маґазин для книгарнї. 2. Ухвалено подяку д. Сластьонови за дарунки Товариству. 3. Принято одного нового члена. 4. Рішено дати для бідних учениць руської школи вправ даток на коляду. 5. Ухвалено вислати руським кольонїстам у Бразилїї деякі книжки свого накладу.

Засїдання секций і наукових комісий.

18 н. ст. жовтня спільне засїданнє секций історично-фільософічної і фільольоґічної: ухвалено надрукувати реферати призначені на археольоґічний з'їзд у Київі у двох останнїх томах „Записок“ за сей рік (т. XXXI і XXXII), що вийдуть одною книжкою. Реферати, які-б не вмістили ся, або не поспіли на час, вийдуть в дальших книжках Записок.

Тогож дня засїданє історично-фільософічної секциї: а) професор Грушевський предложив свої реферати призначені на київський археольоґічний з'їзд: 1) Сторінка з історії укр.-руського сїльського духовенства (по самбірським актам XVI в) (буде видрук. в XXXIV т.); 2) Галицький Звенигород (надр. в XXXI—II т.).

Тогож дня засїданє фільольоґічної секциї: 1. З огляду на бажанє заграничних членів, аби секция заняла ся виробленєм язикового normale, ухвалено насамперед удати ся до редакциї Л. Н. Вістника, чи би не могла вона завести відділ для обговореня язикових питань. 2. Вислухано і ухвалено друкувати працю д. М. Павлика призначену на київський археольоґічний з'їзд п. н. „Яків Ґават, автор найстарших руських інтермедий“.

1 падолиста спільне засїданє історично-фільософічної і фільольоґічної секций в справі дальшого пляну Записок: ухвалено з огляду на значнїйше нагромадженнє материялу ширші розвідки переносити в збірники секций, а в разї потреби побільшати великість томів Записок, заховуючи їх теперішнїй плян.

Тогож дня засїданє фільольоґічної секциї: а) Др. Ів. Франко зреферував дві свої статї призначені на київський археольоґічний з'їзд: 1) Причинок до творів Вишенського і 2) „Слово о Лазаревѣ воскресеніи“ (вийдуть в XXXV—VI т. Записок), б) Вол. Гнатюк зреферував свою працю „Русини Пряшівської епархії і їх говори“, призначену на київський археольоґічний з'їзд.

Тогож дня засїданнє історично-фільософічної секциї: а) Др. С. Днїстрянський зреферував статю О. Веселовського „Про реформу акцийних товариств“, б) Проф. Грушевський предложив розвідку п. н. „Похоронне поле в с. Чехах“, призначену на київський археольоґічний з'їзд.

8 падолиста спільне засїданнє усїх секций з участию відпоручників иньших товариств в справі їх участи в старанях коло заснования українсько-руського унїверситету, піднесеної вічем українсько-руських студентів висших шкіл Австриї.

15 падолиста засїданє історично-фільософічної секциї: 1) Др. Іван Франко зреферував працю М. Зубрицького „Народнїй календар Бойків“, 2. В. Гнатюк зреферував працю д. Б. „Про пожите на віру в Сибірі“, обі працї ухвалено друкувати в „Етнольоґічних Материялах“.

Тогож дня засїданє фільольоґічної секциї: Проф. Іван Верхратський зреферував свою працю призначену на київський археольоґічний з'їзд п. н. „Про говор Долівский“ (вийде в XXXV—VI т.).

18 жовтня засїданнє лїкарської комісиї: 1. Справа участи лікарів Русинів в міжнароднім конґресї лїкарів, що має ся відбути в Парижи в перших днях серпня 1900 р.; по перечитаню проспекту конґресу і листу від Дра Вебера, секретаря президиї конґресу, рішено брати участь і призначено Дра Горбачевського з Праги на голову і Дра Ев. Озаркевича на секретаря президиї українсько-руської ґрупи. Комісия признала також за річ дуже пожадану, щоб президія Наук. Тов. ім. Шевченка віднесла ся з просьбою до наших найчільнїйших сил медичних, аби ті зголосили свої реферати на сей конґрес. б) Принято до відомости, що вийшов II і III випуск Лїкарського Збірника і що до IV вип. наспіли працї: Дра Дакури — Клїнічні спостереженя що до подаваня уроферину; Дра Озаркевича — Про уробілїнну жовтачку і Дра М. Коса — Про скіяскопію; крім того Др. Морачевский і Др. Дакура прислали кільканайцять рефератів.

29 падолиста засїданє філософічної секциї: 1. Проф. М. Грушевський зреферував працю О. Кониського п. н. „Варияити на декотрі Шевченкові твори“. 2. В. Гнатюк зреферував свою працю призначену на київський археольоґічний з'їзд п. н. „Словацький опришок Яношік в народнїй поезиї“.

Тогож дня засїданє історично-фільозофічної секциї: а) Проф. М. Грушевський зреферував свої призначені на київський археольоґічний з'їзд реферати: 2) Печатка з Ступницї коло Самбора. 2) До питання про правно-державне становище київських князїв XV в. (обі надр. в XXXI—II т.). Того-ж дня на спільнім засїданню обох сих секций: а) Відчитано й принято вступне слово до збірника рефератів призначених для археол. з'їзду; б) з огляду на великість материяла ухвалено збірник рефератів призначених на київський археольоґічний з'їзд розділити на дві половини і першу половину видати в т. XXXI—II, а другу в т. XXXV—VI.

11 грудня засїданнє історично-фільозофічної секциї: а) Проф. М. Грушевський демонстрував бронзові мечі знайдені в Комарниках Турчанського пов. і пояснив їх значіннє, б) він же зреферував призначену на київський археольоґічний з'їзд працю дра В. Охримовича п. н. „Останки комуністичного устрою у Бойків“. в) Др. К. Левицький предложив працї призначені до найблизшого (X) тому „Правничої Часописи“: а) Дра Ст.

Дністрянського „Про доживотє подругів“, б) М. Ганкевича „Про хлїборобські спілки“, в) Дра К. Левицького „Про неважність у цивільнім праві“, г) Г. Камінського „Про аґрарне законодавство в Австриї“, д) А. Гошовського „Про нову теорию приватного права“. 4) Поручено правничій комісиї внести петицию до Краєвого сойму за субвенциєю. 5) Порішено віднестись до Виділу Товариства, аби застановив ся над способом частїйшого виданя „Правничої Часописи“.

Тогож дня засїданнє археоґрафічної комісиї: 1) Принято до відомости, що призначений на 1899 р. II т. Памяток укр.-руської мови і лїтератури вже вийшов. 2) Принято до відомости, що III т. „Жерел“ видруковано більшу частину і ухвалено видати його як том видань комісиї за 1900 р. 3) Ухвалено у V т. „Жерел“ видати материяли до істориї Хмельниччини уложені Ст. Томашівським. 4) Ухвалено розпочати друк III т. Апокріфів, зладжених дром Франком. 5) Ухвалено в дальших томах „Жерел“ видати люстрациї руських земель 1570 р. з випущеннєм люстрациї Барського староства, виданої проф. Грушевським в „Архиві Юго-зап. Россіи“. 6) Др. К. Студинський заявив охоту зладити збірку материялів з полємічної лїтератури XVI—XVII в.

Далї справоздання з Товариства не будуть подавати ся в Записках, а виходити-муть в осібних бюлетенях.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222 - 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuanischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1-20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1-60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1-34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1 Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1-76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1-14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1-42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1-8; 7. Bibliographie 1-60; 8 Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4 Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1-14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4 Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. – I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, nach den Samborerer Akten das XVI Jahrh. von M. Hruševśkyj. Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Die Beziehungen Hetmans Ivan Vyhovśkyj's zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneć. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba, 13—14; III. Die in extenso mitgetheiten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge

zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševškyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken, Gebirgsbewohnern der Gerichtsbezirke Skole und Dolyna in Galizien, von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1 50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II 6 кор, комплєт I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; IX річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV-XXX, XXXIII—IV) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII-IV 5 Kr., B. XXXI—II 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., IX Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у попередніх книжках, 12 кор. = 6 руб.; річник 1899 цілий 16 кор. = 8 руб. Адміністрация: Чарнецкого 26.

Адреса Товариства: **Львів**, Чарнецкого 26.

Adresse der Gesellschaft: **Lemberg**, Čarnecki-Gasse 26.

Всякі виплати для Товариства в Росиї приймає книгарня Кіевскої Старини в Київі, Безаковська 14.

Aus dem Lagerkataloge

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskyj, bis jetzt erschienen Bde I—XXXIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr. Bd. XXXI—II (Doppelband) 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. **Die historisch-philosophische Section** publizirte bis jetzt:
1. Zwei Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskyj (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr.). Preis à 4 Kr.
2. **Juridische Zeitschrift**, bis jetzt IX Bde, á 2 Kr.
3. **Historische Bibliothek**, bis jetzt erschienen B. I—VII u. XI—XX.

B. **Die philologische Section** publizirte bis jetzt 2 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij (erster Theil), Preis 3 Kr. Bd. II. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanow (erster Theil). Preis 4 Kr.

C. **Die mathematicsh-naturwissenschaftlich-medicinische Section** publizirte bis jetzt 5 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—V erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction: die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. **Die Archaeographische Commission** publizirte bis jetzt folgende Werke:
1. **Quellen zur Geschichte der Ukraine**, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (unter der Presse); Bd. IV. (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Jeder Bd. kostet 4 Kronen.
2. **Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur.** Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. I, Preis 4 Kr., Bd. II, 5 Kronen.
3. **Kotljarevskij**, Die travestirte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. **Die Ethnographische Commission** publizirt:
1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 6 Bände. Preis Bd. I—IV á 3 Kronen, Bd. V—VI á 4 Kr. (Aus dem Inhalt: Weihnachtsfest am Kuban; Galizische Volksmärchen; Galizische Leiermänner, ihre Lieder, ihr Jargon; Beiträge zur Ethnographie der ungarischen Ruthenen; Legenden, Märchen, Fabeln, Novellen und Sagen der ungarischen Ruthenen: Volksüberlieferungen über die Czarenkrönung; Der Volksglaube in Ostgalizien; Sammlung der Volksanekdoten.
2. **Beiträge zur ukrainischen Ethnologie**, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologischen Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudscha, der galizischen Kürschner usw. sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen

